Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonComercial 3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով

ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

Ե. ՕՏԵԱՆ

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՏԱՐԵՑՈՅՑ

1922 Բ. ՏԱՐԻ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Պ. ՊԱԼԸԳՃԵԱՆ
Կ. ՊՈԼԻՍ 1921

ԵՐՈՒԱՆԴ ՕՏԵԱՆ

ԵՐԳԻԾԱԿԱՆ ՏԱՐԵՑՈՅՑ

1922

ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ
ԳՐԻԳՈՐ Գ. ՃԼԱՐԵԱՆԻ
ԱՅՆԹԱՊ - ՀԱԼԷՊ - ՊԷՅՐՈՒԹ
ԴԱՍ Ա ԹԻՒ 590

Բ. ՏԱՐԻ

Բ. ՊԱԼԵՆՑ
Կ. ՊՈԼԻՍ CONS-PLE
B. BALENTZ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Պ. ՊԱԼԸԳՃԵԱՆ
Կ. ՊՈԼԻՍ
1921

ՆԱԽԱԲԱՆԻ ՏԵՂ

ՄԵԾ ԱՆԴՐԱՇԽԱՐՀԵԱՆԻ ՄԸ ՄԵԿՆՈՒՄԸ

Քարափին վրայ կեցած է հսկայ անդրաշխարհեան շոգենաւը որ իր կողքին վրայ կը կրէ 1921 թուականը իբրև անուն։

Շոգենաւային գործակալութիւնները արդէն օրերէ ի վեր կը ծանուցանեն անոր մեկնումը, 1921 Դեկտեմբեր 31 կէս գիշերին, դէպի անորոշ ուղղութեամբ։

Մասնագէտներ մանրազնին կերպով քննած են այդ շոգենաւը և միաձայնութեամբ վճռած են թէ՝ ճամբայ ելլելէն անմիջապէս ետքը պիտի ընկղմի և երթայ անդունդին յատակը անգամ մըն ալ չերեւնալու պայմանով։

Հակառակ այս չարաշուք յայտարարութեան՝ ճամբորդներ արդէն իսկ իրենց տոմսակները առած են այս շոգենաւով մեկնելու համար։

Ասիկա թերեւս տարօրինակ թուի բայց բացարձակ իրողութիւն է։

Մենք անձամբ դիմեցինք շոգենաւային գործակալութիւններուն և այդ անխոհեմ ճամբորդներուն անունը ուզեցինք իմանալ։

Ահաւասիկ առաջին կարգով ճամբորդողները,

Նախ, ազնուաշուք Մեծ Հայաստանը իր Վիլսոնեան սահմաններով և Սև ու Միջերկրական ծովերուն վրայ իր նաւահանգիստներով։

Յետոյ, Երեւանի հայ Դաշնակցական Հանրապետութիւնը իր Նորածին Լեռնահայաստան զաւակով։

Տոմսակ առած են նաև պարոնայք Միջկուսակցային

համերաշխ գործունէութիւն և Միացեալ պատուիրակութիւնը։

Արեւելեան խնդրին լուծումն ալ առաջին կարգի ճամբորդներուն ցանկին մէջն էր, ինչպէս նաև Սէվրի Դաշնագիրը։

Ուղեւորներուն մէջ կային նաև ԵՐԿԻՐ օրաթերթը, ԵՐԵՒԱՆ, ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ, ՇԻՐԱԿ և դպրոցականներու ԱՌԱՒՕՏ շաբաթաթերթերը։

Ճամբորդ արձանագրուած էին նոյնպէս Իրլանտական Նըւիրատուութիւնը, հիւանդանոցի բարեկարգութիւնը, Բերայի Երեսփոխանական ընտրութիւնները, ջարդարարներու դատարանը, Թրքական արդարութիւնը, ուտեստեղէնի ու հագուստեղէնի գիներուն նուազումը։

Երկրորդ կարգը գրեթէ ամբողջովին լեցուած է յուսախաբութիւններով, խաղաղութեան ակնկալութիւններով, և չարաչարութիւններու վերջանալուն յոյսերով։

Ինչպէս կը տեսնաք հսկայ շոգենաւը շատ ճամբորդներ կը տանի, իրեն հետ, անյատակ անդունդը։

Երթայ բարով 1921 անդրաշխարհեանը և սպասենք իր յաջորդին, 1922ին որ կու գայ 28,000 թօնօ յոյսերով բեռնաւորուած։

ԱՄԷՆ ՄԱՐԴ ԻՆՉ ՊԻՏԻ ԸՍԷ

◆ ◆ ◆ ◆

Աւետիք էֆէնտի Մօրուքեան բազմազբաղ վաճառական մըն է որ իրիկունները շատ ուշ կրնայ մեկնիլ գրասենեակէն տուն երթալու համար։

Եւ սակայն պատահեցաւ որ օր մը սարսափելի գլխու ցաւ մը ունենայ, այնպէս որ սովորականէն շատ կանուխ, այսինքն կէսօրէն քիչ ետքը, տուն գնաց։ Կ՚ուզէր ժամ առաջ անկողին մտնել, յուսալով որ հանգստութիւնը իր գլխու անտանելի ցաւը պիտի մեղմէր։

Իսկոյն իր ննջասենեակին դուռը կը բանայ, ի՜նչ տեսնէ աղէկ. իր կինը երիտասարդի մը թեւերուն մէջ...

Երկուքն ալ դրեթէ շատ անկատար կերպով հագուած էին և կասկած չի կար թէ իր կնոջ և երիտասարդին միջև յարաբերութիւնները չափազանց մտերմական եղած էին։

Աւետիք էֆէնտի այս տեսարանին առջև քար կտրեցաւ և կարծեմ քիչ մը իրաւունք ունէր։

Բարկութենէ աւելի՝ ճնշիչ ամչութիւն մը տիրեց իր հոգւին։ Հո՛ն դրան մօտ կեցած էր, շատ սրտնեղած ու վարանոտ, որովհետև կը զգար թէ հարկ էր անմիջապէս բան մը ընել։ Եթէ ի բնէ վճռական նկարագիր ունեցող մէկը ըլլար թերեւս պիտի կրնար անմիջական որոշում մը տալ։ Բայց իր կեանքին մէջ, երբ հարկը ներկայացած էր անմիջական որոշումներ տալու՝ միշտ վարանում մը զգացած էր։ Ասկէ զատ, ինչպէս ըսինք, գլխու ցաւը շատ կը նեղէր զինքը։ Երկաթեայ ցանց մը կար կարծես գլխուն շուրջը և տրամադիր չէր զգար ինքզինքը նոյն վայրկեանին կարող որոշում մը տալու։

Բաւականացաւ գլուխը օրօրելով ու կէս ձայնով մըռմռաց.

— Ըլլալիք բան, չըլլալիք բան...

Իր դէմը գտնուողներն ալ իրեն չափ և գուցէ իրմէ ա-

ւելի շփոթած էին։ Իր կինը գլուխը ծածկած էր վերմակին տակ և աչքը առած էր իրեն արժանի պատիժը կրելու։ Երիտասարդ մեղսակիցը աջ ու ձախ, անհանգարտ նայուածքներ կ'ուղղէր և պատրաստ կը սպասէր անկողնէն դուրս ցատքելու եթէ ամուսինը բանի միջոցներու դիմէր։ Երեքն ալ կատարեալ շփոթութեան մատնուած էին։

Եթէ բէվոլվէր մը ունենար թերեւս Աւետիք էֆէնտի տամաթիք գործողութեան մը պիտի ձեռնարկէր։ Բայց մեր վաճառականը սարսափելի վախ մը ունէր ամէն տեսակ պայթուցիկ զէնքերէն և պատուհինները միմիայն զինավաճառներու ցուցափեղկին մէջ տեսած էր։

Կրկին իր գլուխը օրօրեց և կրկնեց.

— Չըլլալիք բան, չըլլալիք բան...

Երիտասարդը վերջապէս հասկցաւ թէ վախնալիք բան մը չունէր ու սկսաւ աւելի հանդարտ շունչ առնել։

Իսկ կինը համարձակեցաւ վերմակին տակէն գաղտուկ ակնարկ մը նետել կացութեան վրայ։

Կամաց-կամաց, երեքն ալ ընտելացան կացութեան եղերականութեանը հետ և առաջին յուզումը անցնելէ ետքը, հանդարտեցան։ Վստահ ակնարկ մը փոխանակեցին կարծես հասկնալու համար թէ կորած թափած բան մը չի կար և այն եզրակացութեան հասան թէ՝ անհրաժեշտ խօսակցութեան վայրկեանը հասած էր։

Աւետիք էֆէնտի քանի մը քայլ առաջ եկաւ։

— Կրնամ ձեզ սպաննել, ըսաւ։

— Ձեր իրաւունքն է, պատասխանեց երիտասարդը շատ յարգալից ձեւով մը։

— Բայց այդ բանը պիտի չընեմ ու պիտի գոհանամ ամուսնալուծութիւն պահանջելով։

Եւ Աւետիք, մատնանշելով մեղսակցին հագուստները որոնք աթոռի մը վրայ խառնի խուռն դրուած էին, աւելցուց.

— Հիմա, պարոն, գիտէք թէ ինչ պէտք է ընէք։

Յետոյ, առանց իր կնոջ ակնարկ մը ուղղելու, դուրս ելաւ, գլուխը բարձր, ողբերգական ու հանդիսաւոր քայլուածքով մը։

Այն սրահին մէջ ուր առանձնացաւ, մինչ երիտասարդը աճապարանքով կը հագուէր մեկնելու համար, խաբուած ամուսինը ջանաց կացութիւնը հանդարտօրէն քննելու: Կնոջը ըրածը, զգացման տեսակէտով, զինքը բոլորովին անտարբեր կը թողուր: Իր ամուսնութիւնը աւելի նիւթական շահերու վրայ հիմնուած էր քան սիրոյ ու տասներկու տարուան կենակցութեան միջոցին տարտամ գուրգուրանքներ ունեցած էր կնոջը հանդէպ: Կնոջը բնութիւնը քիչ մը անտանելի էր և բուռն կռիւներ ատեն ատեն տակնուվրայ կը դարձնէին ընտանեկան խաղաղութիւնը: Այս պատճառներով ամուսնալուծութեան մը հեռապատկերը զինքը չափազանցած չէր յուզեր.

Բայց ինչ որ այս գործին մէջ զինքը կը տառապեցնէր, իր ամուսնական դժբախտութեան հրապարակուիլն էր: Աւետիք էֆէնտի հիւանդագին վախ մը ունէր «ամէն մարդ ինչ պիտի ըսէ»էն: Արդէն իսկ կը գուշակէր այն վիրաւորիչ ակնարկութիւնները որոնք պիտի ուղղուէին իր հասցէին: Կը յիշէր իր այս կամ այն բարեկամները որոնք նոյն դժբախտութիւնը ունեցած էին և որոնց վրայ ինք ամենէն աւելի խընդակցած էր: Կը խորհէր այն չարամիտ խորհրդածութիւններուն մասին որոնք իր շուրջինները պիտի ընէին: Ինքզինք կը տեսնէր ծաղր ու ծանակ եղած ծառաներէն ու դրացիներէն: Քանի կը մտածէր այնքա՛ն աւելի երկիւղ կը զգար պայթելիք գայթակղութենէն: Ու այս դէպքը որ իր սրտին չէր դպչեր, սոսկալի կերպով կը չարչարէր իր արժանապատուութիւնը:

Իրենց ապարթմանին դրան գոցուիլը լսելով, Աւետիք էֆէնտի վերադարձաւ իր կնոջ քով: Այս վերջինը իր արդուզարդը աւարտելու վրայ էր: Մութ գոյն շրջազգեստ մը հագած էր, կարծես իր հոգիին սուգը լաւագոյն կերպով արտայայտելու համար և սովորական զարդեղէններն ալ չէր դրած:

— Բարութեամբ վարուեցար, Աւետիք, ըսաւ կին տխրօրէն: Կրնայիր մեզ երկուքս ալ սպաննել: Ես այդ բանին կը սպասէի և մեռնիլը աչքս առած էի: Բայց դուն չուզեցիր չարաչար գործածել քու ամուսնական իշխանութ

Շատ յուզուեցայ տեսնելով որ որչա՜փ բարի, մեծ ու ազնուասիրտ եղար։ Ատոր համար միտքս դրի երախտագիտութիւնս յայտնել... երբ ամուսնալուծութիւն պահանջես ինքզինքս պիտի չպաշտպանեմ։ Դուն կրցածիդ չափ ծանր ամբաստանութիւններ բրէ՛ ինծի դէմ։ Ես բան մը պիտի չըսեմ դատաստանական խորհուրդին առջեւ եւ անկեղծօրէն պիտի խոստովանիմ որ բոլոր յանցանքը իմս է։

Աւետիք էֆէնտի, որ կը մտածէր, չի պատասխանեց։

— Ամենուն առջեւ յանցանքս պիտի խոստովանիմ, կըրկնեց կինը արտասուալից աչքերով։

«Ճիշդ ես ալ ատկէ կը վախնամ, խորհեցաւ Աւետիք։ Դատաստանական խորհրդին առջեւ ամէն բան պիտի խոստովանի. պիտի հասկցնէ որ խաբուած ամուսին մըն եմ ու գիս խաղք պիտի ընէ...։»

Ու մեղմօրէն ըսաւ կնոջը.

— Ոչ՛, չեմ ուզեր որ թեթեւօրէն գործած մէկ յանցանքիդ համար քեզ խայտառակեմ։ Քանի որ ազնիւ գտնուեցայ առաջին վայրկեանին, կ'ուզեմ ազնուութիւնս մինչեւ ծայրը տանիլ։ Անհաւատարմութեան խնդիր չեմ յարուցաներ, ամուսնալուծութեան ուրիշ պատճառ մը կը գտնանք...

— Ոչ՛, այդչափ բարութիւն չեմ կրնար ընդունիլ, պատասխանեց կինը։

— Եթէ պէտք ըլլայ, թոյլ կու տամ քեզի որ գիս ամբաստանես ըսելով որ ամէն օր քեզ չարաչար կը ծեծեմ։

— Ոխ, Աւետիք, չափազանց բարի, չափազանց ազնիւ ես... ոչ՛, պէտք է որ գործած յանցանքիս ամբողջ պատիժը կրեմ... քեզ խաբեցի ուրիշի մը հետ, կ'ուզեմ այդ բանը խոստովանիլ ամենուն առջեւ։

— Մի՛ պոռար այդպէս.. դրացիները կրնան լսել։

— Հոգս... կ'ուզեմ յանցանքս պոռալ ամենուն երեսին։

«Աս ի՛նչ փորձանքի հանդիպեցանք կը մտածէր խեղճ մարդը աս ի՛նչ պէլալը կնիկ է...»

Կինը հետզհետէ կը բորբոքէր.

— Խոստովանուած մեղք մը կէս մը ներուած է...

— Միշտ ատանկ չէ․ միշտ ատանկ չէ, ըսաւ ամուսինը, ատիկա պարագաներէ կախուած է։

Այսուհանդերձ նետուած այդ խօսքը նոր գաղափար մը կը զարթուցանէր Աւետիքի մտքին մէջ... Ի՜հ, ինչո՞ւ չէ... միթէ խնդիրը կարգադրելու լաւագոյն կերպը այդ չէ՞ր։ Իրա՛ւ ի՛նչ խաբուած ամուսին մըն էր, բայց եթէ այդ բանը մարդ չիմանար, այս փոքրիկ միջադէպը իր կարեւորութիւնը կը կորսնցնէր։ Աւետիք խորաթափանց ակնարկ մը ուղղեց իր կնոջը։

— Ինծի մտիկ ըրէ՛, ըսաւ հանդիսաւոր շեշտով մը, քու զղջումիդ հանդէպ և մեր երկու ընտանիքներուն սիրոյն, որոնց մեր ամուսնալուծութիւնը մեծ վիշտ պիտի պատճառէ, կ'ուզեմ մինչև ծայրը բարի ըլլալ։ Պիտի ջանամ քու յանցանքդ մոռնալու և կը յուսամ որ ասկէ ետքը քու անստգիւտ ընթացքովդ...

— Ի՞նչ, կը ներե՞ս ինծի, գոչեց կինը։

Աւետիք գլխովը այո՛ ըսաւ։

— Ո՜հ որքա՜ն բարի, որքա՜ն մեծ, որքան ազնիւ ես։

Աւետիք համբուրեց իր կինը և որովհետև գլխուն ցաւը կը շարունակէր յարմար դատեց անկողին մտնել և հանգչիլ։

ԿՐԹԱԿԱՆ ԾՐԱԳԻՐ ՄԸ

ԶՐՈՅՑՆԵԼՈՎ ՈՒՍՈՒՑՉԱՆԵԼ

Կրթական խնդիրները հեռուէն հեռու ծանօթ, կամ աւելի ճիշդը բոլորովին անծանօթ անձ մը, մեր ազգային վարժարաններու համար պատրաստած է ուսուցման ծրագիր մը որ արժանի է ուսումնական խորհուրդի լուրջ քննութեան, եթէ երբէք այս խորհուրդը կարող է որ և է խնդիր լրջօրէն քննել։

— Ժամանակ է որ, ըսաւ այս անձը որուն հետ տեսնուելու պատիւը ունեցայ, մեր ուսումնատենչ մանկտին կըրթենք դարուս համապատասխան նոր մեթոտով մը։ Մինչև հիմա ի գործ դրուած կրթական մեթոտները չոր են և միօրինակ, որով ձանձրանալի։

— Շատ ուղիղ կը խօսիք, պատասխանեցի։

— Մինչդեռ չարունակեց մարդը, իմ թելադրելիք ծրագիրս հրապուրիչ է ու այլազան և կրնայ հրաշալիօրէն իրագործել դիւրացնելով ուսուցանելու բանաձևը որ մանկավարժներէն ընդունուած է թէև, բայց կարելի չէ եղած գործադրել։ Ես այդ դրութիւնը կը խոստանամ գործադրութեան դնել իմ հնարած մասնաւոր միջոցներովս և վստահ եմ որ սքանչելի արդիւնքներ պիտի տայ։

— Մտնենք մանրամասնութիւններու մէջ, առաջարկեցի։

— Մտնենք, հաւանեցաւ։

— Ուրեմն առաջ անցէ՛ք։

— Շնորհակալ եմ...

Ու խօսակիցս մտաւ մանրամասնութեանց մէջ։

— Խնդիրը, ըսաւ, մէկ կողմ նետելու վրայ է բոլոր ապուշ ու փնթի դասագիրքները որոնք միմիայն ուսանողին ուղեղը փթացնելու կը ծառայեն։

— Իսկ այդ դասագիրքներուն տեղ ի՞նչ պիտի դնէք։

— Ես կ'ուզեմ ուսանողները կրթել ժամանակակից դըն-

քով մը, որն է լրագիրը։ Ամէն շաբաթ լոյս պիտի տեսնէ մանաւոր թերթ մը որուն մէջ կրթական ամբողջ ծրագիրը պիտի ներկայացուի զուարճալի ձեւով մը։ Հո՛ն ուսանողը պատմութիւնը պիտի սորվի, իբրեւ օրըստօրէական դէպքեր, ճիշդ ինչպէս մենք կը կարդանք օրուան քաղաքական դէպքերը օրաթերթներուն մէջ։ Քերականութիւնը, աշխարհագրութիւնը, բնախօսութիւնը, եւն. պիտի ուսուցուին իբրեւ զանազան դէպքեր, թերթօն, վերջին ժամ կամ ծանուցում։ Բնական է որ բոլոր այդ լուրի ձեւով տրուած դասերը ուսուցիչներու կողմէ պիտի մեկնաբանուին զուարթ ոճով մը։

— Ասիկա տեսականօրէն շատ աղուոր գրութիւն մըն է, դիտել տուի, բայց գործնականին մէջ կարելի՞ է կիրարկել։

— Անշուշտ, պատասխանեց մարդը հաստատ շեշտով մը։

— Մէկ քանի օրինակներով կրնա՞ք բացատրել։

— Ամենայն հաճութեամբ։ Այսպէս, ենթադրենք որ Դաւիթի եւ Գողիաթի ծանօթ կռիւը պիտի սորվեցնենք ուսանողներուն։ Ահաւասիկ թէ ուսանողաց թերթը ինչպէս կը ծանուցանէ այդ իրողութիւնը։

ՄԵԾ ՄՐՑՈՒՄ

ԴԱՒԻԹԻ ԵՒ ԳՈՂԻԱԹԻ ՄԻՋԵՒ

ԳՈՂԻԱԹ ԵՐԿՐՈՐԴ ՌԱՈՒՆՏ Ն ՆՈՔ ԱՈՒԹ Կ'ԸԼԼԱՅ

ԴԱՒԻԹ ԱՇԽԱՐՀԻ ԱԽՈՅԵԱՆԸ

Այս խորագիրներուն ներքեւը ուսանողները կը կարդան։

«Քսան հազարէ աւելի հանդիսականներու առջեւ տեղի ունեցաւ այս մրցումը որ այնքա՛ն հետաքրքրութիւն շարժած էր։ Մրցակիցներն էին Փղշտացի Գողիաթ եւ Պաղեստինցի հրեայ Դաւիթը։

«Խանդավառ ծափահարութիւններ ողջունեցին Գողիաթը երբոր կրկէսէն ներս մտաւ։ Դաւիթ, որ քիչ յառաջ երեւեցաւ Սամուէլ մարգարէին ընկերակցութեամբ, նոյնպէս ծափահարուեցաւ։ Կռուի պատրաստութեան միջոցին ամբոխը կը

դիտէր երկու հակառակորդները և անոնց յաղթանակի հաւանականութեան մասին կը վիճաբանէր։ Ամէնուն նախապատւութիւնը Փղշտացիին կ'երթայ։ Ծանրութեան և հասակի տարբերութիւնը այնքան մեծ է որ Գողիաթի 140 քիլօյին դէմ՝ Դաւիթ հազիւ 60 քիլօ կը կշռէ և իր մրցակցին քով տղու մը երևոյթը ունի։ Հրեաները չեն համարձակիր յուսալ իրենց հայրենակցին յաղթութեան։

«Բայց ահա՛ մրցակիցները դէմ դիմաց կեցած են ու կռիւը կ'սկսի։

Յետոյ, թերթը կը պատմէ կռուին մանրամասնութիւնները և Դաւիթի յաղթանակը։

— Իսկ աշխարհագրութիւնը ինչպէ՞ս դաս պիտի տրուի, հարցուցի։

— Ան ալ հազար ձևով կարելի է դասախօսել։ Օրինակի համար «ոճիրք և արկածք»ի բաժնին մէջ սա «Յուսահատութեան զոհ մը» խորագրին տակ կը գրենք։

«Բնիկ Սթրանձացի երիտասարդ մը, Բէհատհանէ անուն, անձնասպան եղած է խիստ եղերական պայմաններու մէջ։ Յիշեալը օձապտոյտ ճամբաներէ սողոսկելով, ութը տասը ժամէն հասած է Խասգիւղի մօտերը և հոնկէ ինքզինք նետած է Ոսկեղջիւրի մէջ։ Տակաւին յայտնի չէ թէ ինչ եղած է երիտասարդին այս յուսահատական արարքին պատճառը։ Կ'ըսուի թէ սիրահարած է եղեր Սթրանձա լերան, բայց այս կէտը չէ ստուգուած։»

— Ատոնք աղէկ, բայց կան բաներ որոնք լրագրական ոճով կարելի չէ ուսուցանել դիտել տուի։

— Որո՞նք են այդ բաները, հարցուց մարդը։

— Օրինակի համար երկրաչափութիւնը։

— Հա՛, ուրեմն, ահաւասիկ թէ ի՛նչ կերպով կարելի է երկրաչափութիւնը իբրև լուր հաղորդել ուսանողներուն.

«Յայտնի է որ ծանր անհամաձայնութիւն մը ծագած էր մինչև այսօր, հրապարակիս վրայ ծանօթ երկու զուգահեռական գիծերու ԱԲ.ի և ԳԴ.ի միջև։ Նախատական նամակի մը հետևանքով ԱԲ. կ'որոշէ իր վկաները ղրկել ԳԴ.ին։ Իր երկու վկաներն էին պարոնայք Խոտորնակ և Ուղղահայեաց։ Երկու վկաները տեսակցութիւն մը կ'ունենան հակառակորդ-

կողմի վկաներուն՝ Պ. Հատիչ Գծի և Պ. Շօշափողի հա-
կացութիւնը քննելէ ետքը չորս վկաները համաձայնած են որ
թէև երկու կողմէն իրարու ցաւալի խօսքեր փոխանակուած
են, այսուհանդերձ ամէն բանէ առաջ պէտք է յարգել դա-
րաւոր աւանդութիւնները որոնց համեմատ զուգահեռական-
ները երբէք իրարու չեն կրնար հանդիպիլ, հետևաբար երկու
հակառակորդներու միջև մենամարտ մը կարելի չէ։ Այս կեր-
պով խնդիրը փակուած է։

— Իսկ ալճեպրա՞ն, գոչեցի։

— Այն ալ կարելի է վերածել ոստիկանական հետաքրք-
րաշարժ վէպի մը որուն մէջ գաղտնի ոստիկաններ Ա. և Բ.
կ'օգնեն Գ.ի որ կը փնտռէ գեղանի անծանօթ մը։ Քերակա-
նութիւնը կրնայ ներշնչել ընտանեկան տրամներ ուր տէր
բային չի համաձայնիր բային հետ, ուր յարաբերական դե-
րանունը իր յարաբերութիւնները կը դադրեցնէ են։ Գալով
քիմիագիտութեան՝ կարելի է զայն վերածել սիրային թեր-
թօնի մը, սա խորագրով «Թթուածինին տարփանքները»։ Այս
վէպին մէջ կը տեսնուի այդ թեթևաբարոյ թթուածինը որ
ջրածնի հետ կ'ամուսնանայ և որմէ Ջուր անունով աղջիկ մը
կ'ունենայ։ Յետոյ իր ամուսինը կը թողու և ազօթին հետ
կը միանայ ու այս միութենէն Օդ անուն զաւակ մը կը ծնի
ու այսպէս տեսակ տեսակ միութիւններ կազմելով ծնունդ
կուտայ այլանդակ սերունդներու։ Ահաւասիկ իմ կրթական
նոր ծրագիրս... Ինչպէս գտար տեսնենք։

— Սքանչելի, հոյակապ, գոչեցի։

— Կը կարծե՞ս որ ուսումնական խորհուրդը զայն որդե-
գրէ։

— Այդ մասին բնաւ հաւատք չունիմ։

— Ինչո՞ւ համար։

— Որովհետև սովորամոլութիւնը անբուժելի ախտ մըն
է մեր ազգային մարմիններուն համար։

ՏՐԱՄԱԹԻՔԱԿԱՆ

Հասարակ պանդոկի մը սենեակը. անկողին մը, թիկնաթոռ մը, աթոռներ, դարակ մը, եւ մէջտեղը ածուխի կրակարան մը:

Տիրան, 23 տարեկան, մտածկոտ նստած է աթոռի մը վրայ. ատեն ատեն խորին հառաչանք մը կ'արձակէ:

Զապէլ, 18 տարեկան, կամաց մը ներս կը մտնէ, շատ յուրջ, ձեռքը ծաղիկներ բռնած։

Իրարու կը նային առանց բառ մը արտասանելու։ Տիրան խորունկ կը հառաչէ եւ երկուքը միասին կը սկսին լալ:

ԶԱՊԷԼ (աչքերը սրբելով).— Օ՛ն քաջութիւն (Տիրանի կը մօտենայ) կը տեսնա՞ս ծաղիկներ գնեցի։

ՏԻՐԱՆ (աչքերը կը սրբէ և կ'ըմբռնէ որ պէտք է խօսք մը ընել).— Այո՛, կը տեսնամ։

ԶԱՊԷԼ.— Համբուրէ՛ զիս (իրար կը համբուրեն) ըսէ՛ որ ինծի դէմ ոխ չես պահած միասին մեռնիլ ուզելուս համար։

ՏԻՐԱՆ (տխրագին).— Չէ։

ԶԱՊԷԼ.— Ուրախութեա՞մբ կը մեռնիս։

ՏԻՐԱՆ (ա՛լ աւելի տխուր).— Այո՛ (կը հառաչէ)։

ԶԱՊԷԼ.— Սրտանց չես խօսիր։

ՏԻՐԱՆ.— Ինչպէս ըսեմ... պէտք չէ չափազանցել. անշուշտ մեռնելէն դժգոհ չեմ, բայց և այնպէս շատ ալ ուրախ չեմ:

ԶԱՊԷԼ.— Ես ալ անանկ... մանաւանդ երբ կը մտածեմ թէ այնքա՛ն երջանիկ կրնայինք ըլլալ։

ՏԻՐԱՆ.— (խոցոտած սրտով).— Ա՛հ։

ԶԱՊԷԼ.— Վերջապէս պէտք է որ սանկ ըլլայ, քանի որ կեանքի մէջ չենք կրնար իրար միանալու, գոնէ մահուան մէջ կը միանանք։

ՏԻՐԱՆ.— (համոզուած շեշտով), — Դժբախտաբար միեւնոյն բանը չէ։

ԶԱՊԷԼ.— Ափսո՜ս (երկուքն ալ կը հառաչեն) եւ ահաւասիկ մեր տանջանքի գործիքը (ցոյց կուտայ կրակարանը. Տիրան կը սարսռայ) գեղեցիկ չէ։

ՏԻՐԱՆ (միամտօրէն).— Ամէնէն գեղեցիկը զատեցի։

ԶԱՊԷԼ.— Կրցա՞ր մինչեւ հոս բերել առանց կասկած-յարուցանելու։

ՏԻՐԱՆ.— Այդ մասին հանգիստ եղիր։

ԶԱՊԷԼ.— Աւելի աղէկ, ո՛չ ոք պիտի գայ մեզ անհանգիստ ընելու (գլխարկը կը հանէ ու սեղանին վրայ կը դնէ ոստիկանութեան քօմիսէրին գրեցիր եւ իմաց տուի՞ր։

ՏԻՐԱՆ.— Այո՛, նամակը ժամը 4ին ձեռքը պիտի հասնի։

ԶԱՊԷԼ (ժամացոյցը նայելով) Հազիւ ժամանակ ունինք... Աստուած տար շուտ չի գար։

ՏԻՐԱՆ.— Հաւանական չէ։ Ոստիկանութիւնը միշտ շատ ուշ կու գայ (երկուքն ալ կը հառաչեն)։

ԶԱՊԷԼ.— Գրելու համար թուղթ գրիչ բերի՞ր.

ՏԻՐԱՆ.— Այո՛, սեղանին վրայ են։

ԶԱՊԷԼ.— Լաւ ուրեմն գրենք (սեղանին քով կը նստին)։

ՏԻՐԱՆ.— Ի՞նչ պիտի գրենք։

ԶԱՊԷԼ,— Ես ինչ որ գրեմ դուն ալ նոյնը գրէ՛ (մէկ կողմէ ինք կը գրէ եւ մէկ կողմէ տուն կու տայ) «Սիրելի ծնողքս,... չուզեցիք որ ամուսնանամ... սիրելի Տիրանիս հետ ...(կ'ընդմիջէ) դուն սիրելի Զապելիս հետ գրէ՛ (նորէն կը շարունակէ գրել) ինծի համար անհանդուրժելի է... (կ'ընդմիջէ) անհանդուրժելի Հ.ով կը գրուի՞ թէ Յ.ով...

ՏԻՐԱՆ (մտածելով).— Անհանդուրժելի... անհանդուրժելի... իրաւ որ չեմ գիտեր, դուն Հ.ով գրէ՛ ես Յ.ով կը գրեմ, այս կերպով գոնէ երկուքէս մէկը ուղիղ գրած կ'ըլլայ։

ԶԱՊԷԼ (գիրը շարունակելով).— «Անհանդուրժելի է այսպիսի ցաւ մը,... կը նախընտրեմ մեռնիլ... ձեր աղջիկը Զապել»։ Այսչափը բաւական է։

(Երկուքն ալ նամակը կը ծալլեն, զայն պահարանին մէջ կը դնեն, կը կնքեն, հասցէն կը գրեն)։

ՏԻՐԱՆ.— Եւ հիմա՞։

ԶԱՊԷԼ (լուրջ).— Հիմա մեզի կը մնայ մեռնիլ։

ՏԻՐԱՆ (յուզուած).— Մեռնի՜լ... (կ'արտասուէ)։

ԶԱՊԷԼ (քաջարար).— Քաջութի՜ւն... դուռը կղպէ՛։

ՏԻՐԱՆ.— Կը կարծե՞ս որ անհրաժեշտ է։

ԶԱՊԷԼ.— Պէտք է որ քօմիսէրը դուռը խորտակելով ներս մտնէ։

ՏԻՐԱՆ.— Ինչո՞ւ համար։

ԶԱՊԷԼ.— Չեմ գիտեր... սովորութիւնը անանկ է... միշտ թերթերուն մէջ այնպէս կարդացած եմ։

ՏԻՐԱՆ (դուռը գոցելու երթալով).— Այդ բանը չէի նշմարած։

ԶԱՊԷԼ.— Հիմա, պառկինք (անկողնին վրայ կ'երկըննան) համբուրէ՛ զիս (իրար կը համբուրեն) ա՛լ սպասենք մահուան (անշարժ կը մնան, մահուան սպասելով։ Յանկարծ Տիրան կէս մը կը տնկուի։)

ԶԱՊԷԼ.— Ինչ կայ։

ՏԻՐԱՆ.— Սպասէ՛։

(Դողահար ձեռքով մը ժամացոյցը կը հանէ ու կը լարէ. յետոյ կրկին կ'երկննայ անկողնին վրայ)։

ԶԱՊԷԼ.— Մէկ ձեռքդ ինծի տո՛ւր, միւս ձեռքդ սրտիդ վրայ դի՛ր ու չշարժինք. Մահը մեզ պիտի գտնէ ձեռք ձեռքի և ժպիտը շրթներնուս վրայ։ Ժպտի՛նք (երկուքն ալ կը փորձեն ժպտիլ. կարճ լռութիւն մը)։

ՏԻՐԱՆ (գլուխը վերցնելով).— Չե՞ս կարծեր որ յոգնեցուցիչ բան մըն է խնդալու համար ասանկ բերանը բաց պահելը։

ԶԱՊԷԼ.— Այո՛... քիչ մը։ Բայց վնաս չունի. պէտք է խնդալ անպատճառ։ Սովորութիւնը այնպէս է։

ՏԻՐԱՆ.— Ո՛չ. այն ատեն տարբեր բան։

ԶԱՊԷԼ.— Ո՛չ. կը մոռնայի կոր... թող տուր որ մազերս քակեմ (գլխուն սանտրները կը հանէ. մազերը կը թափին ուսին վրայ) պարագային յարմար գլուխ մը ունի՞մ...

ՏԻՐԱՆ.— Ոչ, այո՛։

ԶԱՊԵԼ.— Դուն ալ մազերդ խառնշտկէ՛ (Տիրան մազերը կը խառնշտկէ) հիմակ աղէկ է (ինքնիրեն կ'արտասանէ) «խեղճ սիրահարները փռուած էին քով քովի, ամպոյն դէմքով և գիսախռիւ մազերով»... ձեռքդ տու՛ր...

(Իրարու ձեռք կը բռնեն: Կարճ լռութիւն մը):

ԶԱՊԵԼ.— Չե՞ս զգար որ ածուխին հոտը գլխու կը դառնէ կոր:

ՏԻՐԱՆ (ուժով մը շնչելով).— Աւելի մգլոտութեան հոտ կ'առնեմ կոր:

ԶԱՊԵԼ.— Նոյն բանն է... կը տառապի՛ս կոր, սիրելիս:

ՏԻՐԱՆ (ամէն կողմը քննելով).— Չէ՛ շատ չեմ տառապիր... իսկ դու՞ն:

ԶԱՊԵԼ.— Չեմ գիտեր: Տեսակ մը անձկութիւն կը զգամ որ զիս կը ճնշէ:

ՏԻՐԱՆ.— Խե՛ղճ աղւորիկս (կը համբուրէ յետոյ լալագին շեշտով մը) քաջութի՛ւն:

ԶԱՊԵԼ (կորովի).— Այո, քաջութիւն ունիմ, հանգիստ եղի՛ր... տու՛ր ձեռքդ:

(2-3 վայրկեան լռութիւն)

ԶԱՊԵԼ.— Որքա՜ն շահեկան ըլլալու ենք այս միջոցիս երկուքս ալ:

ՏԻՐԱՆ.— Կը կարծե՞ս որ թերթերուն մէջ մեր մասին պիտի խօսին:

ԶԱՊԵԼ.— Այո, բայց անշուշտ, աս էր պակաս որ չի խօսէին (կարճ լռութիւն) ձեռքդ տու՛ր... ժպտինք:

ՏԻՐԱՆ գլուխը վեր բարձրացնելով .—.. Արդեօք բոլորովին մերկանա՞նք:

ԶԱՊԵԼ (զարմացած).— Ինչու համար:

ՏԻՐԱՆ.— Չեմ գիտեր... աղէկ մը ցոյց տալու համար որ իրար կը սիրենք:

ԶԱՊԵԼ.— Այո, չէ, աս բանը զիս կը նեղացնէ... մըտածէ՛ որ բոլոր եկողները զիս մերկ պիտի տեսնեն:

ՏԻՐԱՆ.— Ինչ վնաս ունի, քանի որ արդէն մեռած պիտի ըլլաս:

ԶԱՊԵԼ.— Դարձեալ չեմ ուզեր այդ բանը:

ՖՈՒՆԴԱՄԵՆՏԱԼ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ՏԻՐԱՆ (ցցուելով անկողնին մէջ). — Չեմ գիտեր թէ ինչ ունիմ... ամէն կողմս կը քերուի։

ԶԱՊԷԼ. — Հոգեվարքն է որ կը սկսի։

ՏԻՐԱՆ (քերուըտելով). — Կարծեմ սաւանն է պատճառը որ շատ մաքուր չերեւար, թերեւս ոջիլով լեցուն է։

ԶԱՊԷԼ (սոսկումով վեր կը ցատքէ) կը պատրաստուի անկողնէն դուրս ելլել. բայց միեւնոյն վայրկեանին դուռը կը զարնեն)։

ՏԻՐԱՆ. — Մտիկ ըրէ...

ԴՈՒՐՍԷՆ ՁԱՅՆԵՐ. — Բացէ՛ք, բացէ՛ք։

ՏԻՐԱՆ. — Քօմիսէրն է։

ԶԱՊԷԼ. — Արդէ՞ն իսկ (կղպանքը խորտակելու ձայն մը կը լսեն)։ — Մտիկ ըրէ՛ կղպանքը կը կոտրեն։

ՏԻՐԱՆ. — Ո՜հ, Աստուած իմ, ի՞նչ պիտի ընենք... կորսուած ենք (սոսկումով վեր կը ցատկէ)։

ԶԱՊԷԼ. — Պառկէ՛... ձեռքդ ինծի տուր... ա՛լ չի շարժինք... ժպտինք, ժպտինք։

Դուռը կը բացուի։ Քօմիսէրը արագ քայլերով ներս կը մտնէ քիթին ծակերը խնամքով գոցած, երկու երեք անգամ սենեակին շրջանը կ՚ընէ, առանց գիտնալու թէ ուրկէ պէտք է սկսի քննութիւնը։ Այսպէս երթեւեկելով, աթոռի մը կը զարնուի, գետին կ՚իյնայ, ոտքի կ՚ելլէ, կրկին մէկ երկու շրջան կ՚ընէ և վերջապէս կ՚ուղղուի դէպի պատուհանը, զոր կը բանայ։ Յետոյ կը մօտենայ արդուզարդի սեղանին, ջուրի ամոն մը կ՚առնէ ու կ՚սկսի թափել կրակարանին վրայ։ Յանկարծ կը կենայ. թեւերը վար կ՚երկարէ, կրակարանին կը նայի, յետոյ անկողնին ուր երկու սիրահարները անշարժ կը հանգչին. կրկին կը դիտէ կրակարանն ու անկողինը։

ՔՕՄԻՍԷՐԸ. — Ապուշնե՛րը... մոռցեր են կրակարանը վառելու։

Է. Թ.

ԳՈՒՇԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

1922 ՏԱՐԻԻՆ ՀԱՄԱՐ

Ապագան գուշակողները այս միջոցիս շատ մեծ հեղինակութիւն կը վայելեն։ Ամէն մարդ անոնց կը դիմէ հասկնալու համար թէ ապագային ի՛նչ փորձանքներ կը սպասեն իրենց։ Եւ գուշակողները կը պարզեն ապագան իր ամբողջ յստակութեանը մէջ, եւ այցելուները կը մեկնին գոհ տպաւորութեան ներքեւ, որովհետեւ բախտագուշակները, որոնք ընդհանրապէս ապուշներ չեն ու լաւ ուսումնասիրած են մարդկային հոգեբանութիւնը, մէկ փոքրիկ չարիքի փոխարէն, տասը խոշոր բարիքներ կը խոստանան իրենց։

Իբրեւ տարեցոյցի հեղինակ, ես ալ ուզեցի այցելել այդ բաղդագուշակներէն մէկուն, ո՛չ թէ գիտնալու համար իմ ապագաս, որով բնաւ չեմ շահագրգռուիր, այլ հասկնալու համար թէ 1922 տարին, ուր պիտի թեւակոխենք, ի՛նչ անակնկալներ պիտի պատահին, որոնք կրնան մեզ և մանաւանդ մեր ընթերցողները հետաքրքրել։

Բախտագուշակը, որուն անունը տալ չեմ ուզեր իրեն ռեքլամ ըրած չըլլալու համար, նախ այդ ո՛չ անձնական գուշակութիւնները ընելու համար հինգ ոսկի պահանջեց։

— Բայց չափազանց պահանջում մըն է ատիկա, դիտել տուի։

— Եթէ կ՚ուզես քու ապագադ գիտնալ, մէկ ոսկիով գործը կը լմննայ, բայց քանի որ ամբողջ աշխարհի ապագան գիտնալ կ՚ուզես պէտք է աւելի վճարես։

Այս առարկութիւնը տրամաբանութեան համաձայն գտայ և հինգ ոսկին ցնծացի։

Մարդը սենեակին լոյսերը մարելէ, կարգ մը խորհրդաւոր շարժումներ ընելէ, քանի մը գիրքեր աչքէ անցընելէ ու փոքրիկ գաւազան մը շօշելէ ետքը, քովը դրուած դանակ մը ձեռքը առաւ և բաւ.

— Դուն հարցումները ըրէ և ես պատասխանեմ։

— Նախ քաղաքականութիւնը զիս չափազանց կը շահագրգռէ, պատասխանեցի, և կ'ուզեմ գիտնալ թէ 1922 տարւոյն մէջ ի՞նչ պիտի ըլլայ Թուրք-Հելլենական խնդիրը։

— Կը տեսնեմ ֆէսաւոր և գլխարկաւոր մարդիկներ որոնք կ'երթան կուգան Եւրոպական մայրաքաղաքները, նախարարներու հետ կը տեսակցին, խմբագիրներու այցելութիւնը կ'ընդունին, պատասխանեց գուշակողը. այդ մարդոց գրպանները լեցուն են դեղին ոսկիներով որոնք կը բաժնեն աջ ու ձախ... յետոյ կը տեսնամ որ այդ մարդիկը իրենց տեղերը կը դառնան առանց մեծ գործ մը տեսած ըլլալու... հիմա կը լսեմ թնդանօթի և հրացանի ձայներ, կռիւ, հրդեհ, մեռեալներ ու վիրաւորեալներ... Թուրքերը կը յառաջանան, Հելլէնները կը նահանջեն, յետոյ Հելլէնները կը յառաջանան Թուրքերը կը նահանջեն, յետոյ Թուրքերը կը յառաջանան Հելլէնները կը նահանջեն, յետոյ Հելլէնները կը յառաջանան Թուրքերը կը նահանջեն, յետոյ...

— Սո՛ւս եղիր պէ, հասկցանք, գոչեցի ջղայնացած, (ականջը խօսի Պ. Վահան Թէքէեանին), ետքը ի՞նչ կ'ըլլայ ան ըսէ։

— Ետքը կռիւը կը դադրի երկու բանակները դէմ դիմաց դիրք կը բռնեն։

— Ո՞վ է յաղթողը։

— Յայտնի չէ... Նո՛ր ֆէսաւոր ու գլխարկաւոր մարդիկ որոնք Եւրոպայի մայրաքաղաքները կ'այցելեն ու նախարարներու հետ կը տեսնուին։ Տեղ տեղ ժողովներ կ'ըլլան, որոշումներ կը տրուին... բայց արդէն տարին վերջացաւ։ Յաջորդ դէպքերը 1923ին կը վերաբերին...

— Հոգ չէ, ըսէ՛ տեսնենք։

— Այն ատեն պէտք է որ հինգ ոսկի ևս վճարես։

— Ուրեմն վազ անցայ... Հիմա տեսնենք թէ ինչե՛ր տեղի պիտի ունենան մեր Պոլսոյ ազգային կեանքին մէջ, այս տարուան ընթացքին։

— Կը տեսնեմ շատ մը յանձնաժողովներ, յանձնախումբներ, խորհուրդներ, ժողովներ, խնամակալութիւններ։

— Ի՞նչ կ'ընեն այդ ամէնքը։

— Կը խօսին, կը վիճին, կը կռուին...

— Յետո՞յ...

— Յետոյ, նորէն կը խօսին, նորէն կը վիճին, նորէն կը կռուին։

— Ազգային ժողովը ի՞նչ կ՚ընէ։

— Կը լսեմ երեսփոխաններ որոնք կը խօսին, ուրիշներ կը պոռան, ոմանք կը քնանան, մէկ քանիներ կը ջղայնանան...

— Ի՞նչ որոշումներ կուտան։

— Որոշում տրուած չկայ... կը վիճաբանին միայն։

— Ուրիշ ի՞նչ կը տեսնաս կոր։

— Վարչապետ Դաւիթ Տէր Մովսէսեանը կը տեսնամ...

— Ի՞նչ կ՚ընէ։

— Կարծեմ կը փախչի կոր... ետեւէն կը վազեն «բըռնեցէ՛ք» ըսելով... չէ՛, չի փախաւ, այլ տունը գնաց։ Տունէն դուրս ելաւ, շուտ շուտ կը քալէ կոր, կարծեմ կը փախչի, նորէն ետեւէն կը վազեն... չէ չի փախաւ, Պատրիարքարան գնաց...

— Հասկցանք, ի՞նչ գործ կը տեսնայ կոր ան ըսէ՛։

— Ծրագիրներ կը պատրաստէ, կանոնագիրներ կը շինէ, խորհրդակցութիւններ կը կատարէ, ժողովներ կը գումարէ ճառ կը խօսի...

— Յետո՞յ...

— Յետոյ, ոչինչ, տարին լմնցաւ արդէն, բայց իր ճառը չլմնցաւ... Մնացածը յաջորդ տարուան կը վերաբերի։

— Թաղական խորհուրդի ընտրութիւնները կը կատարուին։

— Կը տեսնամ թաղեցիներ որոնք իրենց քուէները կը բերեն... կարծեմ քուէարկութիւնը աւարտեցաւ... բայց այս ի՞նչ աղմուկ, իրարու գլուխ կը պատռեն, քուէատուփն ալ կոտրեցին...

— Ետքը ի՞նչ եղաւ։

— Ետքը ամէն մարդ իրենց տուները սրճարանները ցրուեցան; ոմանք կը վիճաբանին, ոմանք ալ օղի կը խմեն։

— Կուսակցութիւնները այս տարուան մէջ ի՞նչ գործ կը տեսնեն։

— Ամառը դաշտահանդէսներ 'կը կազմակերպեն ու շոգենաւային պտոյտներ կ'ընեն ի նպաստ կուսակցութեան, ձմեռը թատերական ներկայացումներ, պարահանդէս և նուագահանդէս կը սարքեն ի նպաստ կուսակցութեան... վերջապէս ամէնքն ալ տենդայոյզ գործունէութեան մէջ են և աղէկ կը գործեն։

— Հայ թերթերը ի՞նչ կ'ընեն։

— Զիրար կը նախատեն և սուտ լուրեր կը հրատարակեն։

— «Հայ Կինը» ի՞նչ կ'ընէ։

— Դեռատի գեղեցկուհիներու պատկերներ կը հրատարակէ։

— Հայաստանէն ի՞նչ լուր։

— Հոն իրարանցում մը կը նշմարեմ... կարծեմ կռիւ մը կայ։

— Որո՞ւ հետ...

— Յայտնի չէ... ամէնքն իրարու հետ կը կռուին։

— Քեզի բան մը ըսե՞մ, գոչեց բախտագուշակին, աս հինգ ոսկին ետ տուր։

— Ինչո՞ւ համար։

— Որովհետեւ կը տեսնեմ որ 1921ին պատահածները, իբրեւ գուշակութիւն Նոր տարիին համար, ինծի քշել կուզես։

— Ես ի՞նչ ընեմ եթէ Նոր տարիին մէջն ալ միեւնոյն բաները պիտի պատահին պատասխանեց մարդը։

Այսպէս վերջացան իր գուշակութիւնները։

ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ՀԱՃՈՅՔՆԵՐ

ԷՐԻԿԸ.— Ձըլլար, չեմ ուզեր, հասկցա՞ր... քեզի ինչ որ կ'ըսեմ ան ըրէ՛... գրէ՛ մօրդ որ տունը այստեղ չի գնէ։

ԿՆԻԿԸ.— Ես մօրս տանիկ բան չեմ կրնար գրել, մայրս իր ընելիքը ուրիշի չի հարցներ արդէն։ Անկէ զատ ես իր հոս գալուն հակառակ չեմ, թո՛ղ հրամմէ։ Ինչ մնաս տունի, գլխուդ վրայ պիտի չի նստի ա՛...զարմանալի՜ բան։

— Ես տանս մէջ դուրսէն մարդ չեմ ուզեր, կը հասկնա՞ս, մանաւանդ զոքանչ մը որ տըռ տըռ տըռ տըռ ամէն բանի կը խառնուի, ամէն բանի դիտողութիւն կ'ընէ։

— Ես ալ անանկ է նէ՛ քեզի հետ առանձին պիտի չկրնամ ապրիլ։

— Մինչեւ հիմայ ապրեր ես, անկէ ետքը ինչո՞ւ պիտի չկրնաս ապրիլ։

— Ապրեր եմ, բայց քաշածս մէյ մը ես գիտեմ, մէյ մըն ալ Աստուած գիտէ։

— Բա ի՞նչ գանգատ ունիս ինէ։

— Ի՞նչ պէտք ըլլայ, օր չանցնիր որ ծեծ չուտեմ։

— Ատ է նէ՛ բան մը չէ... կը խոստանամ ալ անկէ ետքը քեզ չի ծեծել։

— Անանկ խոստումներ շա՜տ լսեր եմ...

— Այս անգամ հաւատա՛ խօսքիս։

— Դեռ այս առտու նորէն զիս ծեծեցիր։

— Առիկա վերջինն էր։

— Եւ սպառնացար ցերեկն ալ ծեծելու։

— Կատակ ըրի։

— Ինչ է նէ՛ ատոնք պարապ խօսքեր են, քեզի բան մը ըսեմ... դուն կրնաս նէ՛ խօսք հասկցուր մօրս, ես չեմ խառնուիր, ես ոչ նամակ կը գրեմ և ո՛չ ալ իրեն բան մը կ'ըսեմ, դուք իրարու հետ ձեր վէճը կարգադրեցէք։

— Դուն մէյ մը գրէ՛ իրեն որ հոս գալուն հակառակ ես, թէ ինծի հետ շատ սիրով կ'ապրիս կոր, թէ դժգոհու-

Թիւն չունիս ինէ, թէ վարդի պէս կը նայիմ կոր, քեզի, թէ մէկ խօսքդ երկու ընել չեմ'ի տար կոր, թէ կիներուն ամէնէն երջանիկն ես…

— Ես առանկ սուտ բաներ չեմ կրնար գրել, թո՛ղ գայ աչքովը տեսնայ ամէն բան։

— Չես գրեր նէ՝ ծեծ կ'ուտես։

— Տեսա՛ր, դարձեալ սպառնալիք կ'ընես կոր, դարձեա՛լ ծեծի խօսք…: քիչ մը առաջ ըսածներդ մոռցա՞ր…

— Ցանցանքը քունկդ է, զիս կը ստիպես կոր սպառնալիք ընելու։ Քեզի վերջնական խօսք, տանս մէջ քէհեա չեմ ուզեր, ես քեզ առի նէ՝ զօքանչս ալ մեկտեղ չառի, ես առանկ զօքանչ մօքանչ չեմ ճանչնար… մայրդ ալ քեզի հետ փազարլըխ չըրինք… ատիկա աղէկ մը գլխուդ մէջ տեղաւորէ՛… զօքանչ չեմ ճանչնար։

— Չես ճանչնար ամա նեղը մնաս նէ՝ անոր կը դիմես դրամ կ'ուզես կոր…

— Մայրդ բէֆէճի է նէ՝ ես ի՞նչ ընեմ… ողորմութիւն չի տար կոր, ո՛չ ալ պօլ քէսէճ-նուէր կ'ընէ կոր… Ֆայիզով փարա կուտայ կոր, ինք չի տայ նէ՝ ուրիչ տուող չա՛ա…,

— Անիկա արդէն եթէ տուներնիս գալ կ'ուզէ նէ՝ առնելիքը սաղցնելու համար է ու ինծի բահանա կ'ընէ կոր, դեռ այդչափ բանը չհասկցա՞ր։

— Հասկցայ, բայց ի՞նչ ընեմ… եկո՛ւր տես որ դարձեալ իրմէ դրամ պիտի ուզեմ տունը նորոգելու համար։ Ձմեռը գայ, անձրեւները սկսին նէ՝ ջուրը ամէն կողմէ պիտի վազէ. քիրեմիտները փոխել տալու է, քանի՞ով կ'ըլլայ գիտե՞ս… մէջտեղը փարա չի կայ…

— Ասանկ է նէ՝ ինծի խաթա մի կաներ, նայէ՛, նորէն մօրս պէտք ունիս. մէյմըն ալ ելեր իրեն բան կ'ըսես։

— Ճանըմ, թո՛ղ փարան տայ, բայց բէբէնուս վրայ չի նստի։ Առած փարայիս մէկ մասը քեզի պիտի ծախսեմ…. Նայէ՛ ինչ աղուոր ֆիստան մը շինել պիտի տամ քեզի։ Այսօր գնա՛ մէյ մը խանութները պտըտէ՛, սանկ աչքէդ անցուր, խումաշը հաւնէ տէ փարա ունենալուս պէս կ'առնեմ։

— Անանկ խումաշներ շա՛տ հանեցանք, բայց ամէնքն ալ խանութները մնացին։

— Հաստըկեկ բան մը զատէ որ ձմեռը չմսիս։

— Ես բան մըն ալ չեմ զատեր, թո՛ղ մայրս գայ անի հաւնածը թող առնէ։

— Բա՛ նա մօրդ խօսքը վերցուր մէջտեղէն, աիճիրխս կը դպչի կոր... հիմա խաֆայիդ բան մը կ'իջեցնեմ։

— Ճանըմ, ի՞նչ կ'ըլլայ մայրս գայ տէ՛ տուներնիս քիչ մը կարգ կանոն մտնայ նէ... Անիկա կարող կնիկ է, տուն տեղ կառավարել գիտէ, ձեռքէն ամէն բան կու գայ... հէմ պէտք ըլլայ նէ դրամն ալ չի խնայեր, միայն թէ կ'ուզէ որ տուած դրամը բանի մը ծառայէ, հավայի ծախքերու չերթայ։ Անկէ զատ, անիկա հոս ըլլայ նէ՛ պէլքի կը քաշուիս ու ինծի ասանկ ամէն օր չես ծեծեր։

— Պարապ խօսք, ե՞րբ ծեծեր եմ քեզի. ի՞նչ սուտ զըր-պարտութիւն։

— Մեղա՛յ, բնաւ չե՞ս ծեծած, է՛յ աֆէրիմ քեզի, է՛յ ափկա՛ հիչ միտքէս չէր անցներ... բնաւ չես ծեծած, հէ՞...

— Ճանըմ, բարկութեանս միջոցին քանի մը հատ զար-կեր եմ եղեր, ատո՛ր համար խնդի՞ր կ'ընես ու կը խօսի՞ս... իբր թէ հիչ չի տեսնուած բան մը ըրեր եմ, ամօթ է քա, բերան առնելը ամօթ է, ամէն էրիկ իր կնիկը կը ծեծէ տե-ղին կէօրէ... բայց արդէն քու սովորութիւնդ անանկ է, ամէն բան վէլվէլէի կու տաս կը մեծցնես... կա՞յ էրիկ մը որ իր կնիկը չի ծեծէ։

— Ո՞վ է ըսեր, շնորհքով էրիկը ատանկ բան կ'ընէ՞... անցած օր դեռ բերնիս անանկ մը զարկիր որ երկու ակռա-ներս կոտրեցան։

— Կ'երեւայ որ այդ ակռաներդ արդէն չիւրիւկ են եղեր։

— Մազերս փեթթեցիր։

— Խենդ խօսքեր մի՛ ըներ, ճերմկցածները զատեցի ա-նոնք փրցուցի... քեզի աղէկութիւն ալ ընել չըլլար, ապե-րախտ։

— Այսչափ չարչարանքներէ ետքը դեռ զօքանչ չես ու-զեր կոր որպէս զի քիչ մը շունչ առնեմ։

— Ես տանս մէջ foxtrot չեմ ուզեր։

— Ձեր ուզածը նէ՛ մի ուզեր։

— Ծօ՛ն ալ պէտք չէ որ ուզես։

— Ինչո՞ւ համար։

— Որովհետեւ էրիկը ինչ որ ուզէ կնիկն ալ պարտաւոր է նոյնը ուզելու։

— Ո՞ւր գրուած է տակկա։

— Օրէնքը ատանկ է... կարգուած ատեննիս ինչ ըսաւ քահանան, կինը հնազանդութիւն պարտի իր էրկան։

— Ատիկա հին ատենն էր, հիմա քսաներորդ դարու մէջ կ'ապրինք հոս։

— Երկար խօսք չեմ ուզեր, մայրդ ոտքը պիտի չկոխէ այստեղ, եթէ ո՛չ ամէն բան տակն ու վրայ կ'ընեմ։

— Ես չեմ խառնուիր ըսի քեզի, անոր հետ համաձայնէ։

— Գրէ՛ որ չի գայ...

— Ես բան մըն ալ չեմ գրեր։

— Կարծեմ կռնակդ կը քերուի կոր նորէն։

— Հէլէ ձեռք վերցուր տէ՛ կը տեսնաս։

— Ի՞նչ կ'ընես նայիմ...

— Զարկելուս պէս կ'ելլամ մօրս քովը կ'երթամ։

Եւ այսպէս վէճը կը շարունակուի։ Յայտնի չէ թէ զոքանչը տուն պիտի գա՞յ թէ ո՛չ։

Այս տեսակ ընտանեկան կռիւներ ամէն տեղ կը պատահին, խնդիրը այն է որ խաղաղութեամբ վերջանան և գործը Դատաստանական Խորհրդին կամ փոխանորդ հօր չիյնայ։

ՀԱՄՈԶԵԼՈՎ

(Տեսարանը կ'անցնի գաւառի մէջ, հարաւային փոքր քաղաք մը:)

Քաղաքապետութեան պաշտօնեաներէն մէկը երդուեալներու անդամ ընտրուած է։

Դատարանին մէջ կը դատեն մարդ մը որ տասնըեօթը մարդասպանութիւններով ամբաստանուած է, առանց հաշուելու զանազան գողութիւնները։

Մահուան կը դատապարտուի։

Տուն գալով, երդուեալ դատաւոր պաշտօնեան, ընկճեալ կ'ըսէ.

— Ահաւասիկ սքանչելի առիթ մը փոխարինելու բոլոր այն հացկերոյթները որոնք բարեկամներս ինծի տուած են։

Այսպէս, վայրկեանը հասնելուն պէս, կը գրէ իր բարեկամներուն.

«Հինգշաբթի օրը կախաղան կը բարձրացնենք Սէնփարը, եկէք ճաշել ինծի հետ, չորս պատուհաններ ունիմ այն հրապարակին վրայ ուր տեղի պիտի ունենայ մահապատիժը։»

Նոյն օրը, պաշտօնեային բոլոր բարեկամները կուգան։ Պաշտօնեան հրաւիրած է նաեւ իր մեծաւորը, ազդեցիկ անձ մը որ իր պաշտպանն է։

Եւ որովհետեւ յիսուն տարիէ ի վեր այդ քաղաքին մէջ մահուան պատիժ չէ գործադրուած՝ դահիճը ու իր օգնականները գոյութիւն չունին։

Թէեւ կայ դահիճ մը, բայց զառամեալ ծերուկ մըն է։

Իր առաջին օգնականը մեռած է արդէն։

Իր երկրորդ օգնականը հիւանդութենէ նոր ելած է ու բոլորովին տկար։

Եթէ դատապարտեալը, որ ուժի կողմէ կատարեալ Հերակլէս մըն է, քիչ մը յոժարակամութիւն ցոյց չի տայ, մարդկային արդարութիւնը շատ դժուար պիտի գործադրուի։

Երբ հրաւիրեալները ճաշը աւարտելու մօտ են՝ սա սահմռկեցուցիչ լուրը կը հասնի։

«Սէնֆարը չուզեր կախուիլ»։

Հրաւիրեալները՝ յուսահատ՝ կը գոչեն.

«Ուրեմն մեր զբօսանքը ջուրը ինկաւ... այս ինչ սարսափելի բան, ի՞նչ պիտի ընենք հիմա...

Պաշտօնեային մեծաւորը յօնքերը կը պռստէ։

Պաշտօնեան որ յօնքերու այդ պռստումին մէջ կը տեսնէ իր պաշտօնի մէջ յառաջանալուն արգելք մը, զուր ջանքեր կ'ընէ հանդարտեցնելու համար այդ ազդեցիկ անձնաւորութեան դժգոհութիւնը։

Վերջապէս կ'որոշէ վճռական միջոցի մը դիմել։

— Քիչ մը կը ճանչնամ այդ Սէնֆարը կ'ըսէ, երթամ զինքը համոզելու։

Բանտ կ'երթայ ու կը մտնէ դատապարտեալին խցիկը։

Հետեւեալ խօսակցութիւնը կ'սկսի երկուքին միջեւ.

ՊԱՇՏՕՆԵԱՆ.— Ի՞նչ են այդ բոլոր լսուածները (ուսին զարնելով) իրա՞ւ է որ կախուիլ չես ուզեր։

ՍԷՆՖԱՐ.— (Չոր կերպով).— Չէ՛.

ՊԱՇՏՕՆԵԱՆ.— Պատճա՞ռը, եթէ կը բարեհաճիք։

ՍԷՆՖԱՐ.— Որովհետեւ դատապարտութիւնս վերջին վայրկեանին իմաց տրուեցաւ ինծի։

ՊԱՇՏՕՆԵԱՆ.— Ինչպէ՛ս, վերջին վայրկեանին, ամբողջ գիշերը չլսեցի՞ր մուրճի հարուածները որոնք կը տրուէին կախաղանը պատրաստելու համար... ատիկա ուշադրութիւնդ չի գրաւե՞ց... հետաքրքիր չեղա՞ր հարցնելու թէ «ի՞նչ է այդ», եթէ հարցունէիր քեզի պիտի պատասխանէին թէ կախաղանն էր որ կը պատրաստէին քեզի համար, Ուստայ-եարի հրապարակը, որուն փազարը յետաձգուեցաւ քու պատճառովդ (յանդիմանական) ու դուն վերջին վայրկեանին կը սպասես այս մասին խնդիր յարուցանելու համար. իրա՛ւ որ տղայ ես եղեր, կարճ կապէ՛, եկո՛ւր հետս դէպի կախաղան։

ՍԷՆՖԱՐ.— Չէ՛...

ՊԱՇՏՕՆԵԱՆ.— Բայց, բարեկամ, ամէնքն եկած են, դատաւորները, եկեղեցականները, ժողովուրդը, զինուորները որոնք ճամբուն վրայ պիտի շարուին, ինչպէս կը շարուին,

թագաւորը անցած ատեն... միայն քեզի կը սպասենք կոր... կը հասկնա՞ս, միայն քեզի...

ՍԻՆՁԱՐ.— Վստահութիւն չունիմ ձեր վրայ։

ՊԱՇՏՕՆԵԱՆ.— Ինծի նայէ՛, կը ճանչնաս Պ. տը Փիւրիգէքը, այդ ծերունի ազնուականը որ իր տունէն դուրս չէ ելած տարիներէ ի վեր, լաւ ուրեմն, ինքն ալ եկաւ, հո՛ս է... որո՞ւ համար, ...միայն քեզի համար... օն, եկուր գոնէ Պ. տը Փիւրիգէքի հանդէպ քաղաքավար ըլլալու համար։

ՍԻՆՁԱՐ (կոշտօրէն).— Ինծի ներկայացուած չէ... չեմ ի վար։

ՊԱՇՏՕՆԵԱՆ (արհամարհական շեշտով մը).— Ես քեզ աւելի քաղաքավար կը կարծէի... ա՜հ կը գուշակեմ հիմա, մի՛ ամչնար խոստովանելու, ես քու բարեկամդ եմ. դրա՞մ չունիս նէ՞ և անոր համար կը վարանիս, (ականջին ի վար) բայց բոլոր ծախքերը վճարուած են... պետական գանձէն։

ՍԻՆՁԱՐ (հպարտ).— Ես ողորմութիւն չեմ ուզեր։

ՊԱՇՏՕՆԵԱՆ.— Ո՜հ, հիմակ ալ դիւրազգածութի՞ւն... եթէ բոլոր պաշտօնեաները քեզի պէս դիւրազգած ըլլային ի՞նչ պիտի ըլլար կառավարութեան վիճակը... օն, շուտ երթանք, կը վախնամ որ բացակայութիւնդ աչքի կը զարնէ։

ՍԻՆՁԱՐ.— Չէ՛... վստահութիւն չունիմ։

ՊԱՇՏՕՆԵԱՆ (խոժոռ դէմքով).— Դուն ապերախտ մըն ես երկինքի հանդէպ... ինչ, ամէն օր, Քալիֆօռնիոյ, Ճավայի, Պրազիլիոյ խորերը խեղճ մարդիկ կան, հիւանդ, անկար որոնք քալելու կարողութիւն չունին ու միակ փափաքով մը կ՚այրին, միակ բաղձանք մը ունին «Ա՜հ կ՚ուզէի մեռնիլ իմ գեղեցիկ ու քաղցր հայրենիքիս մէջ»...իսկ դուն ահա՛ քու ծննդավայրիդ մէջն ես, քու հայրենակիցներուդ քով... ասկէ աւելի ինչ կ՚ուզես տակաւին...

ՍԻՆՁԱՐ.— Թերևս... բայց վստահութիւն չ՚ունիմ...։

ՊԱՇՏՕՆԵԱՆ.— Խենդ մի՛ ըլլար... տրամաբանենք քիչ մը... անկեղծ եղիր. բռնուելէդ առաջ հանդիստ չէիր ապրեր... խղճի խայթեր ունէիր, ինքնիրենդ կ՚ըսէիր. «Եթէ ձերբակալեն, գիս բանտ պիտի թխմեն, դատարան պիտի տանին ուր դատաւորները ինծի հազար տեսակ անախորժ խօսքեր պիտի ընեն, նոյնիսկ արժանապատուութեանս պիտի

դաշտին։ Հա՛, չատ լաւ կը տրամաբանէիր այսպէս։ Բայց այսօր բոլոր ատոնք անցած են, գործին ամէնէն դժուար մասը եղած է… Հինգ վայրկեանի գործ մը մնացած է միայն ու դուն կը վարանի՞ս։ Չեմ հասկնար քու ընթացքդ։ Կարծես թէ բանտը հաճելի տեղ մը ըլլար որ անկէ բաժնուիլ չես ուզեր… եկո՛ւր, գոնէ օդ մը կ՚առնես…

ՍԷՆՖԱՐ.— Ոչ՛, ես նստուկ կեանքը կը սիրեմ։

ՊԱՇՏՕՆԵԱՆ.— Եւ յետոյ դահիճը կայ որ առտուընէ վեր կախաղանը կը պատրաստէ. խեղճ մարդը, այդ տարիքին մէջ հոգին կը հանէ կոր պակաս բան մը չ՚ընելու համար։ Առաջին անգամն է որ իրարու հետ յարաբերութիւն պիտի ունենանք ու այսպէս զինքը կ՚արհամարհես… քեզի թշնամի մը պիտի աւելցնես այդ ընթացքովդ, զգուշացիր։

ՍԷՆՖԱՐ.— Նոր դէմքերէ չեմ ախորժիր, մանաւանդ որ իր դէմքը տխուր է։

ՊԱՇՏՕՆԵԱՆ.— Ինչ ընէ խեղճը, պաշտօնին բերմունքը կը պահանջէ որ տխուր ըլլայ, օ՛ն, որոշումդ տո՛ւր երթանք։

ՍԷՆՖԱՐ.— Ոչ՛, վստահութիւն չունիմ։

ՊԱՇՏՕՆԵԱՆ.— Բայց, սիրելիս, ինէ զատ տասներկու բարեկամներ ունիմ որոնք յատկապէս գիւղէն եկած են քեզի համար… եթէ կը կարծես որ սուտ կը խօսիմ։ մէկը դրկէ՛ և պիտի տեսնես որ իրենց կառքերը տանս բակը կը սպասեն։

ՍԷՆՖԱՐ.— Ոչ՛, վստահութիւն չունիմ։

ՊԱՇՏՕՆԵԱՆ (աղաչաւոր).— Խօսքս մի՛ կտրեր, յիշէ որ դպրոցական ընկերներ ենք, թէև միեւնոյն ասպարէզին չենք հետեւած… դուն հիմա հասած ես քու ասպարէզիդ ծայրը, բայց ատոր համար գլուխ մի՛ բռներ ինծի… խեղճ պաշտօնեայ մըն եմ կնոջ և զաւակներու տէր… իմ մեծաւորս հո՛ն տանս մէջ կը սպասէ կոր։ Պաշտօնի բարձրացման յոյսեր ունիմ, իմ խաթերս համար ըրէ՛ այս բանը չատ կ՚աղաչեմ իմ պզտիկ Սէնֆարս… ես ալ երդուեալներէն մէկն էի ու իբրև երդուեալ քեզ մահուան դատապարտեցի… իմ պարտականութիւնս կատարեցի, հիմա կարգը քուկդ է պարտականութիւնդ կատարելու… ամէն մարդ իր դերը ունի մարդկային ընկերութեան մէջ։

ՍԷՆՖԱՐ.— Չէ՛, վստահութիւն չունիմ։

ՊԱՇՏՕՆԵԱՆ.— Քեզի լաւ խորհուրդ մը տամ։ Այսօր չե՞ս ուզեր կախուիլ... լա՛ւ, թո՛ղ վաղը ըլլայ, բայց աչն առեն մօտակայ քաղքին դահիճը բերել պէտք տանք... և յետոյ ըրածդ կանոնի դէմ է, տրուած որոշումը պէտք է յարգել... հաստատուած օրէնքին դէմ կը չարժիս կոր, կ'ըմբոստանաս կոր օրէնքին... գիտե՞ս ամէն մարդ ինչ պէտք ըսէ. «ահաւասիկ խռովարար մըն ալ.» կը տեսնաս պարապ տեղը ինքզինքդ կը վտանգես։

ՍԷՆՖԱՐ.— Ամէն մարդ ինչ պէտք ըսէին կարեւորութիւն չեմ ի տար։

ՊԱՇՏՕՆԵԱՆ (պահ մը մտածելէ ետքը).— Գիտե՞ս Սէնֆար ես շատ նրբազգնին մարդ մըն եմ... կ'ուզե՞ս որ քեզի բան մը ըսեմ... գիտեմ որ պիտի չխոստովանիս, բայց այս յամառութիւնը քենէ չէ... քեզի դրդող կայ... խնդիրը կը մեծցնես կոր... բայց իրապէս ինչ է ըլլալիքը, ոչինչ, պարզ ձեւակերպութիւն մը... միասին քննենք... նախ չէնք չնորհք ճաշ մը պիտի ընես և ստամոքսդ պիտի զօրացնես (խնդալով) դժուա՞ր բան մըն է այս, հէ՞... յետոյ շուտով մը մազերդ պիտի կտրեն, ատիկա թէ՛ առողջապահական է և թէ քեզ կ'երիտասարդացնէ... յետոյ կառքով կը փոխադրուիս, այո՛ սիրելիս, կառքով»։ Ճամբան քահանային հետ հոսկէ հոնկէ կը խօսակցիս ու ժամանակը կ'անցնի ակնթարթի մը մէջ... տեղդ հասնելուդ կուգան քեզ կը դիմաւորեն, դռնակը կը բանան, քեզ դուրս կը հանեն, ամէն մարդ քու տրամադրութեանդ ներքեւ է, կը բարձրանաս աթոռին վրայ, ներկաները կը բարեւես, չուանը ճիտդ կ'անցընեն... բո՛ւռ, ու լմնցա՛ւ... և ամէն մարդ գոհ իր տեղը կ'երթայ։

ՍԷՆՖԱՐ.— Ամէ՛ն մարդ, ամէ՛ն մարդ, դիւրին է բանը, բայց ես...

ՊԱՇՏՕՆԵԱՆ.— Երկուքս միեւնոյն ատեն չի խօսինք, կը խնդրեմ։ Ես լրջօրէն կը խօսիմ... ուրեմն, եթէ այսօրուան համար չես ուզեր, թո՛ղ վաղը ըլլայ... միայն թէ վաղը ուրբաթ է, ուղուրսըզ օր մը գլխուդ կրնայ փորձանք բերել... վաղը տղաքս դպրոց վերադարձած պիտի ըլլան...

վաղը ամէն մարդ նեղացած պիտի ըլլայ քեզի դէմ ու իր գործին պիտի երթայ ու քու կախաղանի հանդէսիդ՝ կատու մը անգամ պիտի չգտնուի։ Ասիկա պատիւ կը բերէ՞ քեզի…

ՍԷՆՖԱՐ.— Ես ժողովրդականութիւն չեմ փնտռեր։

ՊԱՇՏՕՆԵԱՆ.— Եւ տասներկու բորբեկամիններն՝ որոնք գիւղէն եկած են… կ'ուզե՞ս որ մինչեւ վաղը իմ վրաս բեռ ըլլան։ Ո՞ւր կ'ուզես որ զիրենք տեղաւորեմ… ինքզինքդ իմ տեղս դիր քիչ մը։

ՍԷՆՖԱՐ.— Ամենայն հաճոյքով… դուն ալ իմ տեղս առ։

ՊԱՇՏՕՆԵԱՆ.— Ա՜հ, կատակասէր, հիմակ ալ ծրամբութի՞ւն կ'ընես։ Հասկցայ որ ինծի յոգնութիւն տալ կ'ուզես։ Խօսքը մէջերնիս, ինծի չափ դուն ալ գիտես որ քու հնազանդութիւնդ որուն հաճոյք պիտի պատճառէ… չէ՞ մի որ Թագաւորը վաւերացուցած է քու մահուան վճիռդ ու ա՛ն է որ կը հրամայէ պատիժին գործադրութիւնը։

ՍԷՆՖԱՐ.— Բայց ես անոր համար չէր որ իրեն հպատակութիւն ուխտեցի։

ՊԱՇՏՕՆԵԱՆ.— Ա՜հ, ինչպէս օձիքէդ բռնեցի… ինքզինքիդ հետ տրամաբանական չես։ Թագաւորը քենէ բան մը ուզե՞ց, չէ՛։ Դուն յօժարակամ իրեն համար քուէ տուիր… ուրեմն Թագաւորը քու յօժար կամքովդ քու իշխանդ է, քու ճաշակիդ յարմար և ահա առաջին անգամ որ քենէ բան մը կը խնդրէ, կ'ուզես մերժել… գիտե՞ս հիմա ինչ պիտի ըսէ երբոր իմանայ թէ մերժած ես իր հրամանը գործադրել. «վա՜յ սարսափելի, ես կը կարծէի որ Սէնֆար ինծի հաւատարիմ մէկն է»։

Այս խօսքին վրայ, դատապարտեալը ոտքի կ'ելլէ յանկարծ. խորին յուզում մը կ'արգիլէ զինքը խօսելէ, բայց իր ձեւերովը կը հասկցնէ թէ պատրաստ է ամէն բանի համակերպելու։

ՊԱՇՏՕՆԵԱՆ (համեստ գոհունակութեամբ մը).— Ա՜հ, վերջապէս խելքդ գլուխդ եկաւ… երթամ դահիճին իմաց տամ որ պատրաստ ես։

Տասը վայրկեան ետքը դատապարտեալը կախաղան կը բարձրանայ։

ԷԹԺԷՆ ՇԱՎԷԹ

ԱԶԳԱՅԻՆ ԺՈՂՈՎԻ ՄԷԿ ՆԻՍՏԸ

Նիստը կը բացուի ժամը ճիշտ 3ին Ղալաթիոյ խորհրդարանը, ի ներկայութեան 49 երեսփոխաններու:

Ատենապետը ոտքի կ'ելլէ և կը յայտարարէ.

— Օրակարգին անցնելէ առաջ, պէտք է որ կարդանք Վարչութեան մէկ խիստ ստիպողական գրութիւնը Ազգ. Ժողովին ուղղուած:

ՄԷԿ ՔԱՆԻ ԵՐԵՍՓՈԽԱՆՆԵՐ.— կարդացէ՛ք, կարդացէ՛ք:

ԱՏԵՆԱԴՊԻՐԸ (ոտքի կ'ելլէ և կը սկսի կարդալ).— «Ճիշդ այս վայրկեանիս մեծ հրդեհ մը ծագած է Գում-Գափուի Մայր-Եկեղեցւոյ մօտերը որ հետզհետէ կը ծաւալի: Ազգային պատրիարքարանը անմիջական վտանգի ներքեւ կը գտնուի և հարկ անհրաժեշտ է որ իսկոյն միջոցներ ձեռք առնուին փրկելու համար զայն: Վարչութիւնս կը խնդրէ որ պատկառելի Ժողովդ առանց բոպէ մը կորսնցնելու, հրդեհին վայրը ղրկէ իր տրամադրութեան տակ գտնուող 12 ջըրհանները, ինչպէս նաև այդ ջրհանները գործածելու սահմանուած 120 ջրհանկիրները: Եթէ մինչև երկու ժամ այս խնդրուած օգնութիւնը չի հասնի՝ թէ պատրիարքարանը պիտի այրի և թէ միեւնոյն ժամանակ կարելի պիտի չըլլայ փրկել պատրիարքարանի մէջ գտնուած ամբողջ տոմարները և արձանագրութիւնները: Պատկառելի Ժողովէդ կը խնդրենք որ այս կէտը ի նկատի առնելով, վայրկենապէս պէտք եղած տնօրէնութիւնը բարեհաճի ընել»:

Ատենադպիրը կը նստի:

ԱՏԵՆԱՊԵՏԸ.— Պատկառելի Ժողովդ լսեց Վարչութեան գրութիւնը և անշուշտ պիտի փութայ անմիջական որոշումով մը փրկել, եթէ կարելի է, ազգային պատրիարքարանը:

ԵՐԵՍՓՈԽԱՆ ՄԸ.— Խօսք կ՚ուզեմ։

ԱՏԵՆԱՊԵՏԸ.— Խօսքը ձերն է, միայն կը խնդրեմ որ կարճ խօսիք, հարաւային հովը հետզհետէ կը սաստկանայ և հրդեհը կը ծաւալի։

ԵՐԵՍՓՈԽԱՆԸ.— Միայն երկու խօսք պիտի ըսեմ... Վարչութեան գրութիւնը քիչ մը մութ կը գտնեմ և բացատրութեան կարօտ։ Նախ չէ ըսուած թէ հրդեհը ինչպէս ծագած է, արկածի մը արդի՞ւնքն է թէ դիտումնաւոր կերպով եղած է, յետոյ չէ ըսուած. թէ ո՛ր թաղէն և ո՛ր փողոցէն սկսած է, ինչ ուղղութեամբ յառաջացած է, թէ ինչ միջոցներ ձեռք առնուած են աղէտքին առաջքը առնելու համար ... մինչև որ այս կէտերը մանրամասնօրէն չի բացատրուին՝ պատկառելի ժողովս չի կրնար որ և է որոշում տալ։

ՈՒՐԻՇ ԵՐԵՍՓՈԽԱՆ ՄԸ.— Կ՚առաջարկեմ որ խորհրդարանական մարմին մը կազմուի որպէսզի երթայ և տեղւոյն վրայ քննութիւն մը կատարէ։

ՄԱՐԿՈՍ ՆԱԹԱՆԵԱՆ.— Գում Գափուի մեծ հրդեհները նշանաւոր են պատմութեան մէջ։ Աւետիս պատուելի Պէրպէրեան իր ժամանակակից Հայոց պատմութեան մէջ կը գրէ որ 1746ին մեծ հրդեհ մը մոխիր դարձուց ամբողջ Գում Գափուի թաղը, յետոյ հրդեհը, երկու թեւի բաժնուելով տարածուեցաւ դէպի Ենի Գափու և Կէտիկ Փաշա։ Ուրիշ հրդեհ մը 1782ին նոյնպէս Գում Գափուի մէջ հրոյ ճարակ ըրաւ 820 տուներ։ 1821ին նոր հրդեհ մը...

ԴԱՒԻԹ ՏԷՐ ՄՈՎՍԷՍԵԱՆ.— Բայց կը խնդրեմ որ ժողովը իր անմիջական որոշումը տայ... կրակը անդին կը շարունակուի կոր և գուցէ մէկ վայրկեանէն միւսը պատրիքարանը բռնկի ... պէտք է անմիջապէս տրամադրել ջրհաններ ղրկել հրդեհին վայրը։

Գ. ՍԻՄՔԷՇԵԱՆ.— Վարչութիւնը գրաւոր առաջարկ մը բերած է մեզի և մեր իրաւունքն է այդ առաջարկին վրայ վիճաբանիլ որոշում տալէ առաջ...

Դ. ՏԷՐ ՄՈՎՍԷՍԵԱՆ.— Բայց ժամանակ չի կայ։

Գ. ՍԻՄՔԷՇԵԱՆ (խօսքը ատենապետին ուղղելով).— Կը խնդրեմ Մայր դիւանէդ որ բարեհաճի դիտել տալ վար-

չութեան որ ինք իրաւունք չունի ընդմիջելու երեսփոխանի մը խօսքը։ Հոս, այս պատկառելի ժողովիս մէջ, պէտք է որ ամէնքս ալ ազատօրէն արտայայտուինք։

ԱՏԵՆԱՊԵՏԸ.— Խօսեցէ՛ք, բայց կարելի եղածին չափ կարճ։

ԵՐԵՍՓՈԽԱՆ ՄԸ.— Դիւանը իրաւունք չունի չափ դնելու երեսփոխաններու խօսքերուն։

Գ. ՍԻՄԲԷՇԵԱՆ.— Արդէն ես կարճ պիտի խօսիմ քանի որ խնդիրը շատ ստիպողական է. ահաւասիկ այն բանաձեւը զոր պատրաստած եմ (կը կարդայ) «Ժողովս լսելէ յետոյ Գում Գափուի հրդեհին մասին վարչութեան ստիպողական գրութիւնը և նոյնպէս լսելէ յետոյ վարչութեան ատենապետին ու երեսփոխաններուն բացատրութիւններն ու դիտողութիւնները, կ'որոշէ վարչութեան նամակը յղել ատենապետաց ժողովին ի քննութիւն»։

ՏՔԹ. ԲԱՐՍԵՂԵԱՆ.— Ատենապետաց ժողովը չի կրնար զբաղիլ այդ հարցով, ես կ'առաջարկեմ յարաբերական դիւանին ղրկել վարչութեան գրութիւնը։

ԵՐԵՍՓՈԽԱՆ ՄԸ.— Պատկառելի ժողովս չի կրնար զբաղիլ հարցով մը որ օրակարգի չէ անցած... Ներքին կանոնագրութիւնը այս մասին բացայայտ է։ Նախ՝ ժողովը թող որոշէ թէ կ'ուզէ՞ այս խնդիրը օրակարգին անցընել և երբ օրակարգին անցնի՝ այն ատեն կրնանք վիճաբանիլ այդ մասին։

ԱՏԵՆԱՊԵՏԸ.— Հրդեհը մէկ վայրկեանէն միւսը կրնայ պատրիարքարան հասնիլ, երկար վիճաբանութիւններու ժամանակը չէ... պէտք է նկատել թէ բացառիկ պարագայի մը առջեւ կը գտնուինք։

ՀԱՅԿ ԽՕՃԱՍԱՐԵԱՆ.— Օրէնքը կարելի չէ փոփոխել պարագաներու համեմատ։

ԱՏԵՆԱՊԵՏԸ.— Բայց հրդեհը կը ծաւալի կոր և հովը հետզհետէ կը սաստկանայ։

ՇԻՀՐԻԿԵԱՆ.— Բո՛ւն խնդրոյն վրայ վիճաբանելէ առաջ, կը պահանջեմ որ Վարչութիւնը պատասխանէ հետեւեալ հարցումներուս. Ա. հրդեհին ծագման մէջ Վարչութիւնը որ և է պատասխանատուութեան բաժին ունի՞, այո՛, կամ

ո՛չ ։ Բ. Ինչպէ՞ս կ՚ըլլայ որ ճիշտ հրդեհ ծագած պահուն հարաւային սաստիկ հով մը կը փչէ ։ Գ. Պատրիարքարանը ապահովագրուա՞ծ է. եթէ ո՛չ ո՞վ են պատասխանատուները ։ Դ. Ջրհանները ի վիճակի՞ են գործելու և եթէ չեն ո՞վ են պատասխանատուները ։ Ե. Ինչո՞ւ պատրիարքարանը փայտաշէն շինուած է և ո՛չ քարաշէն ։ Զ. Ինչո՞ւ վարչութիւնը չէ նախատեսած հրդեհին ծագումը ։ Է. Բաւականաչափ ջուր պիտի գտնուի՞ այն պարագային ուր պատկառելի ժողովս որոշէ ջրհանները ղրկելու ։ Ը. Ջրհանկիրները իրենց պաշտօնին բարձրութեան վրայ կը գտնուի՞ն Թ. Ինչո՞ւ վարչութիւնը իր անդամներէն մէկ քանին չէ ղրկած հրդեհին վայրը ։ Ժ. Կրօնական ժողովը տեղեկութիւն ունի՞ վարչութեան բերած ստիպողական գրութենէն... Մինչև որ այս բոլոր հարցումներուն պատասխանը չստանանք. կարծեմ չենք կրնար որ և է որոշում տալ ։

ԵՐԵՍՓՈԽԱՆ ՄԸ.— Կը ձայնակցիմ...։

ՏՕՔԹ. ԹԵՐԶԵԱՆ.— Պարոն ատենապետ, ներքին կանոնագրութիւնը գործադրեցէ՛ք... Սահմանադրութենէն չենք կրնար շեղիլ ։

Վ. ԹԷՔԷԵԱՆ.— Կարճ կապեցէ՛ք վիճաբանութիւնը, կը ջղայնանամ կոր ։

Յ. Ճ. ՍԻՐՈՒՆԻ.— Կ՚ամբաստանեմ վարչութիւնը իբրև հրդեհին պատասխանատու ։

Ա. ԱԼՊՕՅԱՃԵԱՆ.— Ի՞նչ փաստ ունիք վարչութիւնը ամբաստանելու համար... իրաւունք չունիք առանց ապացոյցի այդպիսի ծանր ամբաստանութիւն մը ընելու... Պ. ատենապետ, պէտք է որ ի կարգ հրաւիրէք Պ. Սիրունին ։

Ս. ՍՐԵՆՑ.— Ամէն երեսփոխան իրաւունք ունի ամբաստանելու վարչութիւնը ։

(Նոյն միջոցին, յուզուած կերպարանքով բարապան մը կը մօտենայ վարչութեան ատենապետին ու ցած ձայնով բաներ մը կ՚ըսէ) ։

ՎԱՐԺԱՊԵՏԸ (ոտքի ելլելով).— Մեր բերած ստիպողական առաջարկը ետ կ՚առնենք ։

ՁԱՅՆԵՐ.— Ինչո՞ւ համար ։

ՎԱՐԺԱՊԵՏԸ.— Որովհետև պատրիարքարանը արդէն

այրած է ։

ՏՕՔԹ. ԹԵՐԶԵԱՆ.— Այդ նշանակութիւն չունի. քանի որ վարչութեան կողմէ գրաւոր առաջարկ մը կը գտնուի դիւանին վրայ, ժողովը պարտաւոր է զայն վիճաբանութեան ենթարկելու... այս մասին ներքին կանոնագրութիւնը բացորոշ է ։

ԱՏԵՆԱՊԵՏԸ.— Բայց ի՞նչ օգուտ այդ վիճաբանութենէն քանի որ բանը բանէն անցած է ու պատրիարքարանը այրած ։

ՏՕՔԹ. ԹԵՐԶԵԱՆ.— Այդ կարեւորութիւն չունի. պէտք է օրէնքը յարգուի ։ Վիճաբանութեան դրէ՛ք վարչութեան առաջարկը ։

Դ. ՏԷՐ ՄՈՎՍԷՍԵԱՆ.— Մենք մեր բերած առաջարկը ետ կ'առնենք ։

Ս. ԱՐԵՆՑ.— Իրաւունք չունիք ետ առնելու ։

Յ. Ճ. ՍԻՐՈՒՆԻ.— Դասալքութիւն է այդ ։

ՏՕՔԹ. ԲԱՐՍԵՂԵԱՆ.— Ո՛չ թէ դասալքութիւն՝ այլ դաւաճանութիւն ։

ՁԱՅՆԵՐ.— Վիճաբանութեան փակում... քուէի դրէք. ատենապետ էֆէնտի ։

ՈՒՐԻՇ ՁԱՅՆԵՐ.— Այո՛, այո՛, քուէ՛...

ԱՏԵՆԱՊԵՏԸ.— Բայց ի՞նչ բան կ'ուզէք որ քուէի դնեմ ։

ԵՐԵՍՓՈԽԱՆ ՄԸ.— Վիճաբանութեան փակումը ։

ԱՏԵՆԱՊԵՏԸ.— Կարծեմ խնդիրը բաւական լուսաբանուեցաւ... ինչպէս տեսաք վարչութիւնը գիր մը ուղղած էր պատկառելի ժողովին որով ստիպողաբար կը խնդրէր որ ձեր տրամադրութեան ներքեւ գտնուող 12 ջրհանները անմիջապէս ղրկուին Գում Գաբու ուր հրդեհը կը սպառնար այրել պատրիարքարանը ։ Ժողովը այս մասին վիճաբանած միջոցին լուր եկաւ թէ պատրիարքարանը արդէն այրած է, հետեւաբար այլեւս հարկ չէր մնար վարչութեան առաջարկին վրայ վիճաբանելու... ուրեմն կարծեմ կրնանք վիճաբանութեան փակումը քուէարկել ։

ՁԱՅՆԵՐ.— Այո՛, Այո՛...

ԱՏԵՆԱՊԵՏԸ.— Անոնք որ վիճաբանութեան փակումին համամիտ են թո՛ղ ձեռքերնին վեր բարձրացնեն ։

(Շատ մը ձեռքեր վեր կը բարձրանան)

ԱՏԵՆԱՊԵՏԸ.— Ուրեմն ժողովը մեծամասնութեամբ կ՚որոշէ խնդիրը փակուած նկատել։

ՏՈՔԹ. ԲԱՐՍԵՂԵԱՆ.— Խօսք կ՚ուզեմ...

ԱՏԵՆԱՊԵՏԸ.— Ի՞նչ բանի վրայ պիտի խօսիք։

ՏՈՔԹ. ԲԱՐՍԵՂԵԱՆ.— Վարչութեան բերած առաջարկին վրայ։

ԱՏԵՆԱՊԵՏԸ.— Բայց այդ խնդիրը փակուած է, խօսք չեմ կրնար տալ։

ՏՈՔԹ. ԲԱՐՍԵՂԵԱՆ.— Օրինական խնդրի մը համար խօսք կուզեմ։

ԱՏԵՆԱՊԵՏԸ.— Խօսեցէ՛ք ուրեմն։

ՏՈՔԹ. ԲԱՐՍԵՂԵԱՆ.— Վարչութեան բերած առաջարկը, ինչպէս տեսանք, ստիպողականութիւն կը պահանջէր... արդեօք այդ ստիպողականութեան Քաղաքական ժողովի բոլոր անդամները համամի՞տ էին թէ ատենապետը իր մէկ քանի ընկերներով վճռած է անոր ստիպողականութիւնը։ Այս հարցը պէտք է լուսաբանուի...՛

ՀԱՅԿ ԽՕՃԱՍԱՐԵԱՆ.— Ըստ օրինի հարկ չի կայ որ ժողովին բոլոր անդամները համամիտ ըլլան։ Բաւ է որ ներկայ անդամներուն մեծամասնութիւնը ստիպողականութիւն պահանջէ։

ՏՈՔԹ. ԹԵՐԶԵԱՆ.— Այդ մասին օրէնքը բացայայտ է. ներքին կանոնագրին 26րդ յօդուածը կ՚ըսէ, (կը կարդայ յօդուածը)։

Ա. ԱԼՊՕՅԱՃԵԱՆ.— Այդ յօդուածը նախնականն է, այսինքն 1864ին շինուած է, անկէ ետքը Խրիմեան պատրիարքի օրով, 1874ին ներքին կանոնագրութիւնը սրբագրուած և բարեփոխուած է։ Թէև այդ ներքին կանոնագրութիւնը չէ վաւերացուած ազգային ժողովին կողմէ, բայց գործադրուած է մինչև Իզմիրլեանի պատրիարքութեան շրջանը։

ՊԱՐԳԵՒ ՓԱՓԱԶԵԱՆ.— Ներսէս Պատրիարքի օրով ալ այդ կանոնագրութիւնը փոփոխութիւններ կրած է... նոյնիսկ այդ փոփոխեալ ձևը տպագրուած ալ է։

Ա. ԱԼՊՕՅԱՃԵԱՆ.— Տպագրութիւնը եղած է ո՛չ թէ Ներսէս պատրիարքի օրով, այլ Աշըքեանի պատրիարքու-

թեան տանն ։

Գ. ՍԻՄՔԷՇԵԱՆ.— Ճառաձեւ մը պատրաստած եմ եւ կը խնդրեմ որ ժողովը զայն քուէարկութեան ենթարկէ ։

ՁԱՅՆԵՐ.— Վիճաբանութիւնը փակուած է, ատենապետ էֆէնտի, մինչու խօսք կուտաք երեսփոխաններուն ։

ԱՏԵՆԱՊԵՏԸ.— Ես խօսք տուած չունիմ, անոնք կ'առնեն կոր...

ԵՐԵՍՓՈԽԱՆ ՄԸ.— Օրակարգին անցնինք ։

ՈՒՐԻՇ ԵՐԵՍՓՈԽԱՆ ՄԸ.— Ժամանակը ուշ է, ժողովը փակեցէք ։

ՁԱՅՆԵՐ.— Այո՛, այո՛, ժողովը փակեցէք, ամէն մարդ շոգենաւի ու շոգեկառքի պիտի հասնի ։

ԱՏԵՆԱՊԵՏԸ.— Տեարք երեսփոխանք, ժողովը փակուած է ։

ՍՐԲՈՒՀԻ ՄԱՐԹԱ

(ՀԷՔԵԱԹ)

Ղազարոս և իր քոյրերը, Մարիամ ու Մարթա, միասին կ'ապրէին Բեթանիայի մէջ։

Մարիամ գեղեցիկ էր. շողշողուն և սիրազեղ։ Մարթա սիրուն էր, ողջամիտ ու համեստ։ Կը հիանար Մարիամի վրայ և շատ պզտիկ հասակէն վարժուած էր անոր առջև տեղի տալու և ամէն բանի մէջ անոր կամքը յարգելու։

Երբ որ Մարիամ սկսաւ գէշ ընթացքի մը հետեւիլ Մարթա մեծ ցաւ զգաց, բայց ներողամտութիւն ցոյց տուաւ անոր հանդէպ ու ձեռքէն եկածը ըրաւ Ղազարոսի բարկութիւնը մեղմելու համար։ Կրցածին չափ կը ծածկէր Մարիամին անստակութիւնը ու իր գրպանէն կը վճարէր անոր ըրած պարտքերը նորայթի խանութպաններուն, գոհարավաճառներուն և անուշահոտութիւններ ծախողներուն։

Միևնոյն ատեն տան գործերով կը զբաղէր, ամէն ինչ կարգ կանոնով կը պահէր և ճարպիկութեամբ կը վարէր նաև տանը կից գտնուած ագարակը։

Այս լռիկ անձնուիրութիւնն էր թերևս որ Մարիամի հոգիին մէջ արթնցուց առաջին խղճի խայթերը։

* * *

Մարիամ Յիսուսի հանդիպելով ու անոր հաճելի ըլլալու համար իր կեանքը կանոնաւորելով՝ Մարթա ևս հաւատաց նոր Մարգարէին։

Յիսուս յաճախ կու գար Բեթանիայի տունը։ Մարիամ իր ոտքերուն քով կը նստէր ու ալ տեղէն չէր շարժեր։ Մարթա այդ միջոցին կերակուրը կը պատրաստէր։

Օր մը ըսաւ Յիսուսին.

— Տէ՛ր, արդար կը գտնե՞ս որ քոյրս զիս առանձին թողու ծառայելու համար։ Ըսէ՛ իրեն որ օգնէ ինծի։

— Մարթա, Մա՛րթա, պատասխանեց Յիսուս. դուն

շատ բաներու հոգ կ՚ընես ։ Մէկ բան միայն հարկաւոր է․ Մարիամ ընտրած է լաւագոյն բանը որ իրմէ պիտի չառնուի ։

— Տէ՛ր․ ըսաւ Մարթա ։ ես լրջօրէն չէի խօսեր ։ Գիտեմ որ Մարիամ ինէ աւելի խելացի է ։ Բնական է որ հաճոյք կը զգաս իրեն հետ խօսելով՝ որովհետեւ ինչ որ կ՚ըսես կը հասկնայ ։ Արդէն ես այնքա՜ն երջանիկ եմ քեզի ծառայելով որքան ինք երջանիկ է քեզի մտիկ ընելով ։ Ուրեմն ես ալ լաւագոյն բանը ընտրած եմ, քանի որ ընտրած եմ այն որ ինծի կը յարմարի ։

*
* *

Երբ Ղազարոս մեռաւ, երկու քոյրերն ալ գաղափարը յղացած Ռաբբին կանչելու ։ Բայց մինչ Մարիամ իր սենեակին մէջ փակուած կու լար, Մարթա գնաց քաղաքէն բաւական հեռու, Յիսուսը դիմաւորելու ։

Եւ երբ Ղազարոս ոտքերն ու ձեռքերը պատանքուած եւ դէմքն ալ լաթով մը ծածկուած իր գերեզմանէն դուրս ելաւ, Մարթա, միամիտ ու գործնական, անմիջապէս իրեն ուտելիք բերաւ, «Որովհետեւ կ՚ըսէր, չորս օր մեռած ըլլալդ քեզ շատ տկարացուցած է անշուշտ ։

*
* *

Արդ, Յիսուսի մահուընէն ժամանակ մը ետքը, Ղազարոս, Մարիամ, Մարթա ու իր սպասուհին Մատիլլա, Մաքսիմէն ու Կեդոն (այն ի ծնէ կոյրը զոր Յիսուս բուժեց) հեթանոսներու ձեռքով․ առանց առագաստի ու ղեկի, նաւ մը դրուեցան ու ծովուն ալիքներուն յանձնուեցան որպէս զի կորսուին ։

Նաւ մը, փոքրիկ նաւակը տարաւ ծովուն բացը ու հոն զայն թողուց ։

Երբ մարտիրոսները առանձին մնացին ալիքներուն մէջ, Մարթա ըսաւ իր ընկերներուն.

— Այն մարդը որ մեզի հոս բերաւ, անհաւատներուն հրամանովը, ո՛չ չար մէկն էր եւ ո՛չ ալ անշահամոլ ։ Իրեն քանի մը ոսկի տուի որուն փոխարէն թող տուաւ ինծի որ քանի մը փայտի կտորներ, կացին մը եւ գամեր պահեմ այս

նաւակին յատակը և միասին առնեմ պաշարով լեցուն այս տակառը։

Կեդոն, որ հիւան էր, փայտերով դեկ մը շինեց ու հին շուաններով կապեց նաւակին ետին։ Մաքսիմէնի եպիսկոպոսական գաւազանը իբրև կայմ ծառայեց և Մարիամի շըր-ջազգեստը առագաստի պաշտօն վարեց

— Այսպէս, ըսաւ Մարթա, կրնանք սպասել թերևս նաւու մը կը հանդիպինք որ մեզ կը հիւրընկալէ։

— Աստուա՛ծ, պատասխանեց Մարիամ, ատոր պէտք չունի մեզի ազատելու համար։ Ի՞նչ կարեւորութիւն ունի իրեն համար հրաշք մը։

— Հրա՛շք մը, ըսաւ Մարթա, մենք մեզի անարժան համարելու ենք այդպիսի բանի մը, կամ գոնէ մեր ձեռքէն եկածը ընելէ ետքը յուսալու ենք հրաշքին։

Աստուած հաճեցաւ, արդարև, իր գիջողութիւնը և միևնոյն ատեն իր կարողութիւնը ցոյց տալու համար Մարթայի հեռատեսութեամբ ձեռք բերուած կազմածքները գործածել։ Առագաստի փոխուած շրջազգեստը այնպիսի հովով մը ուռեցաւ որ նաւակը երեք օրէն Մարսիլիոյ նաւահանգիստը հասաւ։

* * *

Որովհետև քաղաքին մէջ ո՛չ մէկը կ'ուզէր նորեկները ընդունիլ, ստիպուեցան ապաստանիլ տաճարի մը կամարներուն ներքև և սպասեցին որ ժողովուրդը տաճար գայ կուռքերը պաշտելու։

— Խօսէ՛ իրենց, ըսաւ Մարթա Մարիամին։ Քեզի մը-տիկ կ'ընեն, որովհետև աղուոր ես։

Մարիամ խօսեցաւ։ Ծանոյց Յիսուսը, որդին Աստուծոյ, և մարդկութեան փրկութիւնը ու չարերը յուզուեցան այն խօսքերէն որ այդքա՛ն գեղեցիկ բերնէ մը կ'ելլէին։

Ղազարոս ալ իր կարգին խօսեցաւ ու տպաւորութիւն գործեց իր մահուան և յարութեան պատմութեամբը։

Նոյն միջոցին Մարթա մէկ խումբէն միւսը կ'երթար և կ'ըսէր.

— Յիսուս մասնաւորաբար աղքատներուն համար եկած է։ Հարուստները չէր սիրեր։ Իր թագաւորութիւնը արդա-

ղութեան և բարութեան իշխանութիւնը պիտի ըլլայ։

Ու, թէեւ ո՛չ գեղեցիկ, ո՛չ ալ պերճախօս էր, Մարիամէն ու Ղազարոսէն աւելի կ՚ազդէր հոգիներու վրայ։

* * *

Այն փոքրիկ տան մէջ ուր նախ հաստատուեցան Մարթա կերակուրը կ՚եփէր ու լաթերը կը լուար։ Շուկան կ՚երթար, վաճառորդ կիներուն հետ կը խօսէր ու անոնցմէ շատերը դարձի կը բերէր։ Աւելի ետքը, երբ հաւատացեալները շատցան. եկեղեցին կը մաքրէր ու խնամք կը տանէր իր եղբօր քահանայական զգեստներուն։

Բայց Մարիամ, մարդոց մէջ անհանգիստ եղած, քաշուեցաւ, լերան մը վրան, քարայրի մը մէջ։ Որպէս զի լաւագոյն կերպով ցոյց տայ երկրային բաներու հանդէպ իր նողկանքը ու անոնցմէ հեռանալու փափաքը, բոլորովին չոր ու ցամաք տեղ մը ընտրեց, ուր ո՛չ ծառ, ո՛չ բոյս և ո՛չ ալ ջուր կար։

Հո՛ն, միայն իր մազերը, հագուածը, որոնք շատ երկար ու թանձր էին, կեանքը կ՚անցնէր աղօթքի ու հայեցողութեան մէջ. և, ատեն ատեն, անտեսանելի հրեշտակներ զինքը գետնէն երկու կանգուն վեր կը բարձրացնէին։

Մարթա կը հրճուէր իր փոքրիկ քրոջ եղած այս հրաշալի շնորհներուն համար։

— Արժանի է անոնց, կ՚ըսէր։ Բայց ես ո՛չ թէ միայն արժանի չեմ անոնց, այլ կարծեմ թէ ատոնցմէ բնաւ պիտի չախորժէի։ Բաւական խելք չունիմ միշտ աղօթելու և մտածելու համար։

Ամէն օր Մարիամին փարչ մը ջուր և հաց մը կը բերէր։ Օր մը Մարիամ իրեն ըսաւ.

— Այլեւս այդ յոգնութիւնը մի՛ առներ, բարի Մարթա։ Այլեւս պէտք չունիմ ո՛չ ուտելու և ո՛չ խմելու, որովհետև Աստուած զիս կը սնուցանէ հրեշտակներու երաժշտութեամբ։

— Լա՛ւ ուրեմն, ըսաւ Մարթա, աւելի ժամանակ կունենամ Յիսուսի աղքատներով զբաղելու։

Եւ, մինչդեռ Մարիամ, իր մազէ վերարկուին մէջ, երկնային երաժշտութիւնները մտիկ կ՚ընէր, Մարթա Ղազարոսի և Մաքսիմէնի լաթերը կը կարկըտէր, փոքրիկ տղաքը կը

խաղցնէր, հիւանդները ու ծերերը կը խնամէր։ Եւ իր քով հաւաքելով որբեւայրիներ և մանկամարդ աղջիկներ որոնք չէին ուզեր ամուսնանալ, կը հիմնէր աղքատներու Փոքր Քոյրերու առաջին վանքը։

* * *

Ու Աստուած ուզեց վարձատրել այս համեստ ու ողջամիտ սրբուհին, առանց իրեն իմացնելու, անոր ձեռքով կատարելով մասնաւորաբար փայլուն և գեղեցիկ հրաշք մը։

Այն ատեն, Ռօնի երկայնքը, անտառի մը մէջ, Արլի և Աւինեոնի միջև, վիշապ մը կար որուն մարմնոյն կէսը ձուկի նման էր. եզէ մը աւելի խոշոր, ձիէ մը աւելի երկար որուն բերանը ահագին ակռաներ կային. ու կը յարձակէր բոլոր ուղեւորներուն վրայ որոնք գետէն կ'անցնէին ու նաւակները կ'ընկղմէր։ Ծովու ճամբով եկած էր Գաղատիայէն ուր ծնած էր ծովային օձէ մը։ Ու այս վիշապը Տարասքոս կը կոչուէր։

Օր մը, դրացի քաղաքին բնակիչները որոշեցին երթալ կռուիլ այս հրէշին դէմ և զայն բնաջինջ ընել։ Թիւով երեք կամ չորս հարիւր հոգի, զինուած նիզակներով, գերանդիներով, կացիններով, աղեղներով, գլուխնին սաղաւարտներ դրած, զրահներ հագած, աղաղակ բարձրացնելով քալեցին դէպի անտառ, Տարինոս անուն մէկու մը առաջնորդութեամբ։

Մարթա միացաւ իրենց վիրաւորները դարմանելու համար (քանզի ապահովաբար վիրաւորներ պիտի ըլլային)։

Բայց ճամբան կորսնցուցին, և Մարթա, որ վայրկեան մը անոնցմէ բաժնուած էր. ինքզինք գտաւ, չի գիտցուիր ինչպէս միս մինակ հրէշին դէմը։

Կարծելով որ ալ վերջին ժամը հնչած էր իրեն համար, խաչ հանեց։ Եւ անմիջապէս հրէշը դէպի իրեն եկաւ հլու դէմքով մը և Մարթա անոր վիզը անցուց իր գօտին ու զայն անտառէն դուրս հանեց։

Գետին եզերքը հանդիպեցաւ կռուողներու խումբին։ Շատ զարմացան զինքը այդ վիճակին մէջ տեսնելով. բայց ամէնէն աւելի զարմացողը նոյնինքն Մարթան էր։ Դէպքին այդ թատերական դարձուածքը իր պարզամտութիւնը կը նեղէր։ Իրեն այնպէս կը թուէր որ այդ հրաշքին սրբուհին ինք չէր։

— Բայց ո՛չ, բայց ո՛չ, կը պատասխանէր իրեն ուղ-

ղուած շնորհաւորութիւններուն, ես գործին մէջ դեր մը չունիմ, կը վստահեցնեմ ձեզի։ Նախ պէտք է որ Աստուծոյ շնորհակալ ըլլանք։ Բայց պէտք է ըսել նաև որ հրէշը զգա-ցած էր ձեր սուրբը ըլլալը և անշուշտ վախ զգացած։

Այն ատեն պատերազմիկները, իրենց քաջութիւնը վե-րստին գտնելով, ուզեցին հրէշը սպաննել նիզակի ու քարի հարուածներով։

— Ո՛հ, ըսաւ Մարթա, ատիկա աղէկ բան չէ, հիմակ որ՝ այլեւս անվնաս դարձած է։ Լաւագոյն կ'ընէք զայն քաղքին պարտէզին մէկ անկիւնը պահելով։ Հաճարի խոշոր հացով ու Թեփով պիտի գոհանայ; և զինքը ցոյց պիտի տանք ուղեւորներուն՝ դրամի փոխարէն ու դրամին կէսն ալ աղքատներուն կ'ուտանք և միւս կէսը եկեղեցիին։ Այս կերպով Տարասքոսը մարդիկը պիտի զբօսցնէ ու կերակրէ փոխանակ զանոնք ուտելու։

— Իրաւունք ունիս, ըսին քրիստոնեաները։

* * *

Այս հրաշքը վերջին դրուագն է սրբուհի Մարթայի կեանքին։

Յայտնի է որ այս սրբուհին, այնքան ողջամիտ ու չա-փաւոր, յետոյ Հարաւային Ֆրանսայի ամէնէն ժողովրդա-կան պաշտպան սրբուհին եղած է. Այսպէս ուզեց աստուա-ծային ներողամիտ հեգնութիւնը։

ԺԻՒԼ ԼԸՄԷԴՐ
Ֆրանսական Ակադեմիայէն

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻ ՄԻՄԻԻ ՍԻՐԱՀԱՐՆԵՐԸ

... Այսպէս ուրեմն, Սանտրիյոն Թագաւորին տղուն հետ ամուսնացաւ։

Քանի մը ամիս ետքը, Թագաւորին տղան, իր հայրը կորսնցուցած ըլլալով, ինքն ալ իր կարգին Թագաւոր եղաւ։

Միմի իշխանուհին արեւու պէս գեղեցիկ էր։ Իր վարդերեսը եւ իր ոսկեգոյն մազերը հրաշալի էին ու միեւնոյն ատեն շատ գեղեցիկ։

Երբ տասնըհինգ տարեկան եղաւ, ուզեցին զինքը ամուսնացնել, որովհետեւ Թագաւորութեան օրէնքը այդպէս էր։

Բայց որովհետեւ իշխանուհի էր պէտք էր որ իշխանի մը հետ ամուսնանար։

Արդ, այն ատեն շրջակայ երկիրներուն մէջ միայն երկու իշխաններ կային։

Իշխան Բօլիֆէմ, որ եօթը անգամ աւելի մեծ էր քան իշխանուհի Միմի եւ իշխան Բուսէ, որ իշխանուհիէն եօթը անգամ աւելի փոքր էր։

Եւ երկուքն ալ շատ կը սիրէին Միմին. բայց Միմի ո՛չ մին կը սիրէր ո՛չ միւսը. առաջինը չէր սիրեր որովհետեւ շատ մեծ էր եւ երկրորդը չէր սիրեր որովհետեւ շատ փոքր էր։

Այսուհանդերձ Թագաւորը իրեն հրամայեց ամիս չի լրացած երկու իշխաններէն մէկը ընտրել եւ թող տալ երկու իշխաններուն որ գան եւ իրենց դարպասը մատուցանեն իշխանուհիին։

Եւ որոշուեցաւ թէ այն որ պիտի մերժուէր պիտի ներէր միւսին ու անոր չարիք պիտի չհասցնէր։

Բօլիֆէմ եկաւ ընծաներով որոնք էին եզներ, ոչխարներ, պանիրներ եւ կողովներով պտուղ։ Եւ իրեն կը հետեւէին պատերազմիկ հսկաներ վայրի անասուններու մորթեր հագած։

Բուսէ ոսկի վանդակներու մէջ թռչուններ, ծաղիկներ ու գոհարեղէններ բերաւ եւ իրեն կը հետեւէին նուագողներ եւ պարողներ մետաքսէ հագուստներով ու բոժոժաւոր գը-դակներով։

Բոլիֆէմ իր պատմութիւնը պատմեց իշխանուհիին։

— Մի՛ հաւատաք, ըսաւ անոր, ինչ որ Հոմերոս անուն բանաստեղծ մը ըսած է ինծի համար։

Նախ՝ ըսած է որ մէկ աչք միայն ունիմ եւ կը տեսնէի որ երկու աչք ունիմ։ Յետոյ, իրաւ է որ ժամանակով պատահած է որ իմ կղզիս եկող մարդիկը ուտեմ, բայց եթէ այդ բանը կ՚ընէի պատճառը այն է որ այդ մարդիկը շատ պզտիկ էին եւ զանոնք կերած ատենս աւելի խղճի խայթ չունէի քան դուք չէք կրնար ունենալ երբ ձեր հօր արքայական սեղանին վրայ թռչունի մը կամ ճագարի մը ոսկորը կը կրծէք։ Բայց օր մը, Ոդիսեւս անուն յոյն մը, ինծի հասկցուց թէ՝ այդ պզտիկ մարդիկը ինծի պէս մարդիկ էին, որոնք երբեմն ընտանիք ունէին եւ թէ մեծ ցաւ կը պատճառէի զիրենք ուտելով։ Այդ օրէն ետքը, ալ միայն իմ հօտերուս միսովը ու կաթովը փորս կշտացուցի։ Որովհետեւ չար չեմ, եւ նոյնիսկ, իշխանուհի Միմի, ես այնքան զօրաւոր եւ այնքա՜ն մեծ, քեզի հետ այնքա՜ն քաղցր եմ որքան նոր ծնած գառնուկ մը։

Եւ, ունայնամտութեամբ, Բոլիֆէմ չըսաւ բնաւ թէ Ոդիսեւս իրեն յաղթած էր քունին մէջ աչքերը հանելով եւ թէ, յետոյ, տեսողութիւնը վերստին գտած էր, շնորհիւ գիտուն մոգի մը դեղերուն։

Եւ Միմի կը մտածէր.

— Այսուհանդերձ, կարող է զիս ուտել եթէ անօթի մնայ։ Մինչդեռ իշխան Բուսէ այնքա՜ն փոքր է որ ես կրնամ զայն ուտել եթէ փափաք ունենամ։

Բուսէ, իր կարգին, իր պատմութիւնը պատմեց։

— Խաբեբաներ, ըսաւ, ուզեցին զիս մոլորեցնել անտառի մը մէջ, իմ վեց եղբայրներովս։ Բայց ես իմ ետեւէս կը ցանէի փոքրիկ ճերմակ քարեր ճամբաս գտնելու համար։ Դժբախտաբար մարդակեր ճիւաղի մը հանդիպեցայ։ Մեզի տարաւ իր պալատը եւ պառկեցուց մեծ, անկողինի մը մէջ։

Հասկցայ որ կ'ուզէր մեզ սպաննել հետեւեալ առտուն։ Այն տանն մեծ անկողինին մէջ, մեր տեղը դրի, ճիւաղին եօթը աղջիկները և ճիւաղն ալ զանոնք մորթեց։ Եւ իրեն խոշոր կօշիկները հագայ և անոնց շնորհիւ կրցայ դրացի թագաւորի մը հետ կապուիլ, որովհետեւ այդ կօշիկներուն միջոցաւ կըր-ցայ տեղեկանալ թշնամիին բոլոր շարժումներուն։ Ու այս կերպով կրցայ շատ զօրաւոր իշխան մը դառնալ։ Բայց հրա-ժարեցայ այդ կօշիկները կրելէ ու զանոնք դրի իմ պա-լատիս թանգարանին մէջ, որովհետեւ շատ ծանր էին իմ ոտքերուս համար, ու նաեւ որովհետեւ այդ կօշիկները կրողը ստիպուած է ամէն մէկ քայլին եօթը մղոն տեղ երթալ, որով յարմար չեն պտոյտի համար։ Բայց եթէ կը կը փափաքիք, իշխանուհի Միմի, կրնամ զանոնք ձեզի ցոյց տալ։

Եւ ունայնամտութեամբ, Բուսէ չըսաւ թէ ինք խեղճ փայտահատի մը զաւակն էր։ Եւ ինչպէս ըրած էր Բոլիֆէմ, ճշմարտը սուտին կը խառնէր, որովհետեւ սէրը, չարը և երբեմն երեւակայութիւնը, միշտ մեզի կը ստիպեն քիչ մը ստելու։

Եւ իշխանուհի Միմի զարմացած էր իշխան Բուսէի նրր-բամտութեան վրայ։

Օր մը, Բոլիֆէմ, պառկած իշխանուհիին սրահը, աչ-քերը երկնցուցած, ըսաւ իր որոտացող ձայնովը որ պատու-հանին ապակիները կը դողացնէր։

— Պարզամիտ եմ, բայց ուղիղ սիրտ մը ունիմ և զօ-րաւոր եմ։ Ժայռերը կը փրցնեմ ու ծովը կը նետեմ, եզները կը սպաննեմ բռունցքի թեթեւ հարուածով մը և առիւծ-ները կը վախնան ինէ։ Եկէք իմ երկիրս. հոն լեռներ պիտի տեսնէք որոնք առտուն կապոյտ են, և իրիկունը վարդա-գոյն, լիճեր որոնք հայելիի մը պէս կը փայլին ու անտառ-ներ որոնք աշխարհին չափ ծեր են։ Ձեզի պիտի տանիմ ուր որ ուզէք։ Ամէնէ բարձր գագաթներուն վրայ պիտի երթամ ձեզի համար հաւաքել ծաղիկներ որոնք ո՛չ մէկ կնոջ կուրծքը զարդարած են։ Ես և իմ ընկերներս ձեր ստրուկները պիտի ըլլանք։ Միթէ հազուագիւտ բախտ մը չէ՞ փոքրիկ Աստուածուհիի մը պէս ըլլալ որուն հսկաներ կը

ծառային Միմի իշխանուհին ըլլալ անտառներուն և լեռներուն հեղեղատներուն և մեծ լիճերուն, արծիւներուն և առիւծ-ներուն։

Իշխանուհին քիչ մը յուզուած էր այս խօսքերը լսելով։ Կը սարսռար և սակայն ուրախ էր փոքրիկ Թռչունի մը պէս որ, խոշոր ձեռքի մը մէջ սեղմուած, կը զգայ թէ այդ ձեռքը զինքը կը պաշտէ և թէ ինքն է որ այդ խոշոր ձեռքը գերի բռնած է։

Բայց Բուսէ Միմիի շրջազգեստին ծալքերուն մէջ կըծ-կուած՝ իր նուրբ ու բիւրեղեայ ձայնովը կ՚ըսէր։

— Ինծի ընտրեցէ՛ք, շատ քիչ տեղ կը բռնեմ։ Այդչափ փոքր ըլլալէս կրնաք մտածել որ ձեր ուզածը կրնաք ընել ինծի. Ձեզ սիրելու համար խելք չի պակսիր ինծի։ Հարիւր ձեւով կրնամ իմ սէրս բացատրել. և իմ խօսքերս ու գըգ-ւանքներս կրնամ յարմարցնել ձեր տխրութեան կամ ուրա-խութեան ժամերուն։ Ու հազար միջոց կրնամ գտնել ձեզ զբօսցնելու համար։ Ձեզ պիտի շրջապատեմ այն բաներով որոնք մարդկային ճարտարութիւնը հնարած է կեանքը հա-ճելի դարձնելու համար։ Ձեր աչքերուն տակ միայն վայե-լուչ տարազներ պիտի ունենաք, զարդեղէններ և անու-շահոտութիւններ։ Ձեզի պատմութիւններ ներկայացնել պիտի տամ ճարտար խեղկատակներու ձեռքով։ Գիտեմ երգել, մանտոլին ածել ու ոտանաւորներ գրել։ Աւելի գեղեցիկ է տեսնուած ու զգացուած բաները բացատրել ներդաշնակօրէն քան հեղեղատներէն անցնիլը, աւելի դըժ-ւար է բառերը յաղթահարել քան առիւծները, աւելի հազ-ուագիւտ է կեանքը գեղեցկացնել քան իր մարմնոյն մկա-նունքները մարզել...

Առտու մը ըսաւ իր Թեկնածուներուն։

—Կը խնդրեմ ոտանաւորներ գրեցէ՛ք ինծի։

Իշխան Բուսէ վայրկեան մը միտքը ամփոփեց, յետոյ արտասանեց հետեւեալ բանաստեղծութիւնը որ իրեն պէս պզտիկ էր։

Թէեւ իշխան եմ,
Ամէն մարդ գիտէ
Շատ պզտիկ եմ
Անունս է Բուսէ

*
* *

Մարմինս մանրուկ
Ոչինչո' թիւն,
Հերակլէս մը չեմ,
Բայց հոգս չէ:

*
* *

Փոքրիկ շիթը՝
Վարդենիին
Կը ցոլացնէ
Բոլոր երկինքը

*
* *

Ունիմ, ի՛նչ փոյթ,
Փոքրիկ մարմին,
Բայց մէջս կայ
Սէր մը անհուն

— Շատ սիրուն, չա՜տ սքանչելի, ըսաւ իշխանուհին։

Եւ ինքզինքը հպարտ զգաց սիրուած ըլլալուն համար փոքրիկ մարդէ մը, որ այնքան դիւրութեամբ բառերը կը դիւթէր։

— Պա՛հ, ըսաւ Բոլիֆէմ, ատանկ փոքրիկ ոտանաւոր գրելը շատ դժուար ըլլալու չէ։

— Փորձեցէ՛ք ամբողջ օրը։ Բան մը չէր կրնար գտնել։ Ատեն ատեն իր գոց բռունցքովը ճակատը կը զարնէր բարկութեամբ, բայց ատով գլխէն բան մը չէր ելլար, կը զարմանար ու կը զայրանար տեսնելով որ չէր կրնար բացատրել ինչ որ այնքան զօրե՛ղ կերպով կը զգար։ Ասիկա իրեն արդար կը թուէր։ Անշարժ կը մնար բերանը կիսաբաց, աչքերը տարած...։ Վերջապէս, իրիկուան դէմ եկաւ Միմիին ըսաւ.

— Գտա՜յ։

— Տեսնենք ըսաւ իշխանուհին ։

— Անհաւատի՛կ, ըսաւ հսկան ։

Լոյսին պէս գեղեցիկ էք եւ կը հաւատամ որ ձեզի շատ կը սիրեմ ։

Իշխանուհին քահքահ խնդաց ։

— Այս ոտանաւորը աղէկ չէ՞, հարցուց Բոլիֆէմ ։ Բուաէ կը յաղթանակէր ։

— Եւ սակայն շատ դժուար չէր շնորհքով բան մը գրելը, կրնայիր ըսել, դիտել տուաւ, օրինակի համար ։

Շատ փոքրիկ ես, ո՛վ խարտեաշ իշխանուհիս
Բայց ինծի համար աշխարհը կը լեցնես:

կամ սապէս.

Բարի հսկայ մըն եմ շատ խենդ
Որ հոգի կուտայ խաղալիկի մը համար

Եւ կամ.

Ո՛վ փոքրիկ, փոքրիկ աղջիկ
Որ սիրտս յաղթականօրէն խոցեցիր
Դուն որ մինչեւ պճեղս կը հասնիս
Ի՞նչպէս կրցար մինչեւ սիրտս հասնելու:

կամ թէ կը նախընտրես՝

Երկու բառով պիտի պատմեմ խնդիրը
Խոշոր կաղնի մը կար վարդի մը սիրահար »

— Հրաշալի, ըսաւ իշխանուհին ։

Բայց հսկային աչքին մէջ տեսաւ արցունք մը հաւկիթի չափ խոշոր, ու այնքան դժբախտ կերպարանք մը ունէր որ խղճաց անոր վրայ ։ Եւ միեւնոյն ատեն իրեն այնպէս թուեցաւ որ Բուաէ չափազանց գոհունակութիւն ցոյց կուտար իր ճարտարութեանը համար և ասիկա իրեն անճաշակ բան մը երեւցաւ ։ Եւ իշխանուհին աւելի յուզուեցաւ Բոլիֆէմի քաղցրութեանը և միամտութեանը համար ։

— Վերջապէս, մտածեց իշխանուհին, կրնայ իր հակառակորդը ջախջախել մտքի հարուածով մը կամ կրնայ զայն գրպանը դնել ։ Զիս ալ, թէև Բուաէէն աւելի մեծ եմ, բայց կրնայ թեւին տակ առնել ու տանիլ և ընել ինչ որ

ուզէ ։ պէտք է որ շատ բարի ըլլայ, քանի որ ատոնց ո՛չ մին կ՚ընէ։

Եւ Բոլիֆէմին ըսաւ.

— Մի՛ յուսահատիր, բարեկամս ։ Քու ոտանաւորներդ շատ աղէկ չեն բայց մէջը սիրտ կայ և էականը կ՚ըսեն ։ Բայց, ըսաւ Բուսէ, ատոնք ոտանաւոր չեն քանզի առաջին տողին ոտքերը չեն համաձայնիր երկրորդին ։

— Ուրեմն, ըսաւ իշխանուհին, անկապաշտ բանաստեղծի ոտանաւոր մըն է ։ Լռեցէ՛ք իշխան Բուսէ ։

Իշխանուհի Միմիին պալատը շրջապատուած էր ընդարձակ պարտէզով մը որուն մէջէն խոշոր կապոյտ գետ մը կ՚անցնէր ։ Գետին մէջտեղը, կղզեակի մը վրայ կը բարձրանար յախճապակեայ նուրբ ու գունաւոր տաղաւար մը, որուն ապակիները թանկագին քարերով զարդարուած էին ։ Նրբամիտ ճարտարապետը տաղաւարին տուած էր խոշոր կակաչի մը ձեւը ։ Իշխանուհին սովորութիւն ունէր հոն երկար ժամեր անցնելու, վայելելու համար գետին և երկինքին կապոյտները ։

Օր մը երբ հոն էր, կէս մը պառկած ու կէս մը քուն-աչքերը կիսաբաց և կիսաձայն երգելով մեղմաղձիկ փոքրիկ երգեր, չնշմարեց թէ գետը իր շուրջը հետզհետէ կը բարձրանար ։ Վերջապէս ալիքներուն ձայնը զինքը սթափեցուց կէս քունէն և պատուհանը բանալով, տեսաւ որ կղզեակը ցամաքին միացնող կամուրջը ջուրով ողողուած էր և քիչ ատենէն ջուրը պիտի մտնար տաղաւարէն ներս ։ Վախցաւ և սկսաւ պոռալ ։

Գետին եզերքը, իր թագաւոր հայրը, Սանտրիյօն մայրը և Բուսէ իշխանը յուսահատօրէն թեւերնին երկինք կը բարձրացնէին ։ Յանկարծ Բոլիֆէմ երեւցաւ ։ Մտաւ գետին մէջ և ջուրը հազիւ իր մէջքը կը հասնէր ։ Երեք քայլով հասաւ տաղաւարը, փափկութեամբ բռնեց իշխանուհին և զայն բերաւ ցամաք ։

— Ո՜հ ըսաւ Միմի ինքնին, ինչ գեղեցիկ բան է մեծ և զօրաւոր ըլլալը ։ Եւ ի՜նչ քաղցր է զգալ որ այսպէս պաշտպանուած ես ։ Իրեն հետ կրնամ հանգիստ քնանալ և երբեք երկիւղ կամ մտատանջութիւն չեմ ունենար ։ Կարծեմ

ի վերջոյ զինքը պիտի ընտրեմ ամուսին ։

Ժպտեցաւ հսկային և այդ փոքրիկ բերանին ժպիտը հաճոյքով սարսռացուց Բոլիֆէմի խոշոր մարմինը ։

Հետեւեալ օրը, իշխանուհին Բուսէն տեսաւ այնքա՜ն տխուր որ զայն մխիթարելու համար, առաջարկեց անոր հետ պտոյտ մը ընել դաշտերուն մէջ ։

Իշխանուհին անոր ձեռքէն բռնած էր ու կամաց կամաց կը քալէր իր ընկերը չյոգնեցնելու համար ։

Ոչխարի հօտի մը հանդիպեցան, և որովհետև Բուսէ այդ օրը կեռասագոյն բաճկոն մը հագած էր, խոյ մը որուն այդ գոյնը անհաճոյ էր, հօտէն բաժնուեցաւ և կոտոշները դէպի վար չիփչիտակ խոյացաւ փոքրիկ իշխանին վրայ ։

Բուսէ որ շատ արժանապատուութիւն ունէր, քաջութիւն ցոյց տուաւ, թէև խիստ վախցաւ ։ Բայց այն վայրկեանին ուր խոյը պիտի հասնէր իշխանին՝ Միմի իշխանուհին զայն թևերուն մէջ առաւ և միևնոյն ատեն, բաւական ճարպիկ գտնուեցաւ հովանոցը բանալու խոյին քթին որ, յանկարծակիի եկած, կեցաւ և դրեթէ անմիջապէս խոյս տուաւ ։

— Լաւ է որ այստեղէն երթանք, ըսաւ Բուսէ ։ Իրմէ չվախցայ, և տեսաք, իշխանուհի թէ ինչպէս պատրաստուած էի զայն ընդունելու ։

— Այո՛, փոքրիկ իշխան, գիտեմ որ քաջ էք, ըսաւ Միմի:

Ու կը մտածէր.

— Ո՜հ, ի՜նչ լաւ է իրմէ տկարները պաշտպանելը ։ Անշուշտ ի վերջոյ մարդ կը սիրէ անոնք որոնց օգտակար եղած է, մանաւանդ երբ գեղեցիկ ու նուրբ են, ինչպէս այս պզտիկ մարդը ։

Հետեւեալ օրը Բուսէ իշխանուհիին ընծայեց փոքրիկ վարդ մը որ գրեթէ կոկոն՝ մըն էր, բայց այնպիսի վարդ մըն էր որուն նման բոյր ունեցած չէր որ և է վարդ ։

Միմի ծաղիկը առաւ ըսելով.

— Շնորհակալ եմ, իմ փոքրիկ սիրելի իշխանս.

Այդ օրը իշխանուհին հագած էր յարափոփոխ գոյնե-

բով շրջազգեստ մը որ կարծես թիթեռնիկի թեւերով շինուած էր:

— Ա՛հ, ըսաւ Բուսէ, ի՜նչ գեղեցիկ շրջազգեստ մը ունիք:

— Այնպէս չէ՞, ըսաւ Միմի։ Եւ տեսէք թէ ձեր վարդը ի՜նչպէս գեղեցիկ կ՚երեւայ լանջքիս վրայ.

— Վա՛րդ մը, մտածեց Բոլիֆէմ, ի՜նչ է այդ։ Ես իրեն ցոյց պիտի տամ՝ թէ ի՜նչ ծաղկեփունջներ կրնամ նուիրել։

Ու գնաց Հնդկաստան հոն մեծ ծառ մը գտաւ շողշողուն ծաղիկներով ծաղկած, մայր եկեղեցիներու զանգակներուն պէս խոշոր, ու զայն արմատախիլ ընելով, Միմիին բերաւ յաղթական դէմքով մը։

— Շատ գեղեցիկ է, ըսաւ իշխանուհին խնդալով։ Բայց ինչ կուզէք որ ընեմ ատիկա, սիրելի իշխան։ Չեմ կրնար ո՛չ կուրծքիս վրայ դնել և ո՛չ ալ մազերուս մէջ։

Բարի հսկան, ամօթահար ըսելիքը չգիտցաւ։ Մինչ աչքերը կը խոնարհեցնէր, նշմարեց որ Բուսէ զգեստ մը հագած էր իշխանուհիին շրջազգեստին կերպասէն շինուած։

— Ո՜հ, ըրաւ։

— Այո՛, պատասխանեց իշխանուհին, իրեն այս զգեստը կարել տուի փոքրիկ կտորէ մը որ իմ շրջազգեստէս աւելցած էր։ Չէի կրնար զայն ձեզի նուիրել, որովհետև նոյնիսկ պիտի չբաւէր ձեզի փողկապ մը շինելու։

Եւ դառնալով դէպի Թագաւորը ըսաւ.

— Քանի որ ժամը հասաւ որոշումս տալու, սիրելի հայր իմ, իշխան Բուսէն է որ կ՚ընտրեմ ամուսին։ Իշխան Բոլիֆէմ պիտի ներէ ինծի զ՚ինքը շատ կը յարգեմ ու կարեկից կ՚ըլլամ իր վիշտին։

Հսկան հառաչանք մը արձակեց որմէ բոլոր պալատը երերաց. յետոյ, որովհետև պարկեշտ մարդ մըն էր, անկեղծօրէն իր խոշոր ձեռքը երկարեց Բուսէին որուն մէջ փոքրիկ իշխանին ձեռքը թաղուեցաւ։

— Երջանիկ ըրէք իշխանուհին, ըսաւ։

Հարսնիքին օրը իշխանուհի Միմի ո՛չ տխուր էր ո՛չ զուարթ. որովհետև անշուշտ բարեկամութիւն ունէր Բու-

ակի համար, բայց բնաւ սէր չէր զգար:

Այն վայրկեանին ուր Թափորը եկեղեցի պիտի երթար ծանուցին թէ սխրալի իշխանը որ շատ տարիներէ ի վեր ճամբորդութեան մէջ էր, վերադարձած էր և ներկայ պիտի գտնուէր արարողութեան:

Սխրալի իշխանը եկաւ: Իշխանուհիէն քիչ մը աւելի մեծ էր, գեղեցիկ ազնուական դէմքով և շատ ալ խելացի: Կարճ խօսքով Սխրալի իշխանը սխրալի էր:

Իշխանուհին զինքը երբէք չէր տեսած և նոյնիսկ խօսքն ալ չէր լսած: Բայց իշխանը ներկայանալուն պէս իշխանուհիին գոյնը նետեց, յետոյ կարմրեցաւ և այս խօսքերը ըսաւ կարծես կամքին հակառակ.

— Սխրալի իշխան, ձեզի կ'սպասէի: Ձեզ կը սիրեմ և կը զգամ որ դուք ալ զիս կը սիրէք: Բայց այս խեղճ պզտիկ մարդուն խօսք տուած եմ և խօսքս ետ չեմ կրնար առնել:

Այս ըսելով կարծես թէ պիտի մարէր:

Բոլիֆէմ ծռեցաւ դէպի Բուսէն և ըսաւ.

— Փոքրիկ իշխան ինչ որ ես ըրի, դուք ալ քաջութիւն պիտի չունենա՞ք ընելու:

— Բայց կը սիրեմ զայն, ըսաւ Բուսէ:

— Ճիշդ ատոր համար ըրէ՛ք ըսածս, ըսաւ բարի հսկան:

— Տիկին, ըսաւ Բուսէ, իշխանուհի Միմի, այս բարի հսկան իրաւունք ունի: Ձեզ չափազանց կը սիրեմ և ատոր համար չեմ ուզեր հակառակ ձեր կամքին ձեզի տիրանալ: Չէինք նախատեսած սխրալի իշխանին գալուստը: Ամուսնացէ՛ք հետը քանի որ կը սիրէք:

Իշխանուհի Միմի ուրախութեան խանդի մէջ, գետնէն վերցուց փոքրիկ իշխանը և համբուրեց անոր երկու այտերը բռնելով.

— Ա՜հ ինչ սիրուն բան մըն է ըրածդ.

Բուսէ լացաւ և ըսաւ.

— Ասիկա աւելի դժնդակ է քան բոլոր մնացածը:

— Եկուր խեղճ փոքրիկ իշխան ըսաւ Բոլիֆէմ, ինծի պատմէ՛ քու վիշտդ: Իշխանուհիին վրայ կը խօսինք քեզի հետ ամէն օր ու իր վրայ կը հսկենք հեռուէն:

Բուսէն իր ուսին վրայ առաւ և շուտով երկուքն ալ անյայտ եղան:

ԺԻՒԼ ԼԸՄԷԴՐ

ՀՈՐԹՈՒԿԸ

(Մասալ)

Ատենօք պզտիկ մանչ մը կար որ շատ խելօք շատ խելացի էր։

Ուստի, իր հայրիկը, իբրև կաղանդչի նուէր իրեն Հորթուկ մը ընծայ ըրաւ։

— Իրաւցնէ՞ հորթուկ մը։

— Այո՛, Սօնիա, իրաւցնէ։

— Միսո՞վ ու մորթո՞վ։

— Այո՛, Սօնիա, միսով ու մորթով։

— Որ իր ոտքերո՞վ կը քալէր։

— Հարկաւ, քանի որ ճշմարիտ հորթուկ մըն էր։

— Ե՞տքը։

— Ետքը, պզտիկ մանչը շատ գոհ էր հորթուկ մը ունենալուն. բայց որովհետև սենեակին մէջ կ'աղտոտէր...

— Պզտիկ մա՞նչը։

— Չէ՛, հորթուկը... Որովհետև կ'աղտոտէր և աղմուկ կը հանէր ու իր պզտիկ քոյրերուն խաղալիկները կը կոտրէր...

— Հորթուկը պզտիկ քոյրե՞ր ունէր։

— Բայց ո՛չ, պզտիկ մանչուն պզտիկ քոյրերը... Ուստի պարտէզին մէջ իրեն պզտիկ հիւղակ մը շինեցին, փայտէ սիրուն փոքրիկ հիւղակ մը։

— Պզտիկ պատուհաններո՞վ։

— Այո՛, Սօնիա, շատ մը փոքրիկ պատուհաններով և գունաւոր ապակիներով... Իրիկուն մը պզտիկ մանչուն հայրիկն ու մայրիկը տիկինի մը տունը հրաւիրուած էին։ Կերակուրէն ետքը պզտիկ մանչը քնացուցին ու իրենք գացին տիկինին տունը...։

— Զինքը միս մինա՞կ կը ձգեն տանը մէջ։

— Չէ՛, սպասուհին կար... միայն թէ փոքրիկ մանչը չէր քնանար։ Քնանալ կը կեղծէր։ Երբ սպասուհին քնացաւ,

փոքրիկ մանչը ելաւ և գնաց գտաւ իր փոքրիկ ընկերները որոնք քովի տունը կը բնակէին. ..

— Գիշերնոցո՞վ գնաց։

— Ո՛հ, ո՛չ, հագուեցաւ։ Եւ բոլոր այդ փոքրիկ անառակները, որոնք կ'ուզէին զբօսնուլ մեծ մարդերու պէս և ուտել խմել, տուն մտան, բայց տեսան որ ճաշարանին ու խոհանոցին դուռները կղպուած էին։ Այն ատեն գիտե՞ս ինչ ըրին։

— Ի՞նչ ըրին, ըսէ՛։

— Պարտէզ իջան և հորթուկը կերան...։

— Հո՛ւմ հում։

— Հում հում կերան։

— Ա՜հ, չար տղաքը։

— Եւ որովհետև հում հորթուկը շատ դժուար կը մարսուի, բոլոր այդ փոքրիկ անառակները հետևեալ օրը շատ հիւանդ էին։ Բարեբախտաբար բժիշկը եկաւ։ Իրենց շատ մը դեղեր խմցուցին ու առողջացան... միայն թէ անկէ ետքը ա՛լ պզտիկ մանչուն հորթուկ չի տուին։

— Այն ատեն պզտիկ մանչը ի՞նչ ըսաւ։

— Պզտիկ մանչը «հոգս անգամ չէ» ըսաւ։

ՀԻՆԳ ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐԸ

— Կասկած չի կայ թէ մեր մէկ հատիկ աղջիկը իր ճաշակին համեմատ երիտասարդ, գեղեցիկ, հարուստ, զօրաւոր, խելացի և քաջ ամուսին մը պիտի գտնայ, քանի որ աշխարհի ամէնէն կատարեալ իշխանուհին է։

Այսպէս կ՚ըսէին Թագաւորն ու Թագուհին։ Յետոյ իբրև խելացի անձեր կ՚աւելցնէին.

— Բայց բոլոր ասոնք երջանկութիւն չեն տար։

Արդ, իրենք ամէն բանէ աւելի կը փափաքէին իրենց աղջիկը երջանիկ տեսնել։ Բայց չէին գիտեր թէ ատոր միջոցը ինչ է, որովհետև երջանկութեան ինչ ըլլալուն վրայ որոշ գաղափար չունէին։

Թագուհին որ քիչ մը որկրամոլ կին մըն էր, օր մը ըսաւ.

— Զե՞ս կարծեր, սիրելիս որ կատարեալ երջանկութիւնը կը կայանայ կերակուրի մը մէջ որմէ մարդ երբեք չի յագենար։

Թագաւորը որ աղէկ գինին կը սիրէր, պատասխանեց.

— Թերևս, սիրելի կինս, բայց պայմանով որ այդ կերակուրին հետ սքանչելի գինի մըն ալ ըլլայ։

Բայց որովհետև տարիքը առնելով հեռզհետէ խնայասէր դարձած էր, աւելցուց.

— Բայց մանաւանդ պէտք չէ որ այդ ամէնքը շատ սուղի նստին։

Թագուհին, որ բանաստեղծական ոգի մը կը կրէր, այդ գձուձ խորհրդածութիւնները սրբագրեց սա սիրուն խօսքովը.

— Ես կարևորութիւն չեմ ի տար ըլլալիք ծախքին, բաւ է որ ճաշէն յետոյ դեղեցիկ երգ մը երգեն։

*
* *

Յանկարծ, Թագաւորը ներշնչուած դէմք մը առաւ, թևերը երկինք բարձրացուց և ուրախութեամբ գոչեց.

— Սիրելի կինս, առանց ուշադրութիւն ընելու կրցանք կատարեալ երանութեան սահմանը գծել։ Եւ եթէ մեր ապագայ փեսան մեր ըսած գիտութեան միացնէ նաև տղոց կըր-

թուլթեան մասին մէկ քանի լաւ սկզբունքներ, կարծեմ թէ ամէն ինչ կատարեալ կ'ըլլայ:

— Բայց այդքան թանկագին ինչ բան ընինք որ..., հարցուց Թագուհին միամտօրէն:

Բայց Թագաւորը, առանց պատասխանելու, զայն համբուրեց, յետոյ ի նշան ուրախութեան, պար մը խաղաց և յետոյ լրջօրէն քաշուեցաւ իր աշխատութեան սենեակը, որպէս զի հոն գրի առնէ սա յայտարարութիւնը, որ հետեւեալ օր կարդացուեցաւ քաղաքին բոլոր հրապարակներուն մէջ թմբուկի ու ծնծղայի ընկերակցութեամբ:

* * *

«Բոլոր իմ բարի ու հաւատարիմ հպատակներուս, ես, ձեր Թագաւորը, կ'իմացնեմ ինչ որ պիտի լսէք՝ եթէ մտիկ ընէք:

«Վաղը, կէս օրին իմ մէկ հատիկ աղջիկս, աշխարհի ամէնէն կատարեալ իշխանուհին, պիտի ամուսնանայ անոր հետ որ երիտասարդ, գեղեցիկ, հարուստ, զօրաւոր, խելացի ու քաջ է և որ պիտի կրնայ իբրև օժիտ բերել կատարեալ երջանկութեան գաղտնիքը:

«Դիւրութեան համար ըսեմ թէ վերոյիշեալ գաղտնիքը հետեւեալ հինգ հարցումներուն մէջ ամփոփուած կը նկատուին.

Առաջին.— Ո՞րն է այն կերակուրը որմէ մարդ երբեք չի յագենար:

«Երկրորդ.— Ո՞րն է լաւագոյն գինիէն աւելի նախընտրելի ըմպելին:

«Երրորդ.— Ո՞րն է ամէնէն ապահով միջոցը հարստութիւնը չի փախնելու:

«Չորրորդ.— Ո՞րն է զաւակները կրթելու լաւագոյն մեթոտը:

«Հինգերորդ.— Ո՞րն է երգերուն ամէնէն գեղեցիկը:

«Այս է ահա՛ այն աւետիսը որ ես, բարի Թագաւորս, կ'իմացնեմ իմ բոլոր բարի ու հաւատարիմ հպատակներուս:»

* * *

Երբ այս հրովարտակը կարդացուեցաւ բոլոր քաղաքը խանդավառութեամբ յուզուեցաւ: Որովհետև Թագաւորին բո-

լոր հպատակները սիրահարած էին իշխանուհիին։ Եւ որովհետեւ ամէն մարդ ինքզինք երիտասարդ, գեղեցիկ, հարուստ, զօրաւոր խելացի ու քաջ կը կարծէր, ամէն մարդ ինքնիրեն ըսաւ.

— Մնացածը բան մը չէ, կրնամ գտնալ։

Բայց ամէնքն ալ փոխանակ փնտռելու ինչ որ գիտէին, կը ջանային հնարել ինչ որ չէին գիտեր։

Խոհարարները ելմտական կամ մանկավարժական խնդիրներ լուծելու կը ջանային։ Սեղանաւորները ոտանաւոր գըրել կը փորձէին։ Վարժապետները կ'ուզէին անուշեղէն պատրաստել, բանաստեղծները ըմպելի շինել կը ճգնէին։

* * *

Հետեւեալ օրը, կէսօրին, Թագաւորը եւ Թագուհին շատ զարմացան տեսնելով որ ո՛չ ոք կու գար պալատ։

— Զարմանալի՛ բան, ըսաւ Թագաւորը պատշգամը ելլելով, հրապարակը ամայի է, փողոցն ալ նմանապէս։

— Տարօրինակ արդարեւ, ըսաւ Թագուհին, արդեօք երթա՞նք քաղաքին մէջ շրջան մը ընելու եւ հասկնալու թէ ի՛նչ կ'անցնի կը դառնայ։

Երթանք ըսաւ Թագաւորը։

Իջան քաղաք։ Պալատը, հրապարակը, փողոցը ինչպէս նաեւ բոլոր հրապարակները, եւ բոլոր փողոցները, բոլորովին պարապ էին։ Քաղաքը մեռած ոստանի մը կերպարանքը ունէր։

— Արդեօք տուներէն ներս մտնանք, ըսաւ Թագուհին։

— Մտնանք, պատասխանեց Թագաւորը։

Տուներուն մէջ ահարեկիչ լռութիւն մը կը տիրէր։ Ամէն կողմ մարդիկ, ճակատնին ձեռքերնուն մէջ առած կամ մատերնին քունքերնուն դրած, անշարժ կը մտածէին։

* * *

Եւ մինչդեռ խոհարարները կը շարունակէին տղաքը կրթելու լաւագոյն դրութիւնը գտնել կամ հարստութիւնը չվատնելու միջոցներուն վրայ խորհիլ։ Իրենց կերակուրները կ'այրէին կրակին վրայ։

Եւ մինչդեռ սեղանաւորները ոտանաւոր գրելու կ'աշխատէին, գողերը իրենց դրամարկղները կը խորտակէին ու դրամները կը գողնային։

Եւ մինչդեռ վարժապետները համեղ կերակուրներ պատրաստելու ետեւէ էին, աշակերտները դպրոցներէն կը փախչէին։

— Ափսո՜ս, հառաչեց Թագաւորը, ինչո՞ւ այս խեղճ մարդոցմէ պահանջեցի որ երջանկութեան գաղտնիքը գտնեն։

— Ափսո՜ս, հառաչեց Թագուհին ալ։ Թերեւս այդ երջանկութիւնը բնաւ գոյութիւն չունի։

Եւ երկուքն ալ տխրօրէն պալատին ճամբան ձեռք առին և կու լային մտածելով որ իրենց սիրական աղջիկը պիտի չունենար այն ամուսինը որ կը փափաքէին տալ իրեն։

Երբ հասան դարպասատանը, տեսան իրենց աղջիկը որ պտոյտէ կը վերադառնար։ Արշալոյսին դուրս ելած էր, առանց կասկածելու թէ բոլոր ազգը զինքը երջանիկ ընելու համար կ՚աշխատէր։ Զանոնք տեսնելուն՝ ուրախութեամբ դէպի իրենց վազեց։

— Ա՜հ, գոչեց զանոնք համբուրելէ ետքը, ի՜նչ սքանչելի առաւօտ մը վայելեցի։ Մտիկ ըրէ՛ք, սիրելի ծնողքս, որ ձեզի պատմեմ։

Ու հետեւեալը պատմեց անոնց...։

* * *

Հո՜ն, անտառին եզրը, գտած էր երիտասարդ Գնչու մը որ ծառի մը ներքեւ կը քնանար։ Գնչուն արթնցած էր ու իրեն ըսած.

— Ի՜նչ գեղեցիկ ես։

Եւ երկուքը միասին սկսած էին ծաղիկներ հաւաքել։ Հաւաքած ատեննին գնչուն կ՚երգէր։ Խումբ մը տղաք հոն կը խաղային. Գնչուն անոնց պար մը սորվեցուցած էր։

Գայլ մը վրայ հասնելով, տղաքը փախած էին։ Բայց երիտասարդ գնչուն նստած էր գայլին վրայ, կլափէն բռնած էր ու անոր ականջին բաներ մը ըսած և այն ատեն գայլը հեռացած էր պոչը շարժելով, շունի մը պէս որ իր տիրոջ գգուանքները կ՚ընդունի։

Իշխանուհին շատ քալելէն յոգնած, նստեր էր ըսելով.

— Ինչ դժբախտութիւն որ ուտելիք բան մը չի կայ։

Գնչուն իր պարկէն հացի չոր կտոր մը հանած էր, յե-

տոյ աղբիւրէն ջուր բերած էր և իշխանուհին երբէք այնքա՛ն համեղ բան մը չէր կերած և ո՛չ ալ այնքա՛ն համեղ ըմպելի մը խմած ։

Ի փոխարէն իշխանուհին իր քսակը նուիրած էր Գըն-չուին, բայց անիկա մերժած էր առնելու ։

— Ա՛ռ և պահէ՛, ըսած էր իշխանուհին ։

— Այդ քսակը պահելու լաւագոյն միջոցն է, պատասխանած էր գնչուն, զայն չունենալը ։

Յետոյ իշխանուհիին համբոյր մը տուած ու խնդալով փախած էր ։ Իշխանուհին զայն կանչած էր որպէս զի կրկին երգէ իր երգերը և ամէնէն գեղեցիկ երգը խնդրած էր ։

— Իմ ամէնէն գեղեցիկ երգս, ըսած էր գնչուն, այն է զոր վաղը պիտի չինեմ և որ տակաւին չեմ գիտեր ։

Եւ այս անգամ անդարձ հեռացեր էր ։

* * *

— Ահ, սիրելի կինս, գոչեց Թագաւորը, Թագուհիին վիզը ցատքելով, օրհնեալ ըլլայ Աստուած ։ Վերջապէս գըտանք մեր փեսան ։

— Ճշմարիտ է, պատասխանեց Թագուհին Թագաւորը համբուրելով ։

Յետոյ, երկուքն ալ անձկութեամբ ըսին իշխանուհիին ։

— Գոնէ գնչուն իր անունը յայտնե՞ց ։

— Ո՛չ բոլորովին, պատասխանեց իշխանուհին, բայց իր այցաքարտը տուաւ ինծի, որովհետև շատ քաղաքավար մարդ մըն էր ։

Ու անոնց երկարեց թիթեռնիկի թև մը որուն վրայ տա-րօրինակ գիրեր կային ։ Իշխանուհին չէր հասկնար թէ ի՛նչ էին ։ Բայց Թագաւորը և Թագուհին հասկցան աւա՛ղ ․

Գնչուին անունն էր ․ ԱՅՆ ՈՐ ՉԻ ՎԵՐԱԴԱՌՆԱՐ ։

(ՀԻՆ ՀԵՔԵԱԹ)

ՀԱՑԻՆ ԵՐԳԸ

1921 տարին կը փակենք գրական գլուխ-գործոցով մը որ կոչուած է մնայուն մէկ փառքը ըլլալու մեր հայ գրականութեան։

Բանաստեղծութեան հատոր մըն է այս, մեր նահատակ և հանճարեղ քերթողին Դանիէլ Վարուժանի կողմէ գրուած և որ ՀԱՑԻՆ ԵՐԳԸ տիտղոսը կը կրէ։ Նրբազգած և գեղարուեստ բանաստեղծը այս հատորին մէջ կ'երգէ Արտերուն հրաւէրը, մշակները, հարկիքը հերկերը, ցանքը, տափանը, առաջին ծիլերը, գարնան անձրեւը, ցորեանի ծովերը, կակաչները, անդաստանը, հասուն արտը, հունձքը, սայլերը, ճարակումը, կալերը, կալերու գիշերը, կամնորդը, միջօրէն, գուռը, ամբարները, աղօրիքը, ևլն.

Ահա՛ գեղեցկագոյն քերթուածներէն մին.

Ձեղուն աւիշն հողերուն տակ պայթեցուց
Սերմերն։ Արտերն այս գիշեր
Կանաչցեր են լուսնկային տակ զարնան.
—Մայրիկ, ինծի ծիլ մը բեր
Քրտինքիս ցօղը վրան։

*
* *

Կատաղօրէն կատաղօրէն յորդեր են
Տե՛ս ցորեններն աղածրի։
Դաշտերն հագեր են զմրուխտէ պատմուճան
—Քոյրիկ, ծիլ մը բեր ինծի,
Եզիս եղջիւր վրան։

*
* *

Կը փողփողին արտավարէ արտավար
Կարծես կանանչ մոմիկներ։
Ամէն ընձիւղ մարգրիտ մ'ունի իր բերանն...
—Հօտա՛ղ ինծի ծիլ մը բեր,
Արեւուն ցօղը վրան։

*
* *

Կը զարդարէ ամայութիւնը հողին
Մատղաշ ծաղի՛կը հացի.
Կանանչին մէջ կուտերը թուխ կը յողան...
—Հարսնուկ, ծիլ մը բեր ինծի,
Մատերուդ բոյրը վրան։

*
* *

Ծիլ արտերուս մէջն է ծըլեր նռենիս
Հոն միմինա՛կը ծաղկեր...
—Մայրի՛կ, քոյրի՛կ, հօտա՛ղ, հարսնու՛կ սիրական,
Բերէք անկէ ծաղիկներ,
Բերէք վարդգոյն ծաղիկներ,
Հընձուորին յո՛յսը վրան։

ԿՈՊԵՌՆԻԿ ԽԱՉԱՏՈՒՐԵԱՆ

ՄԵԾ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԻՒՆ

ՀԻՄՆՈՒԱԾ 1900ԻՆ

ԿԵԴՐՈՆ. ՍԹԱՄՊՈՒԼ, ՊԱՀՉԷ ԳԱՓՈՒ, ՄԷՅՎԱԽՕՇ ԽԱՆ

ՀԵՌԱԳՐԱԿԱՆ ՀԱՍՑԷ : COPERNIC

ՀԵՌԱՁԱՅՆ	Պօլիս	319	Տնօրէնութիւն
	»	Մասնաւոր պիւրօ 182—3	Գօմիսիօնի ճիւղ
	»		Մաքսային ճիւղ
	»		Ծովային ճիւղ
	»		Վաճառման ճիւղ
	»	698	Այվանսէրայի մթերանոց
	»		» կառաժ

ՑԱՆՁՆԱԿԱՏԱՐՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՐԱԾՈՒՄ, ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՑՉՈՒԹԻՒՆ, ԱՐՏԱԾՈՒՄ

ԱՊԱՀՈՎԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ԾՈՎԱՅԻՆ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆ

ԱՌԱՔՈՒՄ, ՄԱՔՍԱՀԱՆՈՒԹԻՒՆ, ՓՈԽԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

ԹՐԱՆԶԻԹԻ ՄԵԾ ՄԹԵՐԱՆՈՑ

ՔԱՄԻՕՆՆԵՐՈՎ ՓՈԽԱԴՐՈՒԹԻՒՆ ՄԱՅՐ ՔԱՂԱՔԻՆ
ՄԷԿ ԾԱՅՐԷՆ ՄԻՒՍԸ

ՄԱՍՆԱՒՈՐ ՎԱՃԱՌՄԱՆ ՄԱՍՆԱՃԻՒՂ

ՀԱԳՈՒՍՏԵՂԷՆ ԿՕՇԻԿ ԼԱՍՏԻԿ ՄԵՏԱՂԵՂԷՆ
ԼՈՒՍԱՆԿԱՐՉԱԿԱՆ ՊԻՏՈՅՔ

ՄԵԾԱՔԱՆԱԿ ԵՒ ՓՈՔՐԱՔԱՆԱԿ

ԾԱՆՕԹ.— Վաճառականներու եւ մաքսային տնօրէնութեան միջեւ եղած ամէն տեսակ խնդրոց կարգադրութիւնը կը ստանձնուի խիստ նպաստաւոր պայմաններով:

ՏՕՔԹ. Պ. ՄԱՐԼԵԱՆ

ՄԱՍՆԱԳԷՏ

Վեներական եւ մորթային հիւանդութեանց

Ցրանկախտը, հին և նոր ջերմամիզութիւնը և մորթային ամէն տեսակ հիւանդութիւնները ՄԻՔՐՈՍԿՕՊԻԿ և ՔԻՄԻԱԿԱՆ քննութեամբ ախտաճանաչումով, կարճ ժամանակի մէջ հիմնապէս կը բուժէ բոլորովին նոր մեթոտներով: Հիւանդ կ'ընդունի ամէն օր առաւօտէն մինչեւ երեկոյ, Քարաքէօյի փուռին քով, Թիւ 20, մասնաւոր դարմանատունը:

Ծանօթ.— Իր յաճախորդներուն վերաբերեալ քննութիւնները կը կատարուին ձրի:

ՀԱՅ ՏԻԿԻՆՆԵՐՈՒ, ՕՐԻՈՐԴՆԵՐՈՒ ՈՒՇԱԴՐՈՒԹԵԱՆ

«Իրաւունք ունիք, Տիկին, և ես ալ կը խորհիմ թէ արհեստ մը աւելի կ'արժէ քան դրամօժիտ մը: Ինչ որ ալ ըլլայ իր դիրքը կեանքի մէջ, երիտասարդ աղջիկ մը կարող պէտք է ըլլայ իրեն ապրուստը ճարելու բաղդի հակառակ հարուածներու դէմ պայքարելու համար:

Ձեր կարուհին ա[redacted] Օր. ՍԱԹԵՆԻԿ ՀԱՄԲԻԿԵԱՆի Ակադէմի—Կ. Պոլիս, Բերա մեծ փողոց 495, ձեւագիտութեան և կարի դասընթացքներուն հետեւելով, ահա կը շահիք Տիկիններ և Օրիորդներ, արագօրէն և առանց շատ մեծ զոհողութիւններու ձեւելու և կարելու խոր արուեստին, հետեւաբար ձեր անկախութեան:

Գալով հարուստ պարմանուհիին, այն ալ այդ դասերուն մէջ պիտի գտնէ ոչ միայն հաճելի ժամանց մը, այլ նաեւ օգտակար ըլլալու կենսունակ զգացումը, պատրաստելով ըստ իր քմայքին իրեն և իրեններուն սիրուն հագուստներ:

ԱԶԴԻՒ ԸՆԴՀ. ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

Յ. ՄԱՍԼԱՃԵԱՆ ԵՒ ԸՆԿ.

ՀԻՄՆՈՒԱԾ 1918 ԻՆ

Հայկական առաջին և միակ հաստատութիւնն է իր տեսակին մէջ։

Կը ստանձնէ ամէն տեսակ ռէքլամի գործեր, տեղական և օտար բոլոր լեզուէ թերթերու մէջ ծանուցումներու հրատարակութիւններ։

Մենաշնորհատէր Բանկալթիի մեծ պողոտայի պատին՝ աֆիշներու, բրօսբէքթիւսներու, ևլն։

Ցանձնառու տպագրական գործերու, նշանատախտակներու և ռէքլամ-թապէլաներու։

Մասնաւոր տպարան և քլիշէյի աշխատանոց։

ՀԱՍՑԷ.— ԿԱԼԱԹԱ, ՔԻՒՉԻՒՔ ՄԻԼԼԷԹ ԽԱՆ, ԹԻՒ 20.

ԹԷԼԷՖՈՆ ԲԷՐԱ 1602.

Պէյազեան եւ Զէնճիրճեան եղբարք

ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆ

Բրդեղէնի, կանանց քօսթիւմներու, ճերմակեղէններու, մարքիզէթի, վարագոյրներու, վարագոյրի թիւլերու, տա-մասէններու և ամէն տեսակ կանանց բրդեղէն և բամպակեղէն կերպասեղէններու։

ՄԵԾԱՔԱՆԱԿ ԵՒ ՓՈՔՐԱՔԱՆԱԿ

Հասցէ.— Կ. Պոլիս Մահմուտ փաշա Գօմանրօ խանի դէմ թիւ 175.

ՃԻՄՊԻՃԵԱՆ, ԻԹԻՃԵԱՆ ԵՒ ԸՆԿ.

ԸՆԴՀ. ԱՊԱՀՈՎԱԳՐԱԿԱՆ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՑՉՈՒԹԻՒՆ

ԱՊԱՀՈՎԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ԱՆԳԼԻԱԿԱՆ ԼՕՅՏԻ

ՀՐԴԵՀԻ ՃԻՒՂ

Թէլէֆօն Սթամպուլ՝

1560

ԾՈՎԱՅԻՆ ՃԻՒՂ

Սթամպուլ, Չամմաճըլար,

Սեպուհեան խան

Դերձակի համար մի՛ մտածէք

Թէ ճաշակաւոր հագուստ մը ընտիր Անգլիական կերպասով և դիւրամատչելի գնով ո՛ւրկէ կրնաք հայթայթել դիմեցէք ուղղակի դերձակ

ԼԵՒՈՆ ՊՕՂՈՍԵԱՆԻ

ՊՈԼԻՍ, ՐԱՍԻՄ ՓԱՇԱ ԽԱՆ ԹԻՒ 14—18

ուր ձեզ ամէն տեսակ դիւրութիւններ պիտի տրուին ի հարկին ։

Ձեր հագուստեղէնի ապսպրանքներուն համար եթէ կը մտահոգուիք դիմեցէք միմիայն ձեր լաւագոյն բարեկամին

ՄԱՍԻՍ

ԴԵՐՁԱԿԱՏԱՆ

որ ձեզի պիտի պատրաստէ դիւրին պայմաններով և ձեւերով արանց և կանանց խնամուած հագուստներ։

Հասցէ՝ Էմին Էօնիւ Իզմիր փողոց (Մինասեան դեղարանին դէմ, թիւ 8 երկրորդ յարկ։

Թէլէֆ. Սթամ. 484

"ԳԼԻՆԻՔ ՍԱՆԴՐԱԼ ՏԸ ԲԵՐԱ"

Տօքթ. Թ. Պալըգճեան

ԲԵՐԱ, ՄԷԹԷՊ ՓՈՂՈՑ ԹԻՒ 29 ԲԵՐԱ.

Գիտական ամենավերջին մէթոտներով և միքրոպաբանական մանրազննին քննութիւններով ու չափաւոր գիներով կը դարմանուին արանց և կանանց հին և նոր ջերմամիզութիւնները և ամէն աստիճան ֆրանկախտը, ինչպէս նաև Շանքր մուն և Մորթի ու արգանդի և Սեռային գործարանի վերաբերեալ ախտերը։

Կը յանձնարարուի սեռային հիւանդութեանց չ՛վարակուելու համար նախազգուշական ու գործնական միջոցներ, ինչպէս նաև կը տնօրինուի գիտական անմիջական դարմանումներ, կասկածելի յարաբերութիւններու դէմ։

ԱՄԵՐԻԿԵԱՆ

ծովային ճամբորդութեան եւ փոխադրութեան գրասենեակ

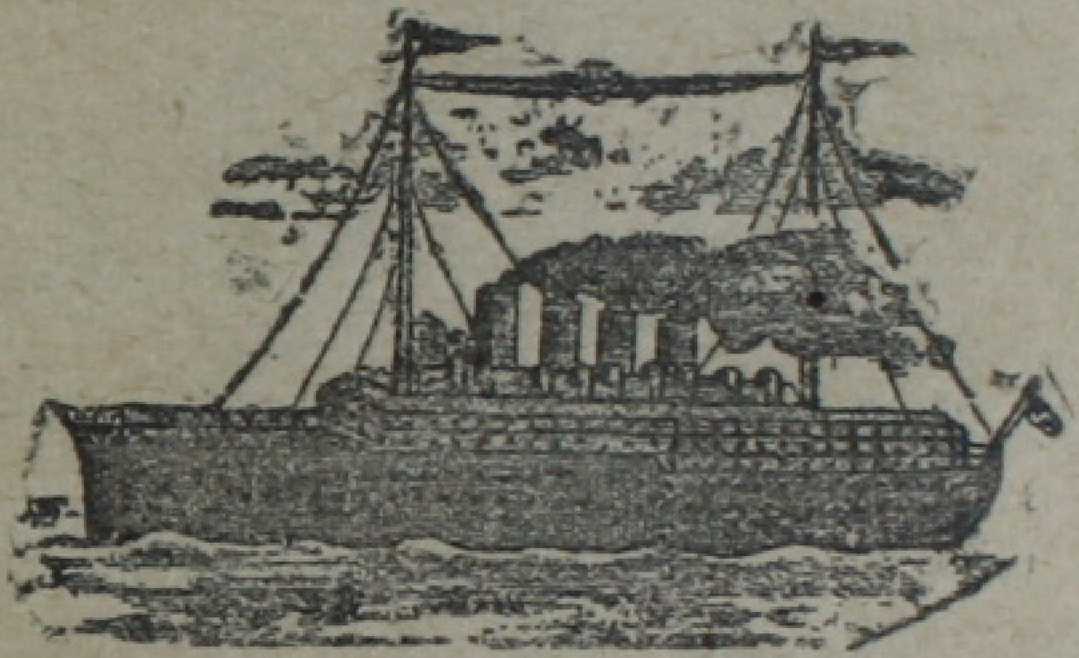

ՀԵՌԱԳՐԻ ՀԱՍՑԷ : ՖԼԱՔ

ԹԷԼԷՖՈՆ ԲԵՐԱ : 3125

ՏՈՄՍԱԿՆԵՐ ՀԻՒՍԻՍԱՅԻՆ ԵՒ ՀԱՐԱՒԱՅԻՆ ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ԵՒ ԱՇԽԱՐՀԻ ԲՈԼՈՐ ՆԱՒԱՀԱՆԳԻՍՏՆԵՐՈՒ ՀԱՄԱՐ

Օ. ՊԱԼԸՔՃԵԱՆ,
Օ. ՏԷՐ ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ
ԵՒ ԸՆԿ.

Ղալաթիա, Չինիլի Րըխթըմ խանի քով,
Մարիմ խան, Թիւ 12

ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆ
ՀԱՐՍԱՆԻՔ
Ս. ԵՒ Բ. ՊԱՍՄԱՃԵԱՆ

ՀԱՐՍԱՆԵԿԱՆ ՄՈՄԵՐ, ՄԿՐՏՈՒԹԵԱՆ ՀԱԳՈՒՍՏՆԵՐ

ԾԱՂԻԿՆԵՐ ԵՒ ԹՕՀԱՑԻՒ

Մեծ ճուկայ, Գույումճըլար, Թէրզի պաշի փողոց թիւ 22

ԴԱՐՄԱՆԱՏՈՒՆ, ՎԵՆԵՐԱԿԱՆ
ԵՒ ՆԵՐՔԻՆ ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԵԱՆՑ

Տօքթ. Ք. Ճէզվէճեանի

Բէրա, Թրուստ փողոց, թիւ 1

Բացի կիրակիէն ամէն օր 10—12 և 2—8

ԱՉՔԻ ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԵԱՆՑ ԾԱՆՕԹ ՄԱՍՆԱԳԷՏ

Տօքթ. Տ. Պալաճեան

Վկայուած Լայբցիկի համալսարանէն Նախկին օգնական Վիէնայի հռչակաւոր ակնաբոյժ Բռօֆ. Ֆուքսի։

Եւրոպական նոր ստացած գործիքներով աչքի դարմանում նորագոյն մէթոտներով (Տիաթերմի, ելեքտրականութիւն և Ուլթրա—Վիօլէթ ճառագայթներու կիրարկում։ Ակնոցներու թիւը կ'որոշուի «Սկիասքոփիով»

Ընդունելութեան ժամեր բացի կիրակիէ ամէն օր 10—12 և 2—6 իր դարմանատունը Բերա թիւնէլ փասաժ (մուտքը Զիւմպիւլ փողոց թիւ 25)

ԹԷԼԷՖՕՆ ԲԵՐԱ 404

Տօքթ. Երուանդ Թաշճեան

ԲԱՐԻԶԻ ՆԷՔՔԷՐ ԵՒ ՊՐՕՔԱՅԻ
ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑՆԵՐԷՆ ՎԿԱՅԵԱԼ
ԵՒ ՔՍԱՆ ԵՐԵՔ ՏԱՐՈՒԱՆ ՓՈՐՁԱՌՈՒ ՄԱՍՆԱԳԷՏ

Հին և նոր ջերմամիզութեան, ֆրանկախտի և արանց ու կանանց սեռային և միզային գործարաններու հիւանդութեանց։

Հիմնական դարմանում մասնագիտական ամենավերջին մէթոտներով։ Ֆրանկախտի դարմանում՝ բացարձակապէս առանց ցաւի երակային ներարկումներով։ Արեան Վասսէրմանի քննութիւններ։

Հիւանդ կ'ընդունի բացի կիրակիէ ամէն օր առտուընէ մինչեւ երեկոյ իր դարմանատունը

ՂԱԼԱԹԻԱ, Քարաքէօյի Նախկին բաղնիքին կարգը, Հէլվաճի փողոցին անկիւնը, Քիւչիւք այնալը ճաշարանին կից, թիւ 29, Ֆօթօկրաֆ Քօսթանթինիտիսի Բ. յարկը։

Կարդացէք եւ գիտցէք
ձեր դէմքը ազնուացնելու միջոցը

Որեւէ անհատի դէմքն է որ կ'արտայայտէ բոլոր ներքնաշխարհը եւ կը ձգէ որոշ ազդեցութիւն հոգեկան կեանքի մասին։ Դէմքը կազմող մասերէն կարեւոր է՝ ինչպէս աչքերու՝ նոյնպէս շրթունքներու գեղեցկութիւնը։ Կեանքը թատերաբեմ մ'է, մարդիկ դերակատարներ. երեւոյթներու համեմատ գրեթէ բոլորս կը կեղծենք աչքերու արտայայտութիւնը, ինչպէս շրթունքներու, բայց դարձեալ անոնք իրենց թողելիք ազդեցութենէն բան մը չեն կորսնցներ։ Մարդ ազնիւ եւ արտայայտող շրթունքներ ունենալու համար նախ պէտք է ունենայ մասնագէտի մը ձեռքով խնամուած բերան մը, երկրորդ նրբաճաշակ, դէմքի, շրթունքներու եւ բերնի վայել ակռաներ անհրաժեշտօրէն, եւ անկէ վերջ վստահ եղէք աչքերէն աւելի ձեր շրթունքներն են որ պիտի ունենան բարի ազդեցութիւնը թէ արտաքին աշխարհի եւ թէ ձեր ներքին աշխարհին (ստամոքսին)։ Այս ամէնը ունենալու համար բարի եղէք գէթ մէկ անգամ այցելելու՝

ՎԻՐԱԲՈՅԺ-ԱՏԱՄՆԱԲՈՅԺ
ԵՒ ՄԱՍՆԱԳԷՏ ԲԵՐԱՆԻ ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԵԱՆՑ

ՏՔԹ. ԿԱՐԱՊԵՏ ԽԱՉԻԿԵԱՆԻ

Դարմանատունը ուր կը դարմանուին բերանի բոլոր հիւանդութիւնները, կը քաշուին ակռաներ առանց ցաւի եւ վերջին ծայր խնամքով կը պատրաստուին ոսկի, բլաթին եւ բորսըլէն ակռաներու բոլոր տեսակները ինչպէս նաեւ պլօքներ եւ բլօմպաժներ։

ՀԱՍՑԷ.— Գապը-ալը ճատտէ Մէսճիրէթ պանդոկին դէմ։

ՅԱԿՈԲ ԱԲՐԱՀԱՄԵԱՆ

ԳՐԱՎԱՃԱՌ, ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉ, ԹԵՐԹԵՐՈՒ ԳՈՐԾԱԿԱԼ

Սպառման կեդրոնատեղի. բոլոր նոր հրատարակութիւններու և ամէն տեսակ թերթերու։

Կը հայթայթէ և օրը օրին իր հասցէին կը ղրկէ Տարեցոյց, Տարեգիրք, օրացոյց, պրակներ և արտասահմանեան հրատարակութիւններ որոնք Պոլիս կը հասնին։

Ապսպրանքները կանխիկ։

ՊԱՊԸ-ԱԼԻ ՃԱՏՏԷՍԻ ՐԷՇԻՏ ԷՖ. ԽԱՆ։

ԱՏԱՄՆԱԲՈՅԺ

ՏԻԿԻՆ. ՖԻԼՈՄԷՆ ՔԷՍԹԱՆԵԱՆ-ԹԱԹԱՐԵԱՆ

Բարիզի ակադեմիէն մէտալով պսակուած

Նոր մէթոտով կը դարմանէ բերանի և ակռաներու բոլոր հիւանդութիւնները։ Պատանիներու ծուռ բուսած՝ 40 տարեկանէն վեր շարժող ակռաներուն համար մասնաւոր դարմանում քիմիական ներարկումներով։

Քիւչիւք Փարմաք Գափու, 10 թիւ իր բնակարանին մէջ։

Ժամը 9-12 եւ 2-7 բացի կիրակիէ։

ԱՄԵՐԻԿԱ

ՃԱՄԲՈՐԴՈՂՆԵՐՈՒՆ

ԱՄԵՐԻՔԷՆ ՆԻՐ ԻՍԹ ԷՆՏ ՊԼԷՔ ՍԻ ԼԱՅՆ ԻՆԳ.

ԱՔՐՕՓՕԼԻՍ

Լիւքսի թրանսաթլանդեան, 15000 թօնօ տարողութեամբ, Ա. Բ. և Գ. կարգի չքեղ յարկաբաժիններով, ինչպէս նաև Գ. կարգի 4, 6, և 8 հոգինոց խցիկներով, ամենավերջին հանգստաւէտութեամբ օժտեալ:

Բոլոր տոմսերը՝ որպէս զի վաւերական ըլլան, պէտք է կրեն ընդհ. գործակալին ստորագրութիւնը:— Մանրամասն տեղեկութեանց համար դիմել՝

ԸՆԴՀ. ԳՈՐԾԱԿԱԼ

Մ. Ն. Ր. ՍԻԹԱՐԻՍ

Ղալաթիա, Պէօյիւք Թիւնէլ խան, թիւ 17

Թէլ. Բերա 1063

Օ. Խ. ՕՀԱՆՆԷՍԵԱՆ
եւ Ըն.

Մթերանոց ամէն տեսակ
Պիժութըրիի եւ Ժուայէըրիի

ՄԻՄԻԱՅՆ ՄԵԾԱՔԱՆԱԿ ՎԱՃԱՌՈՒՄ

ԿԵԴՐՈՆԱՏԵՂԻ՝ ՊՈԼԻՍ, ՉԱՔՄԱՔՃԸԼԱՐ ԵՕՔՈՒՇԸ

ՍԵՊՈՒՀԵԱՆ ԽԱՆ, ԹԻՒ 32-33

ԳՆՈՒՄԻ ԳՐԱՍԵՆԵԱԿ՝
ՖՕՐՑՀԱՅՄ
Վէսթլիխէ-Գարլ Ֆրիտրիխ սթ., 73

ՄԱՍՆԱՃԻՒՂ՝
ՍՕՖԻԱ
Լեկէ փողոց, թիւ 19

ԵՐԿՈՒ ԽՕՍՔ

Ընկեր Փանջունիի անունը այնքա՛ն ժողովրդական է այսօր մեր մէջ որքան թերեւս Պօղոս Փաշա Նուպարի անունը. Ծապլվարի հերոսը՝ տակաւին իր առոյգ կենդանութեան մէջ՝ արդէն իսկ անմահութեան լուսապսակովը զարդարուած է։ Իր համբաւը անսահման է եւ իր հեղինակութիւնը անվիճելի։ Իր նամակները յեղափոխական ընծայացուներու Հաւատամքը կը կազմեն եւ գրեթէ օրէնքի ոյժ ունին։ Այդ նամակներուն առաջին մասը, որոնք Փանջունիի Ծապլվարեան Առաքելութիւնը կը պատմեն, արդէն մասնաւոր հատորով լոյս տեսած են։

Այս նոր հատորը կը պարունակէ իր միւս նամակներուն հաւաքածոն, որոնց մէջ մեր հերոսը մանրամասնօրէն կը տեղեկագրէ իր Վասպուրականի մէջ ունեցած գործունէութիւնը որ նուազ յուզումնալից ու յաղթանշական չէ քան Ծապլվարինը.

Այս նամակներուն կցուած են նաեւ իր դասախօսութիւններու շարքը որ միւսներուն հետ երեւցած է Բիւզանդիոնի մէջ. Այսպէս ուրեմն երկու հատորներու մէջ ամփոփուած են Ընկեր Փանջունիի ամբողջ հրապարակուած գրութիւնները.

Իր դասախօսութիւններէն ետքը, Ընկեր Փանջունի յանկարծ յեռացաւ հրապարակէն, կարծես կամաւորապէս ուզելով մոռցնել իր անունը։

Արդեօք հրաժարեցա՞ւ յեղափոխական գործունէութենէ, արդեօք իր գաղափարներն ու համոզումները չայլափոխե՞ց կամ ուրացա՞ւ։ Դասալի՞ք մըն է Փանջունի։ Բնա՛ւ երբեք.

Իրեն նման նկարագիրները ո՛չ տարիներէն, ո՛չ դէպքերէն, ո՛չ յուսախաբութիւններէն կ՚ազդուին.

Ապահովաբար օր մը կրկին պիտի լսենք իր անունը։ Երբ ժամը հնչէ՝ ան իր շարքերուն գլուխը պիտի գտնուի։

Ծապլվարի հերոսը իր վերջին բառը չէ ըսած տակաւին։

1914 Փետր.

ԵՐՈՒԱՆԴ ՕՏԵԱՆ

ԸՆԿԵՐ ՓԱՆՋՈՒՆԻ ՎԱՍՊՈՒՐԱԿԱՆԻ ՄԷՋ

ԸՆԿԵՐՎԱՐԱԿԱՆ ՆԱՄԱԿԱՆԻ ԸՆԿԵՐ Բ. ՓԱՆՋՈՒՆԻԻ

Ա.

ՎԱՆ, 26 Մայիս, 1909.

Սիրելի ընկերնե՛ր,

Ձեր որոշ և հրամայողական հրահանգներուն համեմատ, Ճաչկերտէն անմիջապէս մեկնեցայ Վան՝ ուր կը գտնուիմ մէկ քանի շաբաթէ ի վեր։

Ժողովրդի պաշտպանութեան համար հարուստներէն զէնքի դրամ հաւաքելու ծրագիրը որ ինծ՛ կը՛ հաղորդէք, մի շատ գեղեցիկ գիւտ է, երբ ի նկատ առնենք ներկայ ժողովրդային հոգեբանութեան մօւկլիսը*։ Բայց ափսո՜ս որ Մարտ 31ի ռէաքցիան զսպուած կ'երեւի և վստահութիւնը կրկին կը ծնի պուրժուազիական վատ հոգիներու մէջ։ Իցի՛ւ թէ Մարտի վերջերը հոս գտնուած ըլլայի, երբ կոտորածի ուրուականը սարսափի մատնած էր Վասպուրականի հայութիւնը։ Այս կեղտոտ արարածները մինչև որ մահը չհոտոտեն՝ իրենց քսակները չեն բանար։*

Յամենայն դէպս, հոս հասնելուս պէս դիմեցի քաղաքի ջոջ աղաներուն, ըսի թէ կուսակցութիւնս որոշած է զիրենք պաշտպանել հաւանական կոտորածի մը դէմ և ասոր համար զէնքի պահանջք կար և թէ հարկ էր փող տալ այդ պահանջքի բաւարարութիւն տալու համար։

Այդ կեղտոտ արարածները չհամարձակեցան բացէ ի բաց մերժել մեր պահանջմունքը, բայց դիմեցին մի ճիզուիթական ստոր միջոցի.

— Մենք յօժարակամ կը վճարենք զէնքի համար պէտք եղած դրամը, պատասխանիցին, բայց նախ՝ հարկ է որ բոլոր կուսակցութիւնները միանան և համերաշխ գործեն։

— Ի՞նչ կուսակցութիւններ, հարցուցի զարմացած։

— Արմենական, Հնչակեան, ևն. պատասխանեցին անամօթաբար. միայն այդ պայմանաւ դրամ կուտանք, եթէ ո՛չ տասը փարա չպիտի վճարենք։

— Բայց մենք ձեր աղտոտ էութիւններու պաշտպանութեանը համար է որ զէնքի դրամ կը պահանջենք, գոչեցի։

— Նախ իրարու հետ համաձայնեցէ՛ք, պնդեցին։

Հէնց այդ րոպէին խորհեցայ րէվոլվէրը դուրս չպրտել դրպանէս ու տա՛նկ, տա՛նկ, տա՛նկ տալ անոնց ճակատին ու գետին փռել զիրենք, որպէս զի համոզուին իրենց կեանքը զէնքով պաշտպանելու հարկաւորութեան մասին, բայց ինքզինքս զսպեցի։

Տեսնելով որ ուրիշ ճար չկայ ինձ մօտ հրաւիրեցի, միւս կուսակցութիւններու ներկայացուցիչները և անկեղծօրէն ու առանց յետին միտքերու, առաջարկեցի ժողովրդին պաշտպանութեան համար հարուստներէն զէնքի դրամ հաւաքելու համար համաձայնուիլ։ Նոքա համամտութիւն յայտնեցին։ Ես այն ատեն իրենց ներկայացուցի հետեւեալ անկեղծ ու օրինաւոր պայմանները, իբրև հիմք կայացած համաձայնութեան.

Ա. Հանգանակութեան համար դիմում միասին պիտի ընենք։

Բ. Դրամը պիտի պահուի միմիայն մեր կուսակցութեան քով։

Գ. Հարկաւոր զէնքերը պիտի գնուին մեր միջոցաւ։

Դ. Հաւաքուած դրամով պիտի զինուին մեր մարտական խումբերը։

Ե. Դրամներու գործածութեան հաշիւներու քօնթրօլը կը կատարուի և կը վաւերացուի մեր կօմիտէի ձեռքով։

Վերջապէս, գործին ամբողջ բեռն ու ծանրութիւնը մեր կուսակցութիւնը իր վրայ կ՚առնէ անձնուիրութեամբ։ Իսկ իրենց կը տրուի բացարձակ ազատութիւն մարտական անջատ խումբեր կազմելու իրենց նիւթական միջոցներով։

Կը կարծէի որ ներկայացուցիչները խանդավառութեամբ պիտի ընդունէին այս անկեղծ, անվերապահ և անշահախնդիր պայմանները, բայց ընդհակառակը, նոքա ինձ մօտ եկած էին յետին միտքերով, նոքա կ՚ուզէին ժողովրդի փրկութեան գործը վիժեցնել և ասոր համար առաջարկեցին անընդունելի, ապսուրթ և նուաստացուցիչ պայմաններ, որպէս.

Հաւաքուած դրամները հաւասարապէս բաժնուին կուսակցութեանց միջև իրենց թիւին համեմատութեամբ։

Ծախսուած դրամներու մասին փոխադարձ քօնթրօլ ըլլայ։

Ինքնապաշտպանութեան համար ձեռք առնուելիք միջոցները որոշուին համաձայն խորհրդակցութեամբ։

Եւ ուրիշ այդ կարգի յիմարական պահանջմունքներ, որոնք անպայման պէտք էր մերժել։

Այսպէս ուրեմն համաձայնութեան համար մեր անկեղծ ջանքերը ջուրն ինկան յիմար յետին միտքերու պատճառաւ և մեր ջոջ աղաները մերժեցին փող տալ իրենց կեանքին պաշտպանութեանը համար։

Այն ատեն խորհեցայ մի այլ միջոց որը կրնար ցնցող տպաւորութիւն յառաջ բերել բովանդակ Վասպուրականի մէջ և եփ հանել դաւաճան պուրժուաներու ցամքած արիւնը։

Մի երեկոյ դիմեցի 96ի ջարդերու կազմակերպիչ Թուրք խուժանավար Համուտ Աղենց Հասանի և առաջարկեցի որ, եթէ կարելի էր մի փոքր, այսպէս ասաց, մի աննշան ջարդ կազմակերպէր, սարսափ տալու համար հայ ջոջերուն։ Դա պիտի լինէր մի պարզ առողջապահական արիւնառութիւն որ իբրև անհերքելի համոզիչ փաստ պիտի ծառայէր զէնքի համար դրամ տալու հարկաւորութեան մասին։

Համուտ Հասան սկզբունքով չհակառակեցաւ այդ խորհուրդին՝ միայն թէ դիտել տուաւ որ ժամանակը յարմար չէր, թէ դա կարելի էր իրագործել Մարտ 31ի օրերուն և թէ այժմ, Ազատարար Բանակի յաղթական մուտքէն ու Ապտ-

Էւլ-Համիտի գահընկէցութենէն ետքը, ինք չէր ուզեր մի այդպիսի պատասխանատուութիւն բերել իր վրայ։

Այդ հայեցակէտը ունէր իր փաստացի կողմերը, ուստի չկրցայ շատ պնդել։

— Յարմար առենին ես միշտ պատրաստ եմ գործելու, եզրակացուց Համուտ Հասան, իրմէ բաժնուած միջոցիս։

Այսպէս ուրեմն, զէնքերու անունով փող հաւաքելու ծրագիրը առ այժմ իրականութիւն չգտաւ։

Բայց պէտք չէ յուսահատիլ, այլ սպասել հոգեբանական րոպէին։

Ի բաց առեալ այս ձախող պարագան, Վանի մէջ ներկայ իրականութիւնը մխիթարական է. պայքարող գիտակից ուժեր կան, որոնք կարելի է ի դէպ ժամու գործածել։

Այս մասին պէտք եղածը արդէն կը խորհիմ։ Չպէտք է որ տղերքն անգործութեան մէջ թմրեցնեն իրենց պայքարի եռանդը. դա կը լինի աղէտաւոր մահացում, ինքնագիտակցութեան փճացում։

Առ այժմ նիւթական կացութիւնս բաւարարութիւն կուտայ ինձ։

Բ.

Վան, 2 Յուլիս 1909

Սիրելի ընկերներ,

Ձեր հրահանգներն ստացայ։ Ինչպէս կ'ըսէք՝ մի որոշ հոսանք ստեղծուած է մեզ դէմ՝ և հարկ է կռուիլ, որպէս զի նա չստանայ ընդհանուր հանգամանք։ Նոյն իսկ հոս, Վանի մէջ ռէաքցիան մեզ դէմ կը ցցուի և կը փորձէ պղտորել միտքերը։ Ի հարկէ ես մեր ձեռքի տակ եղած ամէն միջոցներով պայքար կը մղեմ այդ աղետաւոր հոսանքի դէմ։

Ինչ է, մասնաւորաբար, այդ կեղտոտ պուրժուաներու գանգատը մեզի դէմ.— թէ մենք ո՛չ մի օգտակարութիւն ցոյց չենք տուեր Սահմանադրութեան վերահաստատութենէն ի վեր և թէ մեր բոլոր ջանքը եղեր է դրամ պահանջել և ազգային եկամուտներու տիրանալ։

Նոքա կարող չեն ըմբռնել այն փրկարար շարժումը որ առաջ բերինք ստեղծելով ներքին պայքարը և կազմելով ժողովրդային երկու որոշ և ընդդիմամարտ բանակներ, իրենց յատուկ հայեցակէտներովը, ձգտումներովը, ծրագիրներովը և պահանջներովը և որոնց բաղխումէն պիտի ծնի հայկական նոր իրականութիւնը։

Այս միտքերը լաւ տեղաւորելու համար Վանի Հայ խաւարամիտ գլուխներու մէջ՝ մի հրապարակային ժողով գումարեցի այս օրերս, որ մի կատարեալ յաղթութիւն եղաւ մեզի համար։ Ժողովը բանալով՝ նախապէս յայտարարեցի թէ մենք իբրև ազատ երկրի ազատ քաղաքացիներ և ազատ խօսքի ու ազատ կարծիքի ուխտուած պաշտպաններ, բացարձակ ազատութիւն կուտանք ներկաներուն որ իրենց դիտողութիւններն ազատօրէն ներկայացնեն և եթէ ընդդիմախօսներ կան, հաճին խօսք ուզել և բեմ բարձրանալ։ Այս յայտարարութիւնը, որուն չէին սպասեր մեր յետադիմական պարոնները, բուռն ծափերով ողջունուեցաւ։

Յետոյ պարզեցի մեր աշխարհայեացքը, ըսի թէ հիմա ա՛լ ժամանակը եկած է որ յեղափոխութիւնը իր ոյժն ու զօրութիւնը դարձնէ իր ներքին թշնամիներուն դէմ, հայ բռնաւորներու, հայ Համիտներու դէմ, որոնք են ժողովուրդի արիւնը քամող, ժողովուրդն իրենց ոտքերուն տակ ջախջախող, ժողովուրդը իբրև ստրուկ ծառայեցնող հայ հողատէրը հայ գործարանատէրը, հայ կալուածատէրը, հայ դրամատէրը, հայ վաճառականը, հայ արհեստաւորը, հայ պաշտօնեան, հայ եկեղեցականը, հայ ապականուած մտաւորականութիւնը, հայ անգիտակից ուսուցչութիւնը, հայ սորկակիտ մասսան: Ահա՛ հայ յեղափոխութիւնը պէտք է այժմ անոնց դէմ դարձնէ իր զէնքերը, պէտք է անողոք ու կատաղի պայքար մղէ այդ ներքին թշնամիներուն դէմ, մինչև որ վերջնականապէս ժողովուրդի գարշապարներուն տակ ջախջախուին այդ վատերու և դաւաճաններու անարգ գանկերը։ Ամբողջ ժողովասրահը բուռն ծափահարութիւններով ընդունեց այս խօսքերը։

Յետոյ խօսքս վերջացուցի ըսելով որ մենք, իբրև գիտակից գաղափարականներ, կը յարգենք ու կը պաշտենք խօսքի ու կարծեքի ազատութիւնը. և եթէ ժողովասրահին մէջ ընդդիմախօսներ կան, կրնան ազատօրէն իրենց կարծիքը յայտնել և մենք յետոյ կրնանք փաստացի կերպով պատասխանել իրենց։

Մի անծանօթ պարոն խօսք ուզեց և մի յիմար սոփեստութիւն մէջտեղ նետեց և ըսաւ որ մենք փոխանակ զիրար բզկտելու՝ պէտք էր որ մեր ուժերը, եթէ ունէինք, միացընէինք քիւրտ հարստահարիչներու դէմ որոնք կը չարունակեն կողոպտել հայ գիւղացին, և սկսաւ մի շարք դէպքեր յիշել նոր նոր սպաննուած գիւղացիներու, բռնաբարուած հայուհիներու և թալանուած գիւղերու, որոնք վերջերս տեղի ունեցած էին Վասպուրականի մէջ։

Դա յայտնի փրօվօքացիա էր թէ՛ մեր ժողովը խանգարելու և թէ՛ մեր հարեւան քիւրտ եղբայրներու միջև գոյացած համերաշխական կապերը թուլացնելու համար։ Այդ յի-

մար պարոնը առաջ տանելով իր անտակտ խօսքերը և փրօվօքացիան գոչեց·

— Փոխանակ իրարու մէջ կռուելու՝ գացէ՛ք ձեր ոյժն ու զօրութիւնը անոնց ցոյց տուէք։

Անմիջապէս բեմ բարձրացայ և այդ ստոր աժան փրօվօկատօրին պատասխանեցի՝ ըսելով որ իր խօսքերը պարզ դաւաճանութիւններ և կեղտոտ մատնութիւններ էին և թէ ինք պարզ գաղտնի ոստիկանի դեր կը կատարէր մատնանիշ ընելով դէպքեր որոնք մեզ զբաղեցնող հարցերու հետ ո և է առնչութիւն չունէին և թէ իրեն արարքը պատուաւոր քաղաքացիի գործ չէր։

Մեր ընկերները սկսան գոչել· «դո՛ւրս վատերը, դո՛ւրս մատնիչ դաւաճանները», և ահա բռունցքի հարուածները սկսան բարձրանալ ու իջնել ժողովրդի հայհոյիչի գլխին։

— Տղե՛րք խփե՛ցէք, բայց մի՛ սպաննէք, խրատեցի, զանոնք հանդարտեցնելու համար։

Երբ փրօվօկատօրը խայտառակաբա՜ր դուրս հանուեցաւ ժողովասրահէն և ժողովրդին արդար զայրոյթը խաղաղեցաւ կրկին բեմ բարձրացայ և յայտարարեցի որ եթէ ընդդիմախօսներ կային՝ ազատօրէն ու անկաշկանդ իրենց կարծիքը կրնային յայտնել, որովհետեւ մենք չենք ուզեր երբէք արգիլել կարծիքի ու գաղափարներու ազատ փոխանակութիւնը։

Ոչ ոք ձայն բարձրացուց, և ներկաները մեկնեցան տպաւորիչ ազդեցութեան տակ։

Ես ներկայ հայ իրականութեան հանդէպ պիտի շարունակեմ այս ուղղութեամբ լուսաբանել ժողովուրդը, ինքնագիտակցութիւնը արթնցնել անոր մէջ և մղել զայն դէպ ի յեղափոխական մաքուր պայքարը թէկուզ հարկ ըլլայ դիմել ծայրայեղ միջոցներու։

Բայց որպէս զի պայքարը տայ արդիւնաւոր բաւարարութիւն, անհրաժեշտ է որ ձեր կողմէն ալ նոյն ուղղութեամբ գործէք թէ՛ մեր օրկաններու միջոցաւ հրապարակային փրօփականտայով և թէ մեր ընկերներու ուղղուած մասնաւոր հրահանգներով։

Չպէտք է թոյլ տալ որ հայ չէզոք կամ ո՛չ յեղափոխական տարրը, օգուտ քաղելով ազատութենէն, փորձէ գլուխ

բարձրացնել. պէտք է խփել և ուժով խփել նորա գլխին, երբ դեռ ժամանակը չէ անցած. Վաղը կը լինի գուցէ շատ ուշ։

Վասպուրականի հայութիւնը, այսինքն մեր շարքերուն մէջ գտնուող տղերքը, որոնք կը կազմեն գիտակից երիտասարդութիւնը, ունի պայքարող ոգի և հարկ է իր այս տրամադրութենէն օգտուիլ՝ ներկայացնելով անոր գործունէութեան ասպարէզ կամ, լաւ ևս է ըսել, կռուանոց։

Հոս ունինք արդէն Ազատ Սիրոյ հետեւորդներ և Նոր Սերնդական երիտասարդութիւն, որոնք իրենց աշխարահայեացքներով կարող են առաջնորդ ըլլալ նոյն իսկ Պոլսահայ ինկած մտաւորականութեան։ Իրենց մասին կը խօսիմ աւելի մանրամասնօրէն յետագայ նամակներով։

Յր. . . ։

Գ.

Վան, 2 Օգոստոս, 1909

Սիրելի ընկերներ,

Ձեր վերջին գրութեամբ կը պատուիրէք որ աշխատինք ամէն գնով բարձրացնելու մեր պրէսթիժը *որ մի կրիտիկական մօմէնտ անցընելու վրայ է։*

Դա շա՛տ հեշտ է ասել և պատուիրել, բայց ի՞նչ միջոցով կարելի է բարձրացնել այդ պրէսթիժը, *ահա բուն հարցը։*

Ես այդ մասին ունիմ իմ որոշ հայեցակէտը, որը անշուշտ համաձայն կուգայ ձեր հայեցակէտին։

Ներկայ հայ իրականութեան մէջ մեր պրէսթիժը *կը պահպանուի ու կը բարձրանայ պայքարով ու միմիայն պայքարով։ Մեր կազմակերպութիւնը ծնունդ է պայքարի հրամայողական պահանջքէն և ապրեր ու զօրացեր է պայքարով։ Դա պատմական փաստ և իրողութիւն է և կարելի չէ ժխտել։ Մեր* պրէսթիժը *թեքուեցաւ այն օրէն՝ ուր խաղաղ գործունէութեան աղետալի փորձը ընել ուզեցինք։ Կատուն որ չի ճանկեր ու կը փորձէ ետեւի ոտքերուն վրայ կենալ ու ձեռք լիզել, այլ ևս կը դադրի կատու ըլլալէ. Նա ա՛լ կորցրած է իր* պրէսթիժը *մուկերու քով։ Պէտք է միշտ ճանկել, այդ է մեր պատմական, և կամ այսպէս ասաց՝ մեր* Ֆիզիօլօգիկական *դերը հայ իրականութեան մէջ։*

Ձեր հրահանգի համեմատ, ներփակ կը ղրկեմ Վանէն թուագրուած մի հեռագիր որ բուռն բառերով համակրութիւն կը յայտնէ մեզի ու միևնոյն ատեն կը դատապարտէ վատերը, դաւաճանները, յետադիմականները, չէրիաթճիները, վերջապէս բոլոր անոնք որ մեզի հետ չեն։ Հեռագիրը ստորագրուած է չորս անուններով ի դիմաց 600 *ի մօտ գիւղակից երիտասարդներու։ Եթէ յարմար դատէք՝ կրնաք հեռա-*

գրին բառերը մի քիչ փոփոխելով հրատարակել, նաև իբրև Պոլսեցէն, Լիմէն, Ալիւրէն կամ Արճէշէն ուղղուած, ի հարկէ «ի դիմաց»ներու թիւը զեղչելով։ Գալով հեռագրի տակ դրուելիք անուններուն, դիւրութեան համար ձեզ ըսեմ որ այստեղացի Հայերու սովորական անուններն են Վարդան, Վահան, Գարեգին, Մկրտիչ, Մակար, Մարկոս, Դաւիթ, Աբգար, եւն.։

Բայց նորէն կը կրկնեմ, դա մի անբաւական palliatif է մեր պրէսթիժի բարձրացման համար. պէտք է բռնի համակրանք ստեղծել, սարսափ ձգելով միտքերու մէջ։

Ժողովուրդը չպէտք է որ բոպէ մը դադրի մեզմով զբաղելէ. պէտք է միշտ լարուած դրութեան մէջ ըլլայ, թէկուզ այդ դրութիւնը առժամապէս մեզ դէմ լինի, հարկ է զայն տորորել, խոնջեցնել, ոգեսպառ ընել մինչև որ տեղի տայ և ստիպուի դառնալ մեզ համակիր։ Օրըստօրէական կռիւ, միշտ նո՛ր յուզում, միշտ նո՛ր պայքար. ահա՛ միակ դարմանը մի լաւ բան յաջողցնելու համար այս դժբախտ ազգի մէջ։

Ես այսպէս կ'ըմբռնեմ մեր միսիան. այդ եղեր է ու պիտի ըլլայ իմ ուղղութիւնը ե՛ւ Ծապըլվարի ե՛ւ Վանի մէջ։

Վանէն ուղղած իմ առաջին նամակիս մէջ պատմեցի այն համերաշխ գործունէութեան փրօվօքացիան որ այս տեղի ժենծաղայական դասակարգը ուզեց մէջտեղ հանել մութ նպատակներով։ Ըսի թէ ի՛նչպէս մեր բռնած անկեղծ ու խոհական ընթացքով այդ փրօվօքացիան չկրցաւ յաջողիլ։

Այժմ նորանոր փորձեր կ'ըլլան, մութ ուժերու կողմէ, այդ համերաշխութեան էնթրիկը դարձեալ խաղալու համար, բայց մեր տղերքը արդէն լուսաբանուած են և երկիւղ չկայ թէ թակարդը իյնան։

Կռիւի դաշտը ստեղծելու համար արդէն իսկ միջոցներ ձեռք առած եմ և կը յուսամ որ մօտ ժամանակէն մեր վրայ խօսեցնելու առիթ պիտի տանք։

Վանի մասնաւորական գիտակից երիտասարդութիւնը, որ կը ներկայացնեն Նոր Սերնդական և Ազատ-Սէրեան խմբակցութիւնները, արդէն իսկ տաք վերաբերում ցոյց կուտան դէպի մեզ։

Մի քանի անգամ առիթ ունեցայ իմ մօտ հրաւիրելու

այդ պայքարող ուժերը, զանոնք գնելու համար գործնական հողի վրայ։ Իրենց բացատրեցի թէ անհրաժեշտ էր մի ցնցող իրականութեամբ իրենց գոյութիւնը հաստատել, թէ առանց պայքարի կարելի չէր գաղափարի յաղթութիւն, թէ ժամը հասած էր ասպարէզ իջնելու։ Ամէնքն ալ համոզուեցան իմ պարզած տեսութիւններուս և պատրաստակամութիւն յայտնեցին մի բան ընելու։

— Բայց ի՞նչ կարելի է ընել, հարցուց իրենց վարիչ ուժերէն մէկը։

Ընել մի ո և է բան, խրատեցի, որ տայ ցնցող տպաւորութիւն, օրինակ՝ մի գայթակղական արարք, մի scandale, վերջապէս մի գործ, որ յուզում առաջ բերէ ժողովրդի զանազան տարրերու մէջ։

Տղերքը ըմբռնեցին թէ ի՛նչ ըսել կ'ուզէի և խոստացան այդ ոգիով շարժիլ։

Ի հարկէ անոնք պիտի գործեն մեր հրամանով ու մեր ուղղութեամբ. բայց իրենց անհատական պատասխանատուութեան տակ։ Մենք կը մնանք միշտ հեռու այդ տեսակ գործերէ, մանաւանդ երբ անոնք անհաճոյ արդիւնք առաջ բերեն, նոյն իսկ ի հարկին կրնանք դատապարտել գործուած արարքը, գործողներու սոսկական հանգամանքը ցոյց տալ և ապացուցանել թէ մեր հակառակորդներու թելադրանքով կատարուած է ամէն բան։ Փաստացի իրողութիւններ միշտ մեր ձեռքին տակ պատրաստ կան, այդ մասին միամիտ եղիք։

Այս առաւօտ լուր բերին թէ տղերքը արդէն պատրաստեր են մի շատ խելացի ծրագիր, այն է՝ Կիրակի օր խմբովին երթալ եկեղեցի և հո՛ն կատարել մի քաղաքական ամուսնութիւն։ Ազատ սիրոյ ակումբի Նախագահը կը կատարէ քաղաքապետի դեր, ես անհատական հանգամանքով պիտի գնամ իբրև վկայ հարսին. փեսան ևս կ'ունենայ իր վկան։ Ամուսնութիւնը բռնի արձանագրել պիտի տանք եկեղեցու ամուսնութեան արձանագրութեան տոմարին մէջ։ Յետոյ, մի քանի ժամ ետքը հարսի պահանջմունքին վրայ, այդ քաղաքական ամուսնութիւնը պիտի լուծենք և հարսը պիտի ամուսնացնենք մի ուրիշ տղամարդու հետ, նոյն ձևակերպութիւններով։

Կ'երեւակայէ՞ք ցնցող տպաւորութիւնը որ առաջ պիտի գայ ամբողջ քաղաքին մէջ։ Նախ քաղաքական ամուսնութիւն եկեղեցու մէջ, յետոյ բունի արձանագրութիւն, յետոյ ամուսնալուծութիւն կամ divorce և վերջապէս կրկնամուսնութիւն։

Տեսնենք ի՛նչ պիտի ընեն մեր կեղտոտ պուրժուաները և չէրիաթճիները՝ Վանի երիտասարդութեան այս էմանսիփացիայի ցոյցերուն հանդէպ։

Ապահով՝ պիտի դիմեն իրենց ազատ զէնքերուն, բայց ղե՛յ։ մենք ալ թեւերնիս ծալլած չենք նստիր...

Դ.

ՎԱՆ, 4 Սեպտ. 1909

Սիրելի ընկերնե՛ր,

Երեւի մի ձախող շրջան կը բոլորենք։ Նոր սերնդական ցոյցը որու մասին նախորդ նամակովս խօսեցայ, չտուաւ բաւարար արդիւնք։

Մի քանի օր առաջ, երեքշաբթի, կէս օրէն ետքը խմբովին գնացինք եկեղեցի, կատարելու համար անդրանիկ քաղաքական հայ ամուսնութիւնը, որուն պիտի յաջորդէր, մի քանի ժամ յետոյ, ամուսնալուծութիւն և կրկնամուսնութիւն։ Հարս և փեսայ, իրենց քաղաքացիի տարազով, կը գնային առջեւէն, յետոյ կուգային վկաները և ընկեր բարեկամները։

Եղելութիւնը պահուած էր խիստ ծածուկ, որպէս զի մեր հակառակորդները չկարողանային իրենց մութ դաւերը սարքել մեզի դէմ, այնպէս որ փողոցը գրեթէ ո՛չ ոք ուշադրութիւն դարձուց մեզ։ Բայց երբ հասանք եկեղեցիի առաջ, տեսանք որ դուռը ամուր գոցուած է։ Դիմեցինք ժամկոչին, մի տգէտ, յետադիմական արարած։

— Ինչո՞ւ եկեղեցիին դուռը փակած էք, հարցուցի։

= Որովհետեւ ժամերգութեան ատեն չէ։

— Բայց մենք կը պահանջենք մտնել եկեղեցի։

= Ի՞նչ պիտի ընէք։

— Ամուսնութիւն պիտի կատարենք։

= Այսօր, երեքշաբթի, կարելի չէ ամուսնութիւն կատարել։

— Մենք կը կատարենք քաղաքական ամուսնութիւն, Պարո՛ն, պատասխանեցի։

Ժամկոչը ապուշ ապուշ երեսս նայեցաւ և ըսաւ։

= Չեմ հասկնար թէ ի՞նչ ըսել կ'ուզէք։

— Պէտք չկայ որ հասկնաս, միայն թէ եկեղեցիի դըռները բա՛ց շուտով։

— Չեմ կարող։

Դա խաւարամիտ կղերականութեան non possimusն էր որ կը ցցուէր յեղափոխական հոսանքի դիմաց։

Այսպէս այդ դաւաճան ու բռնաւոր ժամկոչը, իբրև ազգային իշխանութեան ներկայացուցիչ իր յափշտակած դիրքէն օգտուելով, կ՚ուզէր ապօրէն կերպով փակել եկեղեցիին դռները ժողովրդի առջեւ, այն ժողովրդին որ օրինաւոր տէրն է եկեղեցիին։ Ի հարկէ մեզ համար հեշտ էր այդ կեղեքիչ բռնաւորի գանկը փշրել ժողովրդի գարշապարներուն տակ, բայց մենք ուզեցինք օրէնքի ուժով կռուիլ ապօրինութեան դէմ։

— Ուրեմն քու վերջին խօսքդ ա՞յս է, դուռը չպի՞տի բանաս, պնդեցինք։

— Ես չեմ խառնուիր, տէրտէրը գտէք, ան գիտէ, պատասխանեց ապօրինութեան ճիւաղն և հեռացաւ մեր քովէն, այսպէս՝ վատաբար՝ մեզ մատնելով անել կացութեան։

— Տղե՛րք, գոչեցի, ժողովրդի դէմ սարքուած այս անարգ դաւաճանութեան դէմ՝ մենք պայքարինք Օրէնքի ուժով։ Եւ քանի որ եկեղեցիի դռները ապօրէն կերպով կը փակեն ժողովրդի առջև, թո՛ղ ժողովուրդը պատուհաններէն ներս մտնէ օրինաւորապէս։

Ընկերներէն մին անմիջապէս սանդուխ մը ճարեց և ահա՛ մեր կտրիճները մագլցեցան վեր, սակայն պատուհանը չէր բացուեր և հարկ եղաւ ապակիները կոտրել, նախապէս յայտարարելէ վերջ թէ՝ այդ ջախջախման պատասխանատուներն էին իշխանութեան գլուխ գտնուող մենծ—աղայականութիւնն ու կղերականութիւնը։

Բայց այս միջոցին հասած էր արդէն տէրտէրն ու լուսարարը, ժամկոչին մատնութեամբ։

— Բա՛ց սա ժամուն դռները, հրամայեց քահանան լուսարարին, տեսնելով գիտակից ուժերու կորովի ընթացքը։

Եւ ահա՛ քիչ յետոյ ժողովուրդը տէր դարձաւ իր իրաւունքին ու հարսնեւորները գացին շարուեցան խորանին դիմաց։ Նոր սերնդական այս ցոյցը սակայն արդէն զարթուցեր

էր ընդհանուր հետաքրքրութիւն և հետզհետէ կը հասնէին նորանոր մարդիկ։ Յանկարծ մի աղաղակ բարձրացաւ։ Հարսի հայրն էր որ իր երկու զաւակներով ու բարեկամներով ներս կը խուժէր և կուգար բռնի մեր ձեռքէն խլելու իր աղջիկը։ Մեր տղերքը պատրաստուեցան կռուի։ Տեսայ որ խնդիրը պիտի առնէր տարբեր հանգամանք և գուցէ մութ ոյժերը յաղթող դուրս պիտի գային, ինչ որ շատ վատ տպաւորութիւն պիտի գործէր։

— Պարոններ, գոչեցի, մենք լռենք և թո՛ղ Օրէնքը խօսի։

Յետոյ, քաղաքավարի կերպով մօտեցայ հարսին հօրը․

— Պարոն, ասացի, խնդրեմ ինձ յայտնեցէք թէ՝ դուք և ձեզ ընկերացողները ունի՞ք մասնաւոր հրաւիրագիր։

— Ի՞նչ հրաւիրագիր, հարցուց այդ տխմար պուրժուան։

— Այս ամուսնութեան ներկայ գտնուելու համար։

Իր տուած ժխտական պատասխանին վրայ՝ աւելցուցի․

— Ուրեմն հաճեցէք դուրս ելլել, որովհետև, ըստ օրինի, յատուկ հրաւէր ստացողները կրնանք միայն ներս ընդունիլ։

Բայց, ափսո՜ս, դոքա ո՛ւր, օրէնքի յարգանքը ո՛ւր։ Այդ կեղտոտ արարածը իմ այդ անհերքելի առարկութեանս պատասխանեց մի շարք փողոցային խօսքերով ու գնաց բռնի աղջկան թեւէն բռնեց և իր ընկերներու աջակցութեամբ դուրս հանեց եկեղեցիէն, առանց բաւարարութիւն տալու մեր օրինաւոր պահանջմունքին։

Դա արդէն բռնաւոր մեծ-աղայականութեան սովորական հոգեբանութիւնն է։

Կ՚ըմբռնէք անշուշտ որ առանց հարսի մի քիչ դժուար պիտի ըլլար քաղաքական ամուսնութիւն կատարել։

Մի նոր սերնդական առաջարկեց անձնուիրաբար որ հարսի դերը ինք կատարէ, գաղափարի յաղթանակին համար։

— Ո՛չ, պատասխանեցի, մենք չպէտք է շեղինք Օրէնքէն և օրինաւորութենէն, թո՛ղ նոքա ապօրինութիւն ապօրինութեան վրայ դիզեն մինչև որ անոնց տակը ի վերջոյ շնչասպառ ըլլան։

եւ այսպէս, ժողովը ցրուեցաւ անորոշ արդիւնքով։

Ինչպէս կը տեսնէք ես հիմա որոշած եմ պայքարը մղել Օրէնքի անունով։ Դա մի նոր տաքտիկայ է որ կուտայ իր արդիւնաւորութիւնը մօտիկ ապագայի մէջ։

Մենք Օրէնքն ենք եւ մենէ դուրս ամէն ինչ ապօրէն է. ահա՛ այն Ֆօռմիւլը որ կը ներարկեմ մեր գիտակից շարքերու միտքերուն մէջ։

Լաւ է որ դուք ալ ձեր աշխարհահայեացքը այս շաւղի մէջ ուղղէք։ Յանուն Օրէնքի երբ գործենք մենք կը մնանք անխոցելի։ Օրէնք, Օրինաւորութիւն, Օրինական. այդ բառերը պէտք է լաւ գոց ընել տանք մեր շարքերուն։

Ե.

Վան, 4 Հոկտ. 1919

Սիրելի ընկերներ,

Երկու շաբաթէ ի վեր Վան հասած է Ընկեր Սարաֆունի, որի հետ այժմ համախորհուրդ կ'աշխատինք ազգային վերածնութեան գործին։

Արդէն իսկ երեք օր առաջ, եկեղեցիին մէջ, կատարեցինք մեր առաջին դասախօսութիւնները։ Ընկեր Սարաֆունիի դասախօսութեան նիւթն էր «Պոլիսը գաւառին դէմ»։ Նա փաստացի կերպով ցոյց տուաւ թէ Պոլսի Հայերը մի մութ դաւաճանութիւն կը սարքեն գաւառացի Հայերը իրենց երկրէն դուրս հանելու և Արաբիոյ անապատներուն մէջ տեղափոխել տալու համար, թէ նոքա այս նպատակով բանակցութիւններ կը կատարեն արդէն Աբտիւլ-Համիտի և Արաբ Իզզէթի և Սէիտ Իտրիսի հետ, թէ նախկին Պատրիարք Օրմանեան և Գաբրիէլ Նորատունկեան այս նպատակով դիմում ըրած են Ջարին և թէ Պոլսոյ կաշառակեր Հայ Մամուլը այդ աղտոտ պայքարի համար փող է ստացել Գերմանիոյ Վիլհելմ կայսրէն և Մարոքի Աբտ-իւլ-Ազիզ Սուլթանէն։ Նա անհերքելի փաստերով բոլոր այդ դաւաճանութիւնը լոյս արևու պէս ցոյց տուաւ իր դասախօսութեան մէջ և առաջարկեց ներկաներուն որ անմիջապէս զինուին և ինքզինքնին պաշտպանեն Պոլսահայերուն դէմ։

— Քննելու ժամանակ չէ գաւառացինե՛ր գոչեց ընկեր Սարաֆունի, պէտք է ոտքի կանգնել և այդ վատերուն անարգ գլուխները ջախջախել, չպէտք է թոյլ տալ որ դաւաճան Պոլսահայերը ձեր օճախները քանդեն, ձեր վզերը ու ոտքերը շղթայ անցնեն և՝ իբրև ստրուկ՝ ձեզ տանին ծախեն Արաբ պէտէվիներու... Անկցի՛ Պոլիսը, կեցցէ՛ գաւառը։

Այս դասախօսութիւնը շատ ցնցող տպաւորութիւն գոր-

ծեց և մի փրկարար հակահոսանք ստեղծեց Պոլսահայերու դէմ ։

Ցետոյ, ես բարձրացայ բեմ և սկսայ իմ դասախօսութեան. որի նիւթն էր «Մարտ 31 ի Շէրիաթճիական շարժումը և Հայ մէնծ-աղայական դերը ։» Այս դասախօսութեամբ ես պարզեցի սա ճշմարտութիւնը թէ՝ Պոլսոյ յետադիմական շարժումը կատարուած է Հայ պուրժուաներու ձեռքով. թէ մեր Թուրք կամ քիւրտ եղբայրները ոչ մի մասնակցութիւն չեն ունեցած նորա մէջ, թէ Հայ դաւաճան հարուստներն են որ դրամական օգնութիւն բրած են Շէյխ Վահտէթիի, որպէս զի նա կարող ըլլայ Վօլքան թերթը հրատարակելու, թէ Մարտ 31 ին Այա Սօֆիայի հրապարակը հաւաքուած փաթթոցաւորներէն շատերը ծպտուած Հայեր էին և թէ վերջապէս Թուրքիոյ ազգաբնակութեանց մէջ միակ յետադիմական և համիտական տարրը Հայերէ կը բաղկանայ, որոնց դլուխը հարկ է ջախջախել ։

— Գաւառացինե՛ր, վերջացուցի խօսքս, քանի որ մի Պոլսեցի Հայ գոյութիւն ունենայ աշխարհի երեսը, գաւառացի Հայը չի կրնար հանգիստ ապրիլ, պէտք է կռուել, պէտք է պայքարիլ, պէտք է ջախջախել...

Բուռն ծափահարութիւններ ցոյց տուին թէ Վասպուրականի Հայութիւնը կ՚արթննար իր խոր քունէն և գիտակցաբար կը ճանչնար իր վատ թշնամիները ։

Դասախօսութիւնները աւարտելէ ետքը՝ ընկեր Սարսափունի առաջարկեց որ պայքարը գործնական հողի վրայ դընելու համար գիտակից երիտասարդներէ մի խումբ կազմուի «Գաւառացի մարտախումբ» անունի տակ՝ կռուելու համար Պոլսահայերու դէմ ։

Ներկաներու մեծ մասը իսկոյն արձանագրուեցաւ և միթինկը ցրուեցաւ կատարեալ կարգապահութեամբ ։

Հարկ է ըսել որ Վանի մէջ առաջին յաջողութիւնն էր որ ձեռք բերինք այս դասախօսութիւններով ։ Բայց ընկեր Սարսափունի և ես խորհեցանք որ կիսակատար գործ մը պիտի ըլլար միմիայն գաւառացին Պոլսեցիին դէմ հանել, հարկ էր նաև մի ուրիշ փրկարար բաժանում, այն է՝ գիտակից

կռուող ոյժերը կանգնեցնել տեղացի մութ ոյժերուն դէմ ։

Ասոր համար դասախօսութիւններու մի նոր շարք հարկ էր սարքել և հիմա այդ բանին կ'աշխատինք ։ Յուսալի է որ վերջապէս կռիւը կը պայթի մօտ ատենէն Վանեցի Հայ յետադիմականներու և ազատականներու միջև ։

Մեր պայքարը պիտի մղենք հաւասարապէս ընկերական, հասարակական, քաղաքական, տնտեսական, մտաւորական, ընտանեկան կուլտուրական, կրթական և աշխատաւորական հողի վրայ ։

Վանի մէջ Հայ յետադիմական տարրը որ մի քանի ամիս առաջ, երբ նոր հասած էի, գրեթէ գոյութիւն չունէր, այժմ սկսած է կազմակերպուիլ ։ Դա մի մխիթարական երեւոյթ է և կարելի է ըսել որ մենք ալ մեր բաժինը ունեցանք այս գործի մէջ ։ Յետադիմական տարրը, այսպէս ասած՝ իր գոյութիւնը չէր զգար, նա ինքզինքը կը համարէր Հայ և միանգամայն պաշտպանէր Սահմանադրական. մենք, առաջին անգամ, ցոյց տուինք իր սխալմունքը և զինքը դրինք ուղիղ ճամբու մէջ ։

Ինչպէս ընկեր Սարաֆեանի շատ ճիշդ կերպով դիտել տուաւ ինձ, Մարտ 31 ի դէպքերը սա անգնահատելի օգուտը ունեցան որ ծնունդ տուին հայ յետադիմական և չէրիաթճիական որոշ տիպին ։ Մինչև այդ թուականը, յայտնի է որ այդ որոշ տիպը գոյութիւն չունէր ։ Առաջին անգամ մեր Պոլսոյ ընկերները ստեղծեցին յետադիմական, հակասահմանադրական Հայը, այդ անհրաժեշտ թշնամին որու դէմ պիտի կռուէինք ։

Դժբախտաբար, որչափ որ գոյութիւնը բանի ընդունել տուինք իրեն, դարձեալ յետադիմական տարրը կը ջանայ ինքզինքը ուրանալու. Նա չունի քաղաքացիական առաքինութիւն իր յետադիմականի դիրքը պահպանելու ։ Ասոր համար, հարկ է պայքարիլ անընդհատ, մինչև որ այդ տարրը ստիպուի ինքզինք յայտնել որոշապէս ։

Առջի օր, ընկեր Սարաֆեանի հետ, գնացինք այցելել մի յայտնի ջոջ աղայի, Վարդան Սօսիկեանի ։ Դա մեզ յայտնեց ազատական գաղափարներ և նոյն իսկ ըսաւ թէ ինք

թունդ սահմանադրական է և պատրաստ է նոյն իսկ իր կեանքը ու հարստութիւնը զոհել նոր ռէժիմի պաշտպանութեան համար։

— Ապտ-իւլ-Համիտը չէ՞ք ուզեր կրկին գահին վրայ տեսնել, հարցուց ընկեր Սարսափունի։

— Աստուած չընէ, գոչեց Վարդան աղա ձեռքերը երկինք բարձրացնելով։

Եւ այդ մարդը՝ երեւի՝ անկեղծ էր իր արտայայտութեանը մէջ։

Պէտք է գիտնալ որ Վարդան Սօսիկեան մի բացառութիւն չէ. այդ տեսակ anomalieներ շատ կան Վանի մէջ։ Մարդիկ որոնք մեր գիտակից շարքերէն չեն, բայց և այնպէս ազատական ու սահմանադրասէր կը դաւանին ինքզինքնին։ Այդ տարօրինակ anomalieն շատ կը դժուարացնէ մեր պայքարի գործը։

— Հարկ է վերջ տալ այս կացութեան, վճռեց ընկեր Սարսափունի մեր այցելութենէ վերադարձին, պէտք է միանգամ ընդմիշտ յետադիմականը ըլլայ յետադիմական և մենք ազատական, ուրիշ կերպ կարելի չէ մի լաւ բան ընել։

— Բայց ի՞նչպէս կարելի է այդ հարցուցի իրեն։

— Դա շատ պարզ է և այդ պիտի ըլլայ իմ յառաջիկայ դասախօսութեանս նիւթը։

Եւ սա խորունկ մտածումը յայտնեց.

«Գիտակից ազատական ոյժերու կազմակերպութենէն աւելի ու անկէ առաջ՝ հարկ անհրաժեշտ է կազմել և զօրացնել յետադիմական տարրը»։

Ընկեր Սարսափունի մի դիալէկտիքական ցնցող ոյժ է։ Ափսո՜ս որ երկար չի մնար մեզ մօտ։

Զ.

Վան, 18 Հոկտ. 1910

Սիրելի ընկերներ,

Ինքնին մի անկարեւոր դէպք, որը չունի հասարակական—դասակարգային հանգամանք, բաւական յուզումի տեղի տուաւ և դարձաւ սկզբունքային հարց, շնորհիւ մեր ընկեր Սարսափունիի, որ լաւ գիտէ օգտուիլ ներկայացած ամէն առիթներէն՝ մեր կուսակցութեան որոշ աշխարհահայեացքները պարզելու և ժողովուրդը մղելու համար դէպի ինքնագիտակցութիւն։

Դէպքը պատմեմ մի երկու բառով։

Վանի մէջ կայ մի մանկապարտէզ ուր կը յաճախեն մեր ընկերներու մի քանիսին զաւակները։ Անոնցմէ մին, մի եօթը տարեկան մանչ՝ Կայծակ անուն՝ կը մերժէ նստիլ իրեն տարեկից մի ուրիշ մանչու քով. առարկելով թէ՝ գժտուել է անոր հետ մի ո՛ և է հարցի հետեւանքով, և թէ ինք կը փափաքի իրեն գաղափարակից մի այլ տղու քով նստիլ։

— Ձեր ամէնուն տեղը որոշուած է և ձեր քմահաճոյքին համեմատ կարելի չէ տեղերնիդ փոխել. կը վճռէ մանկապարտիզպանուհին, առանց ականջ կախելու Կայծակի արդարացի պատճառաբանութիւններուն։

Եւ կը ստիպէ տղան որ երթայ իր նախկին տեղը նստի՝ Կայծակ կ'ընդդիմանայ։ Այն ատեն մանկապարտիզպանուհին կը փորձէ մանչուն թեւէն քաշելով՝ տանիլ իր նստարանը։ Կայծակ իր վրայ ի գործ դրուած այդ բռնի ոյժէն ա՛լ աւելի ըմբոստացած՝ կը յաջողի գրասեղանին վրայ դրուած մելանի ամանը առնել և զայն նետել դահիճ վարժուհիին քթին բերնին։

Եւ ահա ինքնապաշտպանութեան այս պարզ արարքին համար՝ Կայծակ տնտեսին միջոցաւ իր տունը կը ղրկուի և

միւնոյն ատեն լուր կը տրուի ծնողքին որ այլեւս իրենց զաւակը դպրոց չտանին։

Նոյն իրիկունն իսկ իրողութիւնը մեզ պատմեց տղուն հայրը որ մեր գործօն շարքերէն մի լաւ ընկեր է։

Ընկեր Սարսափունի որ ուշադրութեամբ կը հետեւէր պատմութեան՝ ըսաւ.

— Չպէտք է այդ պայքարի մէջէն Կայծակ պարտուած դուրս գայ... դա կը լինի մի նախատինք անկախ մտածումի և ինքնավար կամքի դէմ։ Պէտք է ուժ տալ ըմբոստացումի ոգիին, որուն վրայ հիմնուած է բո՛ւն յեղափոխութիւնը։

Եւ նա պարզեց իր տեսութիւնը թէ՝ մանուկներու մէջ ըմբոստ ոգիի զօրացումը միակ միջոցն է ապագայի համար կռուող ուժեր պատրաստելու։

Իցի՜ւ թէ նորա ընթացքը ունենար իր հետեւորդները մանկապարտէզի մէջ, եզրակացուց ընկեր Սարսափունի։

Եւ որոշեցինք հետեւեալ օր միասին երթալ մանկապարտէզ, մեր հետ առնելով նաև տղուն հայրը։

Մանկապարտիզպանուհին քաղաքավարի կերպով ընդունեց մեզ և առաջնորդեց մանուկներուն քով, որոնք թղթի կտորներով խաղալիքներ շինելու զբաղած էին։

Ընկեր Սարսափունի անմիջապէս բարձրացաւ վարժուհիի սահմանուած բեմը և մի տպաւորիչ դասախօսութիւն ըրաւ երախաներուն։ Նա ըսաւ թէ ըմբոստացումի ոգին մի զօրաւոր Ֆակտոր է մարդկային յեղափոխութեան մէջ և երբ այդ ոգին կը յայտնուի բո՛ւն իսկ մանկութեան հասակին, ցոյց կը տայ թէ նա արտաքին ազդեցութեան արդիւնք չէ՛ այլ մի բնազդական դրդում։ Նա վեր առաւ ըմբոստացումի և ընդվզումի երեւոյթները, որոնք, դարերու ընթացքին, եղեր են միակ ուժը դէպի ազատագրում, դէպի պայքար, դէպի կռիւ և յիշեց փոքրիկն Կայծակի անունը, իբրեւ մի սփոփեցուցիչ երեւոյթ հայ իրականութեան մէջ։

Երախայքը խորին ուշադրութեամբ մտիկ ըրին այս դասախօսութիւնը և ի նշան համակրութեան երգեցին՝

Ծափիկ ծափիկ ծիրանի
Կարմիր խնձոր կը ճմանի

երգը։ Յետոյ ես եւ ընկեր Սարսափունի հրամայողական պա-

հանջք դրինք վարժուհիին վրայ, ներում խնդրելու կայծակէն և զայն կրկին հրաւիրելով մանկապարտէզ, բաւարարութիւն տալու իր արդար բողոքներուն։

Վարժուհին բացարձակ մերժեց։

— Գնանք ուրեմն, բայց գիտցէք որ տարբեր հողի վրայ կրկին կը տեսնուինք միասին, պատասխանեց իրեն ընկեր Սարսափունի։

Վերադառնալով մեր բնակարանը, անմիջապէս պատրաստեցինք մի manifeste, ուղղուած առ հասարակ բոլոր դպրոցականներուն, որով կը հրաւիրէինք զիրենք գալ Կիրակի օր եկեղեցի, ուր պիտի կայանար հսկայական միթինկ բողոքելու համար անձնիշխանութեան, արձակ կամքի և ինքնագիտակից ըմբոստացումի չո՞ փոքրիկն Կայծակի դպրոցէն արտաքսուելուն դէմ։ Մի երկրորդ կոչ ուղղեցինք նաև մեր գիտակից շարքերուն՝ անպայման ներկայ գտնուելու համար այդ միթինկին որը կը կայանար մի միայն գաղափարային անկախ հողի վերայ։

Այստեղ պատահեց մի շատ անհաճոյ պարագայ։ Կոչը բաժնելու համար յանձնեցինք մեր ընկերներէն Պ. Սեդրակի և ահա իմացանք որ նա տարեր է հրաւէրը մեր բոլոր ընկերներուն, ի բաց առեալ Պ. Վարդանի որ Այգեստանի կողմը կը բնակի։ Նա եկաւ մեզ մօտ բողոքելու համար այդ զանցառութեան դէմ։ Անմիջապէս ձեռնարկեցինք քննութեան և ստուգեցինք թէ իրողութիւնը ճիշտ էր և թէ ընկեր Սեդրակ չէր ուզած կոչը տանիլ ընկեր Վարդանի, որովհետև մի քանի օր առաջ անոր հետ ունեցած էր մի անհատական վէճ։

Դա ակնյայտնի և աններելի թերացում էր տիսիպլինայի։ Ընկեր Սարսափունի սաստիկ զայրացած՝ իսկոյն գումարեց ընկերային ատեան, որպէսզի տան յանցաւորին արժանաւոր պատիժը։

Նա երկար բացատրեց թէ՝ որքան հրամայողական պահանջք է, մեր կուսակցութեան համար, անպայման յարգանք դէպի տիսիպլինան որ կը կազմէ յեղափոխական կազմակերպութիւններու հիմնական ոյժը և թէ ինչ ծանր ոճիր է մի ընկերի համար, անհատական հանգամանք ունեցող մի խնդրի

ութիւ, ոտնակոխ ընել Տիխիպլինեան.

— Անհատականութիւնը պէտք է սրբուի, ու ջնջուի հաւաքական որոշումի դիմաց, եզրակացուց ընկեր Սարոաֆեան՝ առանց անոր կարելի չէ ո՛չ յեղափոխութիւն, ո՛չ պայքար, ո՛չ ազատագրում։

Հետեւաբար նա առաջարկեց ամենախիստ պատիժ ըմբոստ ընկերի դէմ։

Ընկերական ատեանը կը գումարէ նոր նիստ և կը տայ իր արդար պատիժը մօտ օրէն.

Ես կրկին կ'անդրադառնամ այս խնդրի շուրջ որ ունի լուրջ կարեւորութիւն մեզի համար։ Տիխիպլինեան մահու և կենաց հարց է մի կուսակցութեան համար և չպէտք է տեղ գտնուի անսաստողներու հանդէպ։

Կը տեղեկացնեմ ձեզ նաև մեծ միթինկի մասին։

Մենք համոզուած ենք որ չպէտք է խեղդել ըմբոստացումը ոգին մատաղ սերունդի մէջ։ Դա կը լինի բացարձակ ոճրագործութիւն.

Է.

Վ.Ա.Ն, 6 Նոյմ. 1910

Սիրելի ընկերներ,

Մեր գործունէութիւնը Վանի մէջ սկսած է տալ վճռական որոշ արդիւնք։

Մեր ընկերոջ ղեկին՝ փոքրեկն Կայծակի մանկապարտէզէն արտաքսումը և այս առթիւ մեր բողոքի բուռն պայքարը, որուն մանրամասնութիւնները աւելորդ է գրել, վերջապէս առաջ բերին վարժուհիի հրաժարականը և մանկապարտէզի փակումը։ Դա Վասպուրականի մէջ մեր առաջին շօշափելի յաղթանակն էր մտաւորական-կուլտուրական հողի վրայ և շատ նպաստեց մեր վտանգուած պրէսթիժի բարձրացումին։ Միւս դպրոցներու ուսուցիչները որոնք մինչև այսօր ցուրտ վերաբերում ունէին դէպի մեզ, այժմ սկսած են մեզ մօտենալ, զգալով մեր զօրութիւնը։

Մենք կրթական հողի վրայ, պայքարն առաջ կը տանինք նոյն բուռն եռանդով և, եթէ հարկ ըլլայ, կը ջանանք փակել բոլոր դպրոցները, մեր հայեցակէտի համեմատ առաջ վարելու համար կուլտուրական գործը, ուրկէ կախուած է մեր ամբողջ ապագայ սերունդի պատրաստութիւնը։

Մեր միւս յաղթանակը կատարուեցաւ տնտեսական հողի վրայ, իբրև անդրանիկ քայլ դէպի գործաւորական ազատագրում։ Ահա իրողութիւնը։

Մի քանի շաբաթ առաջ ես և ընկեր Սարսափունի գնացինք այցելել Մակար Մրկօեանի ջուլհակի գործարանը, որու մէջ կ'աշխատին 18ի չափ հայ բանուորուհիներ։ Ընկեր Սարսափունի հետաքրքրուեցաւ այդ բանուորուհիներու կացութեամբը և զանազան հարցումներ ըրաւ ընկերվարական հողի վրայ։

Նոքա օրական 12 ժամ աշխատութեան փոխարէն կը

տանային մինչեւ 2 դրշ.։ Այս յայտնութիւնը պարզապէս ընդվզեցուցիչ էր։

— Չպէտք է թողուլ այս բանուորուհիները անխիղճ գործարանատիրոջ ձեռքին տակ, որպէս զի այսպէս շահագործել զանոնք, վճռեց ընկեր Սարսափունի, գործունէութեան պատրաստ հող կայ այստեղ, պէտք է օգուտ քաղել։

Եւ անմիջապէս այդ բանուորներու գլխաւորները հրաւիրեցինք մեր մօտ։

Հօն ընկեր Սարսափունի մի ընդհանուր տեսութիւն ըրաւ սալարիայի (օրավարձ) մասին, յիշեց կապիտալիզմի ճնշող լուծը պրոլետարիայի վրայ և բանուորական մասսաներու իրաւունքները։ Նա ըսաւ թէ նմանօրինակ աշխատութիւններու համար, օրական ութ ժամի փոխարէն, բանուորուհիներ Ամերիկայի մէջ կը ստանան մէկ տոլար, Անգլիայի մէջ 4 շիլին, իսկ Ֆրանսայի մէջ 5 ֆր., այսինքն իրենց օրավարձի տասնապատիկէն աւելի։

Վերջապէս եզրակացուց թէ աշխատանքի նուազում և օրականի յաւելում պահանջելու համար անհրաժեշտ էր ընդհանուր գործադուլ։

Յետոյ ես խօսեցայ նոյն իմաստով և շեշտեցի անմիջական գործադուլի պէտքը։

Բանուորուհիները համոզուեցան երբ մանաւանդ վստահեցուցինք զիրենք թէ մենք ամէն կերպով պիտի օժանդակէինք իրենց և թոյլ չպիտի տայինք որ նոքա ջախջախուէին ամբարտաւան և անխիղճ կապիտալիզմի լուծին տակ։ Եւ մեկնեցան մեր քովէն՝ խոստանալով երթալ իրենց ընկերուհիներն ալ համոզել։

— Եթէ գտնուին որոնք մերժեն ձեզի միանալ, սպառնացէք նրանց մեր անունով, արտօնեց ընկեր Սարսափունի։

Հետեւեալ օր ջուլհակի գործարանը ոչ մի բանուորուհի ներկայացաւ աշխատութեան ժամուն։

Գործարանատէր Մակար Մրկօեան որ իմացած էր մեր այցելութիւնը և բանուորուհիներու հետ մեր խորհրդակցութիւնը աճապարեց մեր մօտ։ Նա մտահոգուած էր անտանելի նեղութեան այդ գործադուլի պատճառաւ։ Ամբողջ մի քանի

ամիսներէ ի վեր նա՝ երեւի՝ մի մեծ ապարանքի պատրաստութեամբ կը զբաղէր։ Քաղաքի թուրք երեւելիներէն միոյն զաւակի ամուսնութեան առթիւ հարսանեկան լիբեղէններ պատրաստելու վրայ էր։

— Յիսուն-վաթսուն ոսկիի գործ է, բացատրեց մեզ, և ես պայմանաւորուած եմ ո՛չ մի կանխավճար չ՚առնել ամբողջ գործը չյանձնած։ Արդ, ապարանքը պէտք է յանձնուի հարսանիքէն գոնէ մի քանի օր առաջ, այսինքն առ առաւել տասը օրէն, եթէ ոչ ես՝ կը զրկուիմ իմ առնելիքէս, քանի որ այդպէս պայման դրած ենք և ես ամիսներէ ի վեր այդ ապարանքը պատրաստելու համար ստիպուեր եմ վաշխով դրամ վերցնել, — որովհետեւ դրամ չունիմ։ Կ՚աղաչեմ հրաման տուէք բանուորուհիներուն որ իրենց աշխատութիւնը շարունակեն։

— Մենք ձեր նիւթական նեղութիւններով կարիք չունինք զբաղելու, պատասխանեցի, մենք կուզենք պաշտպանել ընկճուած բանուոր դասակարգի իրաւունքները և քաբիթալիսմի բռնակալութեան դէմ բարձրացնել միջազգային գործաւորական դասակարգի դաշնակցութիւնը։

Կեղտոտ գործարանատէրը տեսաւ որ հեշտ չէր մեզ խաբել, ուստի ուզեց համաձայնութեան մը գալ։

— Ի՞նչ է ձեր պահանջումը, հարցուց։

— Նախ՝ պէտք է ընդունիլ Երեք Ութերը, . մէջ մտաւ ընկեր Սարափունի։

— Երեք Ութե՞րը, ըսաւ Մակար աչքերը բացած։

Հարկ եղաւ այդ կեղեքիչ բորենիին բացատրութիւն տալ։

— Ութ ժամ աշխատանք, ութը ժամ հանգիստ, ութը ժամ քուն։ Ահա գործաւորի առաջին իրաւունքը։

— Լա՛ւ, թող գան և ութը ժամ միայն աշխատին, ու գործը լմնցնենք։

— Յետոյ, շարունակեց ընկեր Սարափունի, օրականի յաւելում...

— Որչա՞փ։

— Առնուազն հինգ ղրուշ։

— Բայց անկարելի է այդքան օրական վճարել Վանի մէջ։

— Ուրեմն գործադուլը կը շարունակուի անպայման։

— Կ՚աղաչեմ, զիս պիտի կործանէք. պիտի փճացնէք, կը բղաւէր բանւորուհիներու արիւնը ծծող այդ անյագ տզրուկը։

— Հարցը քո վրայ չէ՝ այլ բանւոր դասակարգի շահերուն վրայ, շեշտեց ընկեր Սարսափեան։

Բաւական վարանումներէ ետքը Մակար Մրկոեան հաւանեցաւ հինգ ղրուշ օրական տալ։ Նորա միտքը շատ պարզ էր, կ՚ուզէր ապրանքները անպատճառ օրին աւարտել ու ատոր համար կը հաւանէր մեր պայմաններուն, յայտնի էր որ գործը լմնալէ վերջը իր խոստումը չպիտի յարգէր։

Մենք իսկոյն գուշակեցինք իր յետին միտքերը։

— Հինգ ղրուշ օրական կը հաշուուի ներկայ գործի սկսելէն, և ըստ այնմ կը վճարուի բանւորուհիներուն, պնդեց ընկեր Սարսափեան։

— Բայց այն ատեն ես այդ գործէն ո՛չ թէ դրամ չեմ շահիր, այլ բոլորովին կը կործանիմ։

— Դա տարբեր հարց է վճռեց մեր ընկերը։

Վերջապէս կարելի չեղաւ այդ կեղծ աղուէսը համոզել։

— Հինգ ղրուշ օրական կուտամ վաղուընէ սկսեալ, պնդեց։

— Ուրեմն գործադուլը կը շարունակուի։

Եւ նա հեռացաւ յուսահատ տրամադրութեան տակ։

Այսօր գործադուլի եօթներորդ օրն է։ Տեսնենք ինչպէս կը վերջանայ ընկերվարական այս մեծ ցոյցը, որը ամբողջ քաղքին մէջ օրուան խնդիր դարձած է։

Ը.

ՎԱՆ, 30 Նոյեմբեր 1910

Սիրելի ընկերնե՛ր,

Ջուլհակի աշխատանոցին բանւորուհիներու գործադուլը, որու մասին խօսեցայ նախորդ նամակիս մէջ, մի շատ տարօրինակ արդիւնք տւաւ, որը սակայն մխիթարական է մեզի համար և նպաստաւոր մեր պրէսթիժի բարձրացումին։

Գործարանատէր Մակար Մրտօեան երբ տեսաւ որ մենք հաստատ կեցած ենք մեր հայեցակէտին վրայ և չանագործուող բանւորուհիներու պաշտպանութիւնը ձեռք առած, առանց իր խաբերայական գիջումներու և աղաչանքներու ականջ կախելու, փորձեց ուրիշ բանւորուհիներ գտնել գործը շարունակելու համար։ Այն ատեն հարկ եղաւ պայքարը առաջ տանիլ տարբեր միջոցներով։

Մեր գործօն շարքերը հրահանգ ստացան ամէն գնով արգիլել ջուլհակարանի աշխատութիւններու վերսկսումը և երթալով գործատան դուռը, թոյլ չ՛տալին ո՛չ մի բանւորուհիի որ ներս մտնէ։ Մեր այս ուղղակի և գրեթէ բռնի ոյժով միջամտութիւնը պրոլետարիայի պաշտպանութեան համար, առաջ բերաւ խանդավառ ոգեւորութիւն մեր ընկերներու մէջ, մինչդեռ հարստահարիչ պուրժուազիան սարսափահար կը նկատէր իր դարաւոր բռնակալութեան դէմ ցցւող այս նոր ոյժը։

Իսկ գործադուլ ընող բանւորուհիներու դրութիւնը շատ ողորմելի էր։ Նոքա չունէին ո՛չ նիւթական կարողութիւն և ո՛չ ալ բարոյական կորով՝ դիմադրելու համար առժամեայ զրկանքներու և պատրաստակամութիւն կը յայտնէին երթալ գործի սկսելու, նախկին օրականով ինչ որ պիտի ըլլար մեր պրէսթիժի համար աղետաւոր հարուած։

Գործադուլի տասներրորդ օրը երբ նոքա եկան մեզ մօտ

նոքա չկրցան բաւարարութիւն ստանալ ։ Իրենցմէ մի քանիսը հաշիւ կարողացան ուրիշ գործարաններու մէջ գործ գտնել օրական մէկ ղրուշով՝ ինչ որ տեղական ապրուստի պայմաններու հետ բաղդատմամբ բաւականաչափ միջոց է ապրելու ։ Մի քանիսը հեռացան քաղաքէն, մօտակայ գիւղերու մէջ աշխատանք գտնելու յոյսով ։ Իսկ մէկ քանին դեռ պարապ կը պտտին ։

Այս վերջինները մեզ շատ նեղութիւն կը պատճառեն ։ Գրեթէ ամէն օր կուգան մեզ մօտ և իրենց անգործութեան ու թշուառութեան պատճառը մեզ կը համարեն ։

Ի զո՜ւր ես և ընկեր Սարսափունի կը ջանանք Կարլ Մարքսէն, Պակունինէն, Կրաբոթկինէն, Հէկէլէն, Լասալէն, Պէպէլէն փաստացի օրինակներ բերել ապացուցանելու համար թէ՝ իրենց թշուառութեան և անգործութեան պատճառը պէտք է փնտռել ընկերային արդի կազմին վրայ, քափիթալիզմի բռնակալութեան և տիրող փոքրամասն տարրերու դարաւոր կեղեքումին մէջ և թէ ներկայ դրութիւնը ջնջելու միակ միջոցն է բոլոր աշխարհի գործաւորներու ընդհանուր միութիւնը բոլոր աշխարհի գործատէրերուն դէմ ։

— Հիմակուան մեր վիճակին ճար մը ճարեցէ՛ք, կը կրկնեն այդ կիները ամէն անգամ որ իրենց կը բացատրենք ընկերվարական սկզբունքները, որոնցմէ կախուած է իրենց փրկութիւնը ։

Տեսնելով որ միջոց չկայ իրենց ձեռքէն ազատելու, ընկեր Սարսափունի, մի քանի օր առաջ, երբ կրկին եկան մեր մօտ, հետեւեալ վճռական պատասխանը տուաւ.

— Մենք բացարձակապէս ոչինչ կրնանք ընել ձեզ համար, միայն կ'աշխատինք ձեզ մտցնել Միջազգային Գործաւորական Ընկերակցութեան Գալիֆոռնիայի մասնաճիւղին մէջ, ուր մեր ընկերները կը գտնուին, իբրև պատւոյ անդամակցուհի ։

— Բայց ի՞նչ օգուտ պիտի քաղենք այդ անդամակցութենէն, հարցուցին բանուորուհիները մի քիչ սիրտ առած ։

— Հաւանօրէն, երբ ձեր գործադուլը և ներկայ վիճակը պարզենք իրենց, առաջ տարաւ ընկեր Սարսափունի, Գա-

և յայտարարեցին թէ՝ իրենք որոշած են հետեւեալ օր գործի սկսելու, ընկեր Սարսափունի՝ բուռն բարկութեամբ՝ իրենց վատութիւնը երեսնուն զարկաւ։

— Բայց գոնէ մեզի դրամական նպաստ մը ըրէք գործադուլի միջոցին, առարկեց բանուորուհիներու գլխաւորը։

— Մենք գաղափարային հողի վրայ կը գործենք, դիտել տուի ես, և մեր օգնութիւնն ու պաշտպանութիւնը բարոյական, մտաւորական, կուլտուրական, ֆիզիքական է, բայց բնաւ երբեք դրամական։

Նոքա մեկնեցան լարուած դրութեան մէջ։ Յետոյ իմացանք որ երկու օր ետքը կը դիմեն աշխատանոց գործի սկսելու տրամադրութեամբ և անհա՛ փակ կը գտնեն ջուլհակի գործատան դուռը։ Մի՞թէ իր կողմէ Մակար Մրտօեան tock ont հռչակած էր բանուորուհիներու դէմ։ Ո՛չ բնաւ։ Այլ պատահեր էր մի ուրիշ խիստ յատկանշական դէպք։

Այն թուրք բէկը որ իր ղաւակի ամուսնութեան առթիւ ապսպրանքներ էր ըրեր գործարանատիրոջ, տեսնելով թէ որոշուած պայմանաժամին սա գործերը կարող չէ եղած յանձնել, բողոքեր և յայտարարեր է որ այլեւս բնաւ չընդունիր ոևէ ապսպրանք և թէ կը մերժէ ոևէ փող վճարել։

Բէկի այս արդարացի որոշումը հասեր է այն վաչխառուի ականջին որ փոխ տուած էր Մակարի, յոյս դնելով անոր պատրաստած գործին վրայ և նա անմիջապէս կառավարութեան միջոցաւ արգելքի տակ առեր է, իր պահանջքին փոխարէն, ջուլհակի աշխատանոցը և հոն գտնուող գործիքները։

Այսպէս ուրեմն՝ անխիղճ քափիթալիսթը ինքն իր կարգին զոհ է դարձեր մի ուրիշ ա՛լ աւելի անխիղճ քափիթալիսթի ձեռք։

Մակարի կացութիւնը այնչա՛փ վատթարացաւ որ նա այժմ ստիպուած է երեք ղրուշ օրականով աշխատիլ մի ուրիշի ջուլհականոցը, իբրև պարզ գործաւոր։

Ընկերական ու դասակարգային ապագայ մեծ կատակերգակի մի ժանրանկարը կարելի է համարել այս երեւոյթը։

Գալով գործադուլ ընող բանուորուհիներուն՝ տեսայ որ

լիֆոռնիոյ Միջազգային Գործաւորական Ընկերակցութեան մասնաճիւղի բիւռօն իր եղբայրական համակրանքը յայտնող մի գրութիւն կ'ուղղէ ձեզ, որ միանգամայն մի մտրակող դատապարտութիւն կ'ըլլայ բոլոր աշխարհի քափիթալիսթ-ներու համար։

Նոքա չպատասխանեցին և մեկնեցան դժգոհ տպաւո-րութեան տակ։

Այսպէս ուրեմն ջուլհարանի գործադուլը մեզի համար եղաւ մի անգին յաղթութիւն գաղափարային հողի վրայ։

Դա նախաքայլն է տակաւին։

Թ.

Վան, 20 Դեկտ. 1910

Սիրելի ընկերներ,

Ափսո՜ս որ հակառակ մեր անձնազոհութեան, մեր պրոպականդային, մեր յեղափոխական անկեղծ գործունէութեան, տակաւին այս ապերախտ ժողովուրդը չուզեր ճանչնալ իր ճշմարիտ բարեկամները, և մի տեսակ թշնամական վերաբերմունք ցոյց կուտայ մեզի հանդէպ։

Պոլսոյ մէջ սկսած հակայեղափոխական հոսանքը հոս ալ սկսած է իր ազդեցութիւնը ունենալ։ Մարդիկ՝ որ իբրև փրկիչներ, իբրև գերմարդկային էակներ մեզ կը պաշտէին, որ մեր ամէն խօսքերն և գործքերը անվերապահ հիացումով կ'ընդունէին, այժմ սկսած են ինքզինքնուն ներել քննադատութիւններ ընելու, մեզի հետ վիճելու, մեզ դէմ ելլելու։

— Մի լաւ ջարդ նրանց կը զգաստացնէ, կ'ըսէր անցած օր ընկեր Սարսափունի դառնութեամբ։

Դա, բնական է, մի քիչ չափազանցութիւն է և վայրկենական տպաւորութեան արդիւնք, բայց հարկ է ընդունիլ որ նա՛ իրաւունք ալ ունէր այդպէս ասելու։

Քաղաքային ամուսնութեան, ազատ կենակցութեան համար մեր բոլոր ջանքերն ու դասախօսութիւններ, դպրոցական հարցի ու գործադուլի համար մեր բոլոր գործունէութիւնը փոխանակ բաւարար արդիւնք տալու, մեզ դէմ գրգռեցին ամբողջ Վանի հայութիւնը, և այժմ մեզ կ'ամբաստանեն իբրև խառնակիչ, խռովարար, իբրև տնտեսական և բարոյական քայքայում յառաջ բերող մի աղետաբեր տարր, մինչդեռ մեր նպատակն է վերականգնել կործանուած հայրենիքը, տալով անոր արդի պահանջքներու համաձայն կազմակերպութիւն։

Ծակար Մրտօեանի պարագան՝ որ գործարանատէրի մի-

ճակէն վերածուեցաւ պարզ բանուորի՝ ցնցող տպաւորութիւն գործեց ամբողջ միւս Ջուլհակի հայ գործարանատէրերու վրայ, որոնք այժմ կ'ուզեն իրենց բանուորուհիներու օրականը նուազեցնել՝ որպէս զի անոնց աչքը վախցնեն և գործադուլի սպառնալիքներէն ազատին։

Մի բանուորուհի որ դիպուածով մեզի հետ խօսակցած էր, հետեւեալ օրն իսկ իր գործարանէն վռնտուեցաւ ոճիրի համար։

Թուականէս մի չաբաթ առաջ ընկեր Սարսափունի դպրոցի սրահին մէջ մի դասախօսութիւն ըրաւ «Պրոլէտարիատ մասսաներու կոլէկտիվիստական էվոլիւցիա»ի մասին։ Սրահը լիքն էր միմիայն մեր ընկերներով. բացի անոնցմէ, ո՛չ մի Վանեցի համարձակած էր ներկայ գտնուիլ այս շինարար դասախօսութեան, իր վրայ չհրաւիրելու համար յետադիմական տարրերու թշնամութիւնը։

Ի հարկէ Նոր սերունդին մէջ մենք ունինք մեզ համակիր զանգուածներ, մանաւորաբար մանկապարտէզի և նախակրթարանի աշակերտներու մէջ, բայց անոնք ալ այս միջոցին աւելի ձիւնագնտակ խաղալու զբաղուած են քան թէ մեր ընկերվարական թէօրիաներով։

Եւ ցաւալի է որ նոյն իսկ դպրոցականներու մէջ, մի հակահոսանք սկսած է մեզի դէմ, ուղղակի ծնողքներու ազդեցութեան տակ։ Անոնք փոխանակ իրենց զաւակները ըմբոստացումի մղելու, կը ջանար հնազանդութեան մէջ պահել, մեռցնելով անոնց քով յեղափոխական ոգին։ Արդէն տարբեր բան կարելի չէ սպասել այդ ստրկամիտ արարածներէն։ Շատ ճիշտ կը խօսի ընկեր Սարսափունի երբ յաճախ կը կրկնէ.

— Տաճկահայի քով յեղափոխական տեմպերամենտը (խառնուածք) կը պակսի։

Ահա այդ տեմպերամենտը ստեղծելու համար պէտք է շարունակական պայքար մղել։ Եւ ասոր համար հարկ անհրաժեշտ է ձեռք առնել հայ իգական սեռը, որ իբրեւ ճընշուած և ստրուկ դասակարգ, աւելի տրամադիր է ըմբոստացումի։

Ներկայ իրականութեան հանդէպ, իմ և ընկեր Սարսափունիի գործունէութեան ուղղութիւնը պիտի ըլլայ դէպի այն ճանապարհով։ Այսինքն՝ զարթեցնել Վասպուրականի հայ կինը իր դարաւոր քունէն, մի ցնցող ոգեւորութիւն յառաջ բերել իր մէջը, զինքը իջեցնել կռուի ասպարէզը, անողոք պայքար մղելու տղամարդ (արական) դասակարգին դէմ և իր բռնաբարուած իրաւունքները ձեռք բերելու համար, թէկուզ արիւնի գնով։

Կնոջական էմանսիփացիա, ահա՛ մեր նշանաբանը վաղուայ պայքարին համար·

Արդէն իսկ ընկեր Սարսափունի հետեւեալ կոչը խմբագրեց զոր՝ խմորատիպ՝ բաժնեցինք մեր ընկերների ձեռքով, ամբողջ քաղաքի և շրջակայ գիւղերու մէջ,

«Վասպուրականի Հայուհինե՛ր,

«Արթնցէ՛ք ձեր դարաւոր քունէն, վեր կացէ՛ք և փշրեցէ՛ք ստրկութեան շղթաները· որոնց ծանրութեան տակ կորաքամակ ու չնչասպառ կը լինիք·

«Վերձուցէ՛ք ձեր աչքերը, և դիտեցէ՛ք Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներու, Անգլիայի ու Ֆրանսիայի ձեր քոյրերը։ Տեսէ՛ք թէ նոքա ինչպէս ոտքի են կանգնած և հրամայողական պահանջք կը դնեն իրենց իրաւունքները ստանալու համար։ Նոքա միայն խօսքով չեն բաւականանար, այլ կը դիմեն նաև գործքի· կը դիմեն և բռուն միջոցներու։ Ինչո՞վ դուք պէտք է ետ մնաք իրենցմէ· միթէ դուք ալ Գերմանացի, Սպանիացի կամ Աւստրիացի կիներուն նման՝ կ'ուզէք ստրկութեան շղթաները իբրև զա՞րդ գործածել ձեր վիզերուն ու բազուկներուն։ Հայ յեղափոխականը որ դղրդեց ամբողջ Թուրքիան, Ռուսիան ու Պարսկաստանը հայ յեղափոխուհին, որ անոր կողքին կանգնած հրացանը ուսին՝ կռուեցաւ իր պարսիկ և ռուս քոյրերու ազատագրութեանը համար, միթէ այժմ, թեւերը ծալլած, թոյլ պիտի տայ որ իր ամուսիններէն ու եղբայրներէն, հայրերէն ու պապերէն կեղեքուի ու ճնշուի։ Դա կը լինի անջնջելի ամօթ և նախատինք Հայ կնոջ համար»։

Ու այսպէս շարունակելով, ի վերջոյ. ընկեր Սարսափունի կը ներկայացնէր հետեւեալ պրօգրամը իբրեւ Վասպուրականի Հայ կնոջ նուազագոյն պահանջքները.

Ա. Այրերու և կիներու իրաւունքի ու պայքարի բացարձակ հաւասարութիւն:

Բ. Հայ կինը՝ ընտրող և ընտրելի բոլոր ազգային պաշտօններու համար:

Գ. Զաւակներու վերայ հաւասար իրաւունք:

Դ. Կնոջ բացարձակ իրաւունք ամուսնական յարկէն դուրս յարաբերութիւններ մշակելու, իր սրտի հակումներու համեմատ, պատշաճութեան սահմանին մէջ:

Ե. Ամուսնական կտրուկ պայմանագրութեանց ջնջում:

Զ. Վասպուրականի հայ կինը հասարակական գործերու մասնակից՝ իբրև կին-դատախազ, կին-փաստաբան, կին-բժիշկ, կին-դատաւոր, կին-Թաղական, կին-հոգաբարձու, կին-խնամակալ, կին-հրապարակագիր, կին-պաշտօնեայ և կին-ոստիկան:

Է. Եկեղեցական ասպարէզը նմանապէս բաց կիներու համար, որով կարելի ըլլայ ունենալ կին-վարդապետ, կին-վանահայր, կին-եպիսկոպոս և կին առաջնորդ:

Ընկեր Սարսափունի կուզէր ծրագրի մէջ անպայման մտցնել նաև կին զինուորի պահանջքը. բայց ես խոհեմութիւն համարեցի առ այժմ լուռ անցնել այդ մասին: Չպէտք է խրտչեցնել մեր յետադիմականները:

Այս կոչին կը յաջորդէ մի հսկայ միթինկ, եկեղեցու մէջ, ծրագիրը դնելու համար գործնական հողի վրայ:

Ժ.

Վան, 10 Յունվ. 1911

Սիրելի ընկերներ,

Միթինկը Վասպուրականի հայ կիներու էմանսիպացիայի (ազատագրութեան) մասին, որ իմ նախորդ նամակով ծանուցած էի, կայացաւ, բայց անորոշ արդիւնաբերութեամբ։

Ծնունդի խթման գիշերը, երբ եկեղեցին լիքն էր կիներու և տղամարդոց բազմութեամբ, որոնք ջերմեռանդ ուշադրութեամբ, կը հետևէին երգեցողութեան՝ յանկարծ՝ Խորանի կողքին՝ վեր կանգնեցաւ Ընկեր Սարսափունի և հիանալի թափով մը գոչեց.

— Վասպուրականի Հայուհինե՛ր, Ազատութեան ժամը հնչեց ձեզի համար. թօթափեցէ՛ք ձեր շղթաները և թող...

Հազիւ թէ այս ցնցող խօսքերը արտասանած էր մեր ընկերը՝ մի աննկարագրելի իրարանցում տեղի ունեցաւ եկեղեցիին մէջ։

Յետադիմական, շէրիաթճի տարրը յանկարծ գլուխ բարձրացուց, «դը՛ւրս, դը՛ւրս» պոռչտուքներ արձակելով, մինչ Դասին ու Խորանին վրայ գտնուող կղերականութիւնը, հաւատարիմ իր անարգ դերին, կը փորձէր յարձակիլ կնոջական էմանսիպացիայի առաքեալին վրայ և լռեցնել նորա ճշմարտախօսութեան շեփորը։

Ներկայ կիներն անգամ, առանց որոշ գիտակցութիւնը ունենալու իրենց իրական շահերու մասին, նախատինքներ ու յանդիմանութիւններ կ'ուղղէին մեր արիասիրտ ընկերոջ։

— Տղե՛րք, հասէ՛ք, գոչեցի, տեսնելով որ բռնի ուժը կ'ուզէր խեղդել ճշմարտութեան և ազատութեան ձայնը։

Բայց մեր անձնուէր շարքերէն ո՛չ ոք երեւան կուգար։

Յետոյ իմացայ որ մեր գործօն ընկերներէն շատեր մի հակակղերական ցոյց ընելու համար որոշեր են նոյն գիշեր չի գալ եկեղեցի։

Մի ընկերուհի միայն որ կիներու մէջ կեցած էր, ձայն բարձրացուց և գոչեց.

— Թողէ՛ք որ խօսի, ան մեր դատը պիտի պաշտպանէ։

Բայց կիներու մոլեռանդ ամբոխը նորա ձայնը խեղդեց.

— Մենք հոս դատ տեսնելու չեկանք, աղօթք ընելու եկանք, կ'ոռնային այդ ջատուկները, յարձակելով մեր անպաշտպան ընկերուհու վրայ։

— Կիներու էմանսիպացիան մի հարց է որ ծագում առած է նախապատմական շրջաններէն ի վեր, երբ կինը կլանների հասարակական ստացուածքը կը համարուէր, և երբ զաւակը չէր ճանաչէր իր հայրը, և սեռնդական յաջողութիւններու ճիւղագրութիւնը հիմնուած էր մօրենական արենակցութեան վրայ... կը շարունակէր դիտել տալ Ընկեր Սարսափունի, պնդօրէն կառչած Խորանին վրայ դրուած գրակալին. որմէ զինքը զատել կ'ուզէին աւագերէցն ու լուսարարը։

— Մենք հոս աղօթք ընելու եկանք, ճառ մտիկ ընելու չեկանք, թո՛ղ երթայ ուրիշ տեղ իր ճառը խօսի, հոս եկեղեցի է՝ լսարան չէ, վա՛ր առէք Խորանին վրայէն, դո՞ւրս նետեցէք, կը պոռար մոլեռանդ ու կոյր ամբոխը, հետզհետէ գրգռուած։

Մեր արիասիրտ Ընկերը, առանց պաղարիւնութիւնը կորսնցնելու թողլով գրակալը, որ բաւական հաստատուն չէր, պլլուած է Խորանին մարմարիայ ոտքին ու իր դասախօսութիւնը կը շարունակէր, հակառակ եկեղեցու մէջ տիրող խառնակութեան։

— Միակնութիւնը տղամարդուն (էրկան) կողմէ հնարուած մի պայմանադրական օրէնք է որը գոյութիւն չունի բնութեան մէջ... կը շարունակէր՝ ուշ չդնելով աւագերեցի ու լուսարարի ճնշումներուն որոնց միացած էին նաեւ տիրացուներ և վարդապետը։

— Օրինակ՝ Պիրմանեան, դիտել կուտար Ընիեր Սարսափունի փաստացի ապացոյցներու դիմելով, Պիրմանեան, ու ամուսնութիւնը ո՛չ թէ բազմակին՝ այլ բազմայր է. այսինքն՝ կինը իրաւունք ունի բազմաթիւ ամուսիններ ունենալու։

Եւ այսպէս նա կը ջանար, հակառակ մոլեռանդ ամբոխին, Վասպուրականի հայ կնոջ էմանսիբացիան պատրաստել, բայց ահա գինքը ամէն կողմէ պաշարեցին ու բիրտ ուժի միջոցաւ, վար առին Խօրանէն:

Ես մտածեցի միջամտել, մի լաւ դաս տալ այդ յետադիմական կոյր պարոններուն բայց ափսո՜ս որ մեր ընկերները, ինչպէս ըսի, պօյքօթ ըրած էին եկեղեցու դէմ և իմ միջամտութիւնը ո՛չ մի օգուտ չէր կրնար ունենալ և գուցէ աւելի գրգռէր խաւարամիտ ամբոխին կատաղութիւնը:

Այժմ բազմութիւնը՝ մեր Ընկեր Սարսափունին տարած էր քօմի. պահարանը, և կը լսէի հարուածներու և հայհոյներու ձայնը, և մի ողո՜րմ աղաղակ որ դուրս կուգար դասախօսին կոկորդէն:

Եւ ես, մի անկիւնի խորը կեցած, կը խորհէի Տօքթօր Շթօքմանի վրայ, Իպսէնի այդ հերոսին, որ ինքն ալ ուզելով զոհուել ժողովուրդին օգտին՝ փոխանակ վարձատրութեան՝ նախատինք ու հալածանք կ'ընդունի անորմէ: Կը խորհէի Արիստիդէսի վրայ, որ իր ճշմարտախօսութեան և ազատախօսութեան համար, ոստրէվճռով աքսորի կը դատապարտուէր տգէտ ամբոխին կողմէ: Կը խորհէի ես իմ մասիս, որ այնքա՜ն հալածանքներու ենթարկուեցայ Ծապլվարի մէջ, ուզելով վերակենդանացնել այդ տեղի մեռած բնակչութիւնը: Երբ այս մտածումներէս սթափեցայ, աղմուկը հանդարտած էր և երգեցողութիւնը վերսկսած եկեղեցու մէջ: Այն ատեն խորհեցայ որ պէտք էր օգնութեան հասնիլ մեր տարաբախտ ընկերոջ և թոյլ չտալ որ նա վատերու ձեռք այդպէս ծեծի ու նախատինքի ենթարկուի:

Իսկոյն դուրս ելայ եկեղեցիէն և փողոցի անկիւնը տեսայ Ընկեր Սարսափունին, որ գետին փռուած, չնչասպառ կը հեւար, հեծկլտանքներ արձակելով:

— Այսօր մի գաղափարային փառաւոր յաղթական տարիր, որու համար ապագան երախտապարտ պիտի մնայ քեզ, ըսի մեր սիրելի Ընկերոջ ճակատը համբուրելով:

Նա համեստութեամբ պատասխանեց.

— Դա ոչինչ, խնդրեմ մի քիչ ջուր:

Յետոյ զինքը մեծ դժուարութեամբ և մի անձնուէր ընկերոջ օժանդակութեամբ փոխադրեցի տուն, և անմիջապէս հանգստացուցի անկողնի մէջ։

Պէտք է ասել որ Թշուառականները չէին խնայած իրենց հարուածները, և Մեր ընկերոջ ոսկորները սարսափելի կերպով կը ցաւէին։

Ամբողջ գիշերը նա անքուն անցուց, մատնուած սաստիկ տենդի և ատեն ատեն զառանցեց։ Նա նոյն իսկ իր զառանցանքի մէջ, կը շարունակէր ընդհատուած դասախօսութիւնը, կը պարզէր Ֆիճիի, Սումադրայի, Նոր Զելանտայի, Նումէայի և Խաղաղական Ովկիանոսի ուրիշ այլ և այլ կղզիներու. կիներուն ընկերական վիճակը, բարքերը, սովորութիւնները, նիստուկացը, իր հայեցակէտները հիմնելով միմիայն փաստացի իրողութիւններու վրայ։

Այսօր հինգերորդ օրն է որ նա անկողինը գամուած կը մնայ, բայց, բարեբախտաբար ցաւերը անցած են բոլորովին, և շուտով վեր կը կանգնի անկողնուց։

Ինչպէս կը տեսնէք, մեր գործունէութիւնը մտած է պայքարի բեղմնաւոր շրջանին մէջ։

ԺԱ.

Վան, 25 Յունվ. 1911

Սիրելի ընկերներ,

Ափսո՜ս որ ձմեռն ու ձիւնը գոցած են բոլոր ճամբաները եթէ ոչ. ձեր հրահանգի համեմատ, շուտով կը մեկնէի Կարին ու անկէ Կ. Պոլիս, ուր իմ ներկայութիւնը անհրաժեշտ կը դատէք։ Յուսամ որ մի քանի շաբաթէն կարող կը լինիմ ճանապարհ իյնալու։

Ընկեր Սարսափունի ևս տրամադիր է գնալ դէպի Պարսկաստան. Նա հոգեկան շատ ընկճուած դրքի մէջ է վերջին անախորժ դէպքէն ի վեր։ Թէև ծեծի հետևանքներէն բոլորովին ապաքինած՝ բայց կորուսեր է իր նախկին անձնավըստահութիւնն և եռանդը։ Երբ Վասպուրականի հայ կնոջ Էմանսիպացիայի խօսք ըլլայ, նա՝ բնազդաբար և ակամայ՝ ձեռքը կը տանի քամակին։ Պէտք է ասել որ Եկեղեցու միջադէպը ունեցաւ խիստ վատ հետևանքներ։ Կղերա-յետադիմական-մութ-չէրիաթչի ուժերը շահագործեցին այդ ցոյցը իբրև մի հակակրօնական քայլ, մինչդեռ մենք բացարձակապէս կը յարգենք ամէն համոզում, և եթէ ուզեցինք մեր դասախօսութիւնը Խթումի գիշեր՝ ժամերգութեան պահուն եկեղեցու մէջ ընել, երբեք նպատակ չունէինք հաւատացեալներու աղօթքը խանգարելու։ Այդ խանգարումը առաջ եկաւ հակառակ մեր կամքին ու անկէ անկախ պատճառներով, որովհետև դասախօսութիւն և ժամերգութիւն միևնոյն ատեն պատահեցան գիշեր ժամանակ մը, Խթումի օրով։ Այս ճըշմարտութիւնը սակայն շատ դժուար էր, ըստ Ավրամեան գեղեցիկ բացատրութեան առանց «պուրղուով» ծակելու մտցնել մեր խաւարամիտներու գլխուն մէջ։ Եւ ահա ամբողջ քաղաքը ելաւ մեզ դէմ դառնալ, մոռնալով մեր բոլոր անձնուիրութիւններն ու զոհողութիւնները։

— Դա արդարեւ մի լուրջ հարց է, վճռեց Ընկեր Սարսափունի, և յամենայն դէպս ցնցող տպաւորութիւն կընայ գործել մեր ընկերներու վրայ և ժողովրդի մէջ յառաջ բերել ոև է շարժում ։

— Գրաւել վանքը․ վարդապետները դուրս վանել, մատակարարութիւնը յանձնել մեր ընկերներէն կազմուած Խնամակալութեան մը, ուղղակի մեր Կուսակցութեան կոնտրոլի տակ, եկեղեցին վերածել լսարանի, վանական խուցերը փոխել աշխատանքի տան, անպէտ անօթները վաճառել, վաճառել և գրչագիր մատեանները, և անոնց տեղ հաստատել ժողովրդական գրադարան, բանալ մի ընթերցարան, վարժարան, ժողովրդական ակումբ, մի միջկուսակցական խմբատեղի, հողերու մշակութիւնը յանձնել մի գիւղատնտեսագէտ ընկերոջ, և վերջապէս փոխանակ Վարդանանցի՝ տօնել այնտեղ Խանասորի Արշաւանքին տարեդարձը, այդ ամէնքը մէկ քանի օրուան խնդիր է ։

Այսպէս խօսեցաւ մեր ընկերը Գիժ Մակար ։

Միայն թէ կար մի կարեւոր հարց ։ Եթէ մեր արշաւանքը կատարէինք Վարդանանց տօնի օրը, երբ շրջակայ ժողովուրդը լեցուած կ՚ըլլար վանքի մէջ, մեր յարձակումը կընար պատահիլ լուրջ ընդդիմութեան, և այն ատեն վերջինն չար քան զառաջինն կարող էր ըլլալ ։ Ուստի հարկ էր վանքի գրաւման ձեռնարկել՝ երբ տակաւին ժողովուրդը չէր եկած հոն ։

— Բայց մենք պէտք է վանքին տիրենք յանուն ժողովրդին, գիտել տուաւ ընկեր Սարսափունի ։

— Ի հարկէ այդպէս պէտք է ընենք, ըսաւ Գիժ Մակար, մենք պիտի գործենք Վասպուրականի Հայութեան անունով ։

— Ուրեմն ահա՛ թէ ի՛նչպէս պիտի ըլլայ իրողութիւնը, եզրակացուց Ընկեր Սարսափունի ։ Գիտակից ժողովուրդը յուզուած՝ կղերա-բէկաքցիական-չէրիաթճիական մութ ույժերու սարքած Համիտաբարոյ հրաւէրէն, որոնք երեւան եկան Խթման գիշերը Վանի եկեղեցիին մէջ, և ուզելով տիրանալ իր անբռնաբարելի իրաւունքին ։ կը գրաւէ Ս․ Վարդանայ վանքը, զայն ազատելու համար հոն որջացած գիշատիչ Հայ

կղերներու ձեռքէն, և իր յօժար կամքով զայն կը յանձնէ ժողովրդի զաւակներուն, ժողովրդի կօնտրօլին տակ, որպէս զի ժողովրդի շահերուն ծառայէ։

Այս formuleը ընդունուեցաւ ամենուս կողմէ և Սուրբ Նարդանայ վանքին գրաւումը վճռուեցաւ ընկերային ժողովով։

Մանրամասնութիւնները կ'իմանաք յաջորդ նամակով։ Մեր շարքերուն մէջ ոգևորութիւնը շատ մեծ է, թէև ամէն ինչ գաղտնի պահուած է։

Միւս կողմէ մեր տղերքն ալ մեզ մատնեցին նեղ ու վատ դրութեան։ Անոնք իմանալով որ ինչ որ անցած էր եկեղեցու մէջ իրենց բացակայութեանը, սաստիկ զայրացած եկան մեր մօտ և պահանջեցին որ, մեր պրէսթիժի պահպանումին համար, ընկեր Սարսափունի իր դասախօսութիւնը անպատճառ կրկին կատարէ նոյն պայմաններուն մէջ։ Այսինքն, մեր տղերքը պարզապէս կը պահանջէին որ գիշեր ժամանակ կրկին Ծննդի խթման արարողութիւնը կատարուէր՝ կրկին նոյն հասարակութիւնը գար եկեղեցի և կրկին Ընկեր Սարսափունի իր դասախօսութիւնը շարունակէր ընդհատուած կէտէն։

Այս արդարացի և լէգալ պահանջմունքը ցոյց կուտայ մեր ընկերներու յեղափոխական զարգացման և ինքնագիտակցութեան որոշ աստիճանը։ Ընկեր Սարսափունի հակառակ որ անկողնի մէջ չէր կարող շարժիլ, երբ լսեց մեր շարքերու այդ օրինական հողի վրայ ըրած պահանջմունքը, հիացումով վեր ցատկեց պառկած տեղէն։

Բայց այս հրամայողական պահանջքը որքան լէգալ ու անտեղիտալի՝ նոյնքան ալ բացարձակօրէն անգործադրելի էր։

Մեր տղերքը ի հարկէ գիտէին ու կ'զգային իրենց առաջարկութեան անկարելիութիւնը, բայց անոնք այդ ըսելով կ'ուզէին ցոյց տալ թէ երբ խնդիրը մի ընկերոջ վիրաւորեալ արժանապատուութեան վրայ է, մինչև ո՛ւր կրնայ հասնիլ իրենց գաղափարային երևակայական յանդգնութիւնը։

Յամենայն դէպս հարկ էր մի բան սարքել բռնի ուժի այդ վայրագ ու գաղանային արարքի դէմ, վերահաստատելու համար մեր արդէն վտանգուած պրէսթիժը։ Մի ցնցող գոր-

ծունէութեամբ պէտք էր ժողովրդի լարուած դրութիւնը մի տարբեր հողի վրայ դարցնել և ջնջել տիրող վատ տպաւորութիւնը։

Այս մասին երկար խորհրդակցեցանք Ընկեր Սարսափունիի հետ։ Եթէ լուրկ մնչիկ մեկնէինք Վանէն, ես դէպի Պոլիս և նա դէպի Պարսկաստան, այդ՝ կը լինէր դասալքութիւն, փախուստ, պապանձում և մահացու հարուածը կուտար մեր ազդեցութեան և միաժամանակ բարոյապէս կը մահացնէր մեր գործօն չարքերու եռանդը։

— Նրանց գլխին պէտք է բանալ մի փորձանք որու մէջէն Սատանան ալ չկարենայ դուրս չպրծել, կ'ըսէր Ընկեր Սարսափունի յաճախ, մեր խորհրդակցութեան միջոցին։

Արդարև մեզի համար միակ դարմանն էր այդ փորձանքը ստեղծել պատուով դուրս գալու համար մեր կրիտիքական կացութենէն։

Մեր ընկերներէն Գիժ Մակար, որ մի հնարամիտ ու յանդուգն տղայ է, մի երեկոյ, երբ ինքն ալ ներկայ էր խորհրդակցութեան, յանկարծ մի առաջարկ բերաւ սեղանի վրայ։

— Վանէն վեց ժամ հեռաւորութեամբ, ըսաւ, Բճիճ գիւղի մօտերը, մի վանք կայ, Սուրբ Վարդանայ վանք անունով, ուր ամէն տարի, Վարդանանց տօնին, եկեղեցական հանդէս կը կատարուի ու Վանէն և չրջակայ գիւղերէն բազմաթիւ ուխտաւորներ կ'երթան։ Վանքին մէջ միայն վանահայր մը, երկու վարդապետ և մէկ քանի մշակներ կան։ Միթէ կարելի չէ՞ Վարդանանց հանդէսի օրը երթալ այդ վանքը գրաւել իբրև մի հակացոյց Խթման գիշերի դաւադրութեան։

ԺԲ.

Վան, 11 Փետր. 1911.

Սիրելի ընկերներ,

Ս. Վարդանայ վանքին գրաւումը շատ աւելի հեշտ պայմաններու տակ կատարուեցաւ, քան ինչ որ կենդադրէինք։ Պէտք է խոստովանիլ որ Գիժ Մակարի ռազմական տակտիկան այս մասին ունեցաւ որոշ ու վճռական դեր։

Երկուշաբթի, փետրուար 14, վաղ առաւօտուց մեր տղերքը Այգեստանէն մի քառորդ ժամու հեռաւորութեամբ պատրաստել էին ձիանքը։ Ես, ընկեր Սարսափունի, Գիժ Մակար, Կայծակ խումբէն՝ ընկեր Շանթ, Փայլակ խումբէն՝ ընկեր Որոտունի, Պայթուցիկ խումբը համարեա թէ ամբողջովին, վերջապէս 14 հեծեալ կտրիճ երիտասարդներ ընկանք ճանապարհ, հրացաններով, րովոլվէրներով և դաշոյններով զինուած, դէպի Բճիճ գիւղը։ Խումբը ունէր մարտական անհարեկիչ երեւոյթ և ճանապարհին գիւղացիները մեզ կը նայէին հետաքրքիր ու զարմացած աչքերով։ Երբ հասանք ամայի դաշտերը, տղերքը ոգեւորուած, սկսան հրացան պարպել օդին լեղապատառ փախցնելով՝ ճնճղուկները, մինչդեռ ընկեր Սարսափունի և Գիժ Մակար կ'երգէին մարտական երգեր իրենց թաւ ու ցնցող ձայնովը։ Տեսարանը սրտապնդող և տպաւորիչ էր։

Կէսօրուայ մօտ հասանք Բճիճ գիւղը, ուրկէ կէս ժամ հեռու կը գտնուի Ս. Վարդանայ վանքը։ Տղերքը սոված էին և ընկեր Սարսափունի յայտարարեց թէ քաղցած փորով կարելի չէր լաւ կռուել։ Յետոյ, յարձակումը սկսելէ առաջ, հարկ էր իմանալ վանքի դրութիւնը. ուխտաւորներ եկած էին թէ ո՛չ, քանի՞ մարդ կար վանքին մէջ զինուա՞ծ էին թէ ո՛չ, ի՞նչ էր վանահօր տրամադրութիւնները, ո՞ր կողմէն կարելի էր յարձակիլ աւելի յաջող պայմաններով,

վերջապէս մի շարք կռիւի տէխնիքական մասին պատկանող հարցեր, զորս հարկ էր լուսաբանել: Գիժ Մակար յանձն առաւ մի ընկերոջ հետ երթալ և պէտք եղած քննութիւնները կատարել: Մենք մնացինք Բճիճ գիւղը, ուր մեզ հիւրընկալեցին գիւղացիները, անմիջապէս մի ոչխար խորովելով մեզի ի պատիւ: Մեր փոքրիկ բանակը տեղաւորուեցաւ բացօթեայ, թէև ցուրտը բաւական սաստիկ էր: Բայց մեր տղերքը, իբրև ճշմարիտ կռուողներ, վարժուած էին պատերազմական դրութեան խստութիւններուն. յետոյ միասին ունէինք առատ գինի որ կը չէզոքացնէր ցուրտին ազդեցութիւնը: Գիւղացիք, մեր շուրջը հաւաքուած, հետաքրքիր էին իմանալ մեր արշաւախումբի նպատակը, բայց մենք այդ մասին ո՛չ մի բան չէինք յայտնէր:

— Յետոյ կ'իմանաք, կը պատասխանէր Ընկեր Սարսափունի, երբ նոքա իրենց հարցումներն կը կրկնէին:

Ճաշը անցաւ շատ զուարթ, մեր ընկերները հիանալի պաղարիւնութիւն ցոյց կուտային և ո՛չ մի յուզում չէր մատնէր իրենց ներքին հոգեկան վիճակը: Տրակաւին կերակուրի վրայ էինք, երբ երկու ժամէն վերադարձան Գիժ Մակար և ընկերը: Տեղեկութիւնները շատ նպաստաւոր էին: Վանքին մէջ բացի վանահայրէն, կային միայն երկու ծեր վարդապետներ, որոնց մին արդէն հիւանդ՝ անկողինը պառկած էր. վարդապետներէն զատ, վանքը ունէր երկու մշակ, մի փոքր տղայ և մի պառաւ կին, որ կը ծառայէր վարդապետներուն: Իսկ զէնք՝ բացի մի հին անգործածելի հրացանէ, բան մը չկար:

Այս տեղեկութիւնները ա՛լ աւելի ոգևորեցին ու սրտապնդեցին մեր տղերքը որոնք սկսան երգել ու խմել: Բացի ոչխարի խորովածէն՝ գեղացիները կերած էին պուլկուր բիլաւ, մածուն, պանիր, մեղր և չոր պտուղներ: Ճաշը շարունակուեցաւ դեռ երկար, տղերքը սկսան պարել մի ինչ որ մարտական պար, իրենց մերկ դաշոյններն օդին մէջ ճօճելով: Մենք հրացաններու վրայ յենած կը դիտէինք ու քէյֆ կ'անէինք: Յանկարծ վեր կանգնեցաւ ընկեր Սարսափունի:

— Բատուայի հեշտութիւնները չպէտք է որ Աննիբալն

յետ կեցնեն իր պարտականութենէն, գոչեց, տղե՛րք գնանք պատերազմի ասպարէզը։

Այս մարտագոռ կոչը յառաջ բերաւ ցնցող տպաւորութիւն։ Տղերքը վեր թռան, պատրաստեցին զէնքը և արշաւախումբը ընկաւ ճանապարհ։

Երբ հեռուէն երեւցան վանքի պատերը, ընկեր Սարսափունի հարցուց.

— Տղե՛րք, հրացաններն լի՞քն են։

— Այո՛, ձայն բարձրացաւ կտրիճներու խումբէն։

Յետոյ տիրեց մի խոր լռութիւն. բոպէն վերին աստիճան տպաւորիչ էր։ Գիժ Մակար և ընկեր Շանթ իրենց զէները քշեցին առաջ, հրացանները բարձրացուցին և գոչեցին.

— Ո՛վ որ Հայու արիւն կը կրէ թո՛ղ հետևի մեզի։

— Կեցցէ՛ յեղափոխութիւն, պատասխանեցին տղերքը իրենց զէները մտրակելով։

Մի բոպէ ետքը հասած էինք Ս. Վարդանայ վանքի դըրան առջև, ուր կեցած էին մի ծերունի վարդապետ, պառաւ աղախինը և մի տասնամեայ մանուկ որ յետոյ իմացանք թէ պառաւի թոռն էր։ Երկու մշակներն ու վանահայրը չկային մէջտեղ. այդ բացակայութիւնը խիստ գրաւեց ընկեր Սարսափունիի ուշադրութիւնը որ գոչեց.

Տղե՛րք, զգո՛յշ, չըլլայ որ մի թակարդ սարքած լինին մեր դէմ, այդ վատ կղերականները կարող են ոտքի տակ առնել պատերազմական ամէն պայման և դաւաճանել մարդերու իրաւունքի բնական օրէնքներու դէմ։

Բայց արդէն իսկ Գիժ Մակար, Շանթ, Որոտունի և մի քանի տղերք վար ցատկած էին իրենց զէներէն և չղթայի տակ առած էին ծերունի վարդապետը, պառաւ աղախինը և մանուկը։

— Ո՞ւր է վանահայրը, հարց բարձրացուց ընկեր Սարսափունի, խօսքը ուղղելով վարդապետին որ սարսափած կը դիտէր իր չուրջը տեղի ունեցած անցքերը։

— Վերը, Կիրակոս հայր սուրբի քովն է։

Կիրակոս անդամալոյծ հիւանդ վարդապետն էր, որու մասին լուր բերած էր Գիժ Մակար։

— Իսկ մշակնե՞րը, ո՞ւր են...։

— Ախոռին մէջ անասուններուն խոտ կուտան։

— Վանքին մէջ ուրիշ մարդ չի՞ գտնուիր։

— Ոչ ոք։

— Եթէ մեզ խաբես, գիտցած եղիր որ մեր ձեռքէն երբէք չես կարող պրծիլ։

— Աստուած վկայ է որ ճշմարիտ կը խօսիմ, պատասխանեց դողահար վարդապետը։

— Տղերք, ներս արշաւեցէ՛ք, հրաման տուաւ ընկեր Սարսափունի։

Կէս ժամ ետքը ամբողջ վանքը ինկած էր մեր տիրապետութեան ներքև։ Յաղթութիւնը կատարեալ էր և տղերքներու խանդավառութիւնը չափ չունէր։

Անմիջապէս հրատարակեցինք պատերազմական վիճակ և ամենախիստ հարցաքննութեան ենթարկեցինք գերիները, հասկնալու համար թէ ի՛նչ կը գտնուի վանքին մէջ, թէ ո՞ւր պահուած են թանկագին իրեղէնները, թէ վանքը քանի՞ արտ և անասուն ունի, թէ ո՛րքան պատրաստ դրամ կը գտնուի, ևն։

Գիշերը շուտով վրայ հասաւ և մենք ամէն զգուշութիւն ձեռք առնելէ ետքը գնացինք հանգչելու, մեր օրուայ տաժանքէն յոգնած։

Հետևեալ առտու կանուխ ընկեր Սարսափունի հաւաքեց բոլոր տղերքը և սա պէս խօսեցաւ անոնց.

— Գրաւելով, յանուն Վասպուրականի Հայ աշխատաւոր ժողովրդին Բճիճ Ս. Վարդանայ վանքը. մենք կատարեցինք մի ակտ որը ունի երկու որոշ նշանակութիւն, նախ՝ թէ վանքերը լինին ուղղակի ժողովրդի ստացուածք և ո՛չ թէ կղերի էքսկլուզիական սեփականութիւն եւ երկրորդ թէ՝ նոքա պէտք է մատակարարուին ուղղակի այդ ժողովրդի կոնտրոլի տակ։ Այդ մեր ակտը կը մնայ անպտուղ, եթէ մենք իսկոյն չի ձեռնարկենք վանքի ժողովրդապետական կազմակերպութեանը. ուստի, սիրելի ընկերներ, չպէտք է որ դուք զէնքերը վար դնէք, մինչև որ այդ ամէնը ի գլուխ չելլէ. մեր կուսակցութեան հսկողութեան տակ։

Բուռն ծափահարութիւններ ընդունեցին , այս կարճ յայտարարութիւնը :

Նոյն օրն իսկ վանքի վերակազմութեան կենսական գործը սկսաւ :

Թէ ի՞նչ է այդ գործը և թէ ի՜նչ հրաշալի մետամորֆօս կրեց Ս. Վարդանայ վանքը մեր իշխանութեան տակ , դա ձեզ կը բացատրէ իմ յաջորդ թղթակցութիւնը : Ձեր նամակները ուղղեցէք իմ նոր հասցէին , որ է՝ «Վան նահանգի Բճիճ գիւղի Ս. Վարդան վանքի աշխարհական վանահայր ընկեր Փանջունի» :

Արշաւախումբի բարոյական ու ֆիզիքական վիճակը հիանալի դրութեան մէջ է և այս գրաւումը մի փրկարար էֆէտ առաջ բերաւ առ հասարակ բոլոր շարքերու վրայ :

ԺԳ.

ՎԱՆ, 6 Փետր. 1911
(ԲՃԻՃ ԳԵՂ՝ ԲՐԱՓՈՏԲԻՆԻ ՎԱՆՔ)

Սիրելի ընկերներ,

Սրտապնդիչ լուրեր ունիմ աս անգամ ձեզ հաղորդելիք։ Հազիւ մի չաբաթ եղաւ որ Վասպուրականի Հայ ժողովուրդի անունով գրաւեցինք Ս. Վարդանայ վանքը և արդէն իսկ կերպարանափոխութիւնը կատարեալ է։ Համարեա՛ թէ ոչինչ չի մնացած հին ապականուած դրութենէն։ Նախ՝ իբրեւ բարեկարգութեան մի էական պահանջք, ջնջեցի վանքին նախնական անիմաստ անունը՝ Սուրբ Վարդան՝ որ մեր ներկայ իրականութեան հետ ո՛չ մէկ կապ ունի, և անուանեցի զայն Բրափոտքինի վանք, իբր մի յարգանքի տուրք դէպի յեղափոխական գաղափարի մեծ ներկայացուցիչը։ Յետոյ ձեռք զարկի տնտեսական մատակարարութեան հիմնական փոփոխութեան, հաստատելով ամենախիստ կօնտրօլ։ Ըստ Նոր կանոնագրութեան՝ վանքը կ՚ունենայ մի պատասխանատու ներկայացուցիչ Վասպուրականի հայ ժողովրդի կողմէ, յետոյ մի այլ ընդհանուր ներկայացուցիչ կուսակցութեանս կողմէ՝ որ կը կատարէ կօնտրօլի պաշտօն առաջնու վրայ, յետոյ կ՚ունենայ մի պատասխանատու գանձապետ, մի համարակալ, մի գիւղատնտես և մի լիազօր քննիչ Վանայ մեր ենթակօմիտէի կողմէ։ Գանձապետի վրայ կօնտրօլ կը լինի ամէն շաբաթ, յետոյ ամէն ամիս համարակալը կը ներկայացնէ իր հաշիւները Վասպուրականի Հայ ժողովրդի պատասխանատու ներկայացուցչին, որ այդ հաշիւները կ՚ենթարկէ կուսակցութեանս ներկայացուցչին՝ որ գիւղատնտեսի հետ կը կատարէ խիստ կօնտրօլ և յետոյ կը հաղորդէ ենթարկէ կուսակցութեանս ներկայացուցչէն՝ որ գիւղատնտեսի հետ կը կատարէ խիստ կօնտրօլ և յետոյ կը հաղորդէ ենթակօմիտէի լիազօր քննիչին որ հաշիւներու ճշգութիւնը յա-

բակից վաւերաթուղթերով ստուգելէ ետք կը վաւերացնէ ղանոնք։ Կը տեսնէք որ այս դրութեամբ և ո՛չ իսկ մի ճանճ կրնայ փախչիլ աչքէ։

Նոր կանոնագրութիւնը պատրաստելէ ետքը, մեր տղերքը հրաւիրեցինք Ընկերական ժողովի, որպէսզի քուէարկութեամբ կատարուի վերոյիշեալ պաշտօններու համար պատշաճ անձերու ընտրութիւնը քուէարկութեան համար վճռւեցաւ կատարեալ ազատութիւն, առանց ո և է ճնշումի։

Քուէարկութեան արդիւնքէն դուրս եկաւ որ ինձ կը յանձնուէր Վասպուրականի Հայ ժողովրդի պատասխանատու Ներկայացուցչի պաշտօնը, զիս ընտրեցին նաև գիւղատնտես և Վանայ մեր ենթակոմիտէի լիազօր քննիչ։ Իսկ կուսակցութեան ընդհանուր Ներկայացուցչի, գանձապետի և համարակալի պաշտօնները յանձնուեցան ընկեր Սարաափունիի։ Բայց որովհետև նա երկու օր առաջ մեկնեցաւ դէպի Պարսկաստան, ինչպէս որոշուած էր, այդ պաշտօններն ալ ես կը կատարեմ։

Պաշտօնաբաշխութենէ ետքը՝ առաջին հարցը որ ստիպողական լուծում կը պահանջէր, ընկեր Սարաափունիի ճանապարհածախսի խնդիրն էր։ Պէտք էր դրամը հայթայթել վանքի գանձարանէն, քանի որ ուրիշ միջոց չկար։ Բայց մենք, ըստ նոր կոնտրօլային կանոնագրութեան չէինք կարող բացառիկ և չնախատեսուած ծախքեր ընել, առանց Ընկերական ժողովի որոշման. դա կը լինէր դատապարտելի անիսակս գործ։ Ուստի հրաւիրուեցաւ Ընկերական ժողով, հարցը դրուեցաւ սեղանի վրայ, և միաձայնութեամբ վճռուեցաւ ճանապարհածախսի դրամը վեր առնել վանքի Կասսայէն։

Բայց ահա՛ մի նոր դժուարութիւն երևան ելաւ։

Գանձապետը յայտարարեց որ Վանքի Կասսային մէջ փող չկար։

Մի կարճ վիճաբանութենէ ետքը, ժողովը միաձայնութեամբ որոշեց լիազօր իշխանութիւն տալ վանքի մատակարարութեան՝ որպէս զի իր տրամադրութեան տակ եղած ո և է միջոցով ճարէ ճանապարհածախսի համար անհրաժեշտ եղող գումարը։

Ժողովէն յետոյ ես և ընկեր Սարաֆեանի ունեցանք առանձին խորհրդակցութիւն այդ մասին։ Վանքն ունէր երկու գոմէշ, երկու կով, մէկ ձի, մէկ աւանակ և քանի ոչխար։ Համաձայնուեցանք վաճառելու այդ անասունները և գոյացած գումարով բաւարարութիւն տալու Ընկերական ժողովի որոշումին։

Ընկեր Շանթ, Գիժ Մակար և երկու տղերք յանձն առին անասունները փոխադրել Վան, և փոխադարձ Կօնտրօլի և հսկողութեան տակ վաճառել զանոնք։

Վանահայրը, որ թէև պաշտօնէ հրաժարեցուցուած և մեկուսացուած է, և տակաւին վանքը կը գտնուի, ուզեց ընդդիմանալ այս վաճառումին, բայց մենք ցոյց տուինք իրեն ժողովի օրինաւոր որոշումը և արձանագրութիւնը։

Մեր տղերքը մեկնեցան անասուններով միասին և երկու օր ետքը վերադարձան՝ բերելով Ընկեր Սարաֆեանի համար պէտք եղած ճանապարհածախսի դրամը։ Նոքա վաճառումը կատարած էին շատ նպաստաւոր պայմաններով։

Բայց ահա՛ այդ գործողութիւնը մի վլվլոց յառաջ բերաւ Վանի յետադիմական շարքերու մէջ։ Երևի մեր բարեպաշտ նախկին վանահայրն ալ՝ յարդի տակէ՝ նպաստած է այդ վլվլոցի տարածման։ Այդ չէրիաթճիական հոսանքներու պարագլուխները կը դիմեն առաջնորդին և մի շարք սուտ ամբաստանութիւններ կ՚ընեն մեր մասին, ըսելով թէ մենք կամայական և ապօրէն կերպով կը վաճառենք վանքի ինչքերը, թէ մենք վանքը գրաւած ենք մեր շահուն համար, թէ ժողովուրդը հակառակ է այդ գրաւման, թէ մենք իրաւունք չունինք վանքի անունը փոփոխելու, են., են.։ Երբ այդ շշնկոցներու լուրն հասաւ մեր ականջին, բարեբախտաբար ընկեր Սարաֆեանի ընկած էր ճանապարհ. եթէ ոչ՝ կարող էր նա դառնալ Վան և տեղն ի տեղը մի լաւ դաս տալ այդ սուտ արարածներուն։

Բայց եթէ նա մեկնած էր, ես կը մնայի հոն և չէի կրնար անտարբեր և լուռ մնալ այդ յետին մարդերով եղած զրպարտութիւններուն հանդէպ։

Անմիջապէս մի ընդարձակ պաշտօնական գրութիւն ուղղեցի Առաջնորդին, որու մէջ փաստացի կերպով ցոյց տուի թէ անասուններու վաճառումի հարցը ուղղակի հետեւանքն էր Ընկերական ժողովի տուած օրինաւոր որոշման որ արձանագրուած էր ատենագրութեան մէջ և վաւերացուած Ատենապետի և Ատենադպիրի ստորագրութիւններով, թէ վանքային մատակարարութիւնը չէր կրնար չյարգել ժողովի որոշումը, թէ անասուններու վաճառումը կատարուած էր կօնտրօլի դրութեամբ, և արդիւնքը մանրամասն արձանագրուած մեր արխիվներու մէջ, ենթարկուած կօնտրօլ-ի և վաւերացուած, թէ այդ վաճառման բոլոր մանրամասնութիւններն և հաշիւները, կօնտրօլ-ային խիստ քննութիւններէ անցնելէ և Վասպուրականի հայ ժողորդի ներկայացուցչին, Կուսակցութեան Ընդհանուր ներկայացուցչին, պատասխանատու Գանձապետին, Համարակալին; Գիւղատնտեսին և Վանայ ենթակոմիտէի լիազօր քննիչին կողմէ վաւերացուելէ և ստորագրուելէ ետքը՝ ղրկուած է Հարաւային Բիւրոյին, որպէս զի պահուի այդ տեղի արխիվներուն մէջ։ Հետեւաբար առաջնորդը եթէ կը կամենայ ճշմարտութիւնը իմանալ, փոխանակ կարեւորութիւն տալու, կարող է ուղղակի դիմել Հարաւային Բիւրոյին և խնդրել պէտք եղած բացատրութիւնները։

Իմ այս փաստացի գրութիւնը առաջ բերաւ ապահովիչ տպաւորութիւն մեր ընկերներու մէջ։

Այժմ ձեռք առինք վանքի իրեղէններու հարցը։ Սկզբունքով մենք արդէն որոշէր ենք թանկագին առարկաները, հին դրչագիր աղօթամատեանները, արծաթեղէն անօթ, սկիհ, խաչ, աշտանակ, կանթեղ, ևն., ինչպէս նաև շուրջառ, եմիփորոն, խոյր, վարագոյր, գորգ, ևն. որոնք մի ինչ որ նիւթական արժէք մը կը ներկայացնեն, փոխադրել մի ապահով վայր, օրինակ մեր Վանայ կեդրոնատեղին և զանոնք դնել ուղղակի մեր կօնտրօլ-ի տակ։

Կօնտրօլի դրութիւնը ապահով եմ որ կը տայ հրաշալի արդիւնք կարճ ժամանակուան մէջ։ Արդէն սկսած ենք քաղել անոր պտուղները։

ԺԴ.

Վան, Մարտ 3, 1911.
(ԲՃԻՃ ԳԵՂ՝ ԲՐԱՓՈՏՔԻՆԻ ՎԱՆՔ)

Սիրելի ընկերներ,

Եւ եթէ տակաւին կամաւոր կոյրեր, անզիջ թերահաւատներ կան, թո՛ղ գան տեսնեն. տոքիւմենտներու փաստացի ապացոյցներով, թէ ի՛նչ կարող է անել մի կազմակերպութիւն, եթէ ձեռք զարնէ Վանքերու բարեկարգութեան՝ փոխադարձ կօնտրօլի խիստ հիմունքի դրութեամբ:

Հազիւ մի ամիս է որ տերել ենք Վանայ Բրափոտքինի Վանքին, և արդէն նա կերպարանափոխ եղեր է:

Ի հարկէ այդ ամէնը առանց դժուարութեան չեղաւ ու մենք ստիպուեցանք կատաղի պայքար մղել անընդհատ մութ ուժերու գրպարտութիւններուն դէմ, բայց, ի վերջոյ, ճշմարտութիւնը երեւեցաւ և մենք տարինք յաղթանակը:

Բայց, մեր սկզբունքին համեմատ, խօսինք չօշափելի իրողութիւններու վրայ և ո՛չ թէ երեւակայական պոռոտախօսութիւններու ընենք:

Վանքի դուարներուն վաճառումէն ետքը, որու մասին արդէն մանրամասն գրեցի, հարկ եղաւ վանքը մաքրագործել հոն որջացած ցեցերէն: Դա հեշտ գործ չէր, բայց մեր տղերքը յաջողեցան:

Վանքի Օրէնսդիր Ժողովը, որուն Նախագահ-Ատենապետ Քարտուղար-Անդամն եմ ես, մի կարճ խորհրդակցութենէ վերջ, վճռեց դուրս արտաքսել երեք վարդապետները, երկու մշակները, պառաւ կինը և իր թոռը, որք երկար տարիներէ ի վեր հոն հաստատուած, անհաշիւ ու անկօնտրօլ, Վանքը կը շահագործէին: Վճիռը ըստ Ներքին Կանոնագրի, հաղորդուեցաւ Գործադիր Մարմինին, որուն պետն է Դիժ Մակար, որ իսկոյն տղերքը գլուխը հաւաքած գործադրեց Օրէնսդիր Ժողովի որոշումը, և այդ պորտաբոյծ անձերը տարաւ վեց ժամ

հեռու գտնուող Փգրիճ գիւղի Ս. Սահակ Վանքը, և ընդունել տուաւ զանոնք տեղւոյն Վանահօրը։

Այժմ այդ կեղտոտ արարածները Վանայ Առաջնորդին և Պոլսոյ թերթերուն գրեր են որ իբր թէ մենք զիրենք բռնի և ապօրէն կերպով դուրս հաներ ենք վանքէն, ինչ որ մի սուտ զրպարտութիւն է և պէտք է ձեր կողմէն բացարձակ կերպով հերքուի։ Արտաքսումի որոշումը կայացաւ օրինաւոր ժողովի վճռով և գործադրուեցաւ օրինաւոր պայմաններու տակ։ Ժողովի ատենագրութիւնն և վճիռը արձանագրուած են տոմարներու մէջ և վաւերացուած Նախագահի, Ատենապետի և Քարտուղարի կողմէ. Նոյն իսկ պատճէնը հաղորդած ենք Հիւսիս-Արևելեան Բիւրոյին, որպէս զի խնամով պահուի արխիւներուն մէջ։ Ինչպէս կը տեսնէք, ո՛չ մի կամայական արարք, ո՛չ մի կոնտրօլային թերութիւն կայ կատարուած գործողութեան մէջ։ Նոքա որ 'բռնի ուժի և ապօրէնութեան խօսք կ'ընեն, թո՛ղ փաստացի ապացոյց մէջտեղ բերեն։ Մենք պատրաստ ենք տրամադրելու մեր արձանագրութիւնները։

Մաքրագործումի այդ առաջին քայլէն ետքը, սկսանք լուրջ գործունէութեան։

Վանքի մէջ կայացաւ Ընդհանուր Ժողով և սա երկու հարցերը դրինք սեղանի վրայ։

Ա. Ինչ պէտք էր ընել վանքի մէջ գտնուած արժէքաւոր նիւթեղէնները, զանոնք լաւագոյն կերպով պահպանելու կամ գործածելու համար։

Բ. Ինչ պէտք էր ընել մշակական գործիքները, խոփ, արօր, մանգաղ, բահ, բրիչ, ևն. որոնք մշակներու արտաքսումովը կը դառնային անպէտքացու առարկաներ։

Առաջին հարցի մասին ժողովը վճռեց վաճառել բոլոր աղօթամատեանները, եկեղեցական անօթները, վարդապետական զգեստները, խաչ, գաւազան, սկիհ, ևն., և գոյացած գումարը յատկացնել Վասպուրականի կուլտուրական գործին. փոնտ կարօտ ընկերներու համար, փոնտ փրոփականտի համար, փոնտ ամառնային տետրակներու հրատարակման համար, փոնտ ընթերցարան-թէյարաններու հիմնար-

կութեան համար, ֆօնտ հրապարակախօսական ակումբներու հաստատութեան համար, ևն. ևն.։

Երկրորդ հարցի մասին՝ երկար վիճաբանութիւններէ ետքը՝ ժողովը հասաւ նոյն եզրակացութեան, այսինքն թէ մշակական գործիքները հարկ էր վաճառել, քանի որ նոքա ոչ մի օգտակարութիւն ունէին այլևս։

Ես առաջարկեցի որ այդ վաճառումները կատարուին կօնտրօլային խիստ հսկողութեան տակ և մեր ընկերները միաձայն հաւանութիւն տուին։

Անմիջապէս ձեռնարկեցինք գործի։ Պատրաստեցինք մանրամասն ցուցակ բոլոր Վանքի իրեղէններուն, մի առ մի նշանակելով առարկաներու տեսակը, լայնութիւնը ու երկայնութիւնը, իր արդի վիճակը, քանակութիւնը, կշիռքը, ևն.։ Ցուցակը ենթարկուեցաւ խիստ կօնտրօլի և վաւերացուեցաւ ժողովի կողմէ, և մի մի օրինակ ղրկուեցաւ հարաւային և հիւսիսային Բիւրօներուն, իսկ նիւթեղէնները ղրկուեցան Կարին, մեր հսկողութեան և կօնտրօլի տակ վաճառուելու համար։ Ցուցակի օրինակը, եթէ հարկ ըլլայ, կ՚ղրկուի նաև ձեզ։ Կարելի է ասել՝ վանքապատկան իրեղէններու մասին՝ երբէք այսպիսի կօնտօլային խիստ դրութեամբ վաճառում չէր կատարուած։ Դա մեր ներմուծած սիսթէմն է, որ արդէն աչքի փուշ եղած է միւս Վանքերու անկօնտրօլ վանահայրերուն։

Այսպէս ուրեմն, ներկայիս մէջ, Վանայ Կրափոթքինի Վանքը, բոլոր Թրքահայ վանքերուն մէջ, կը ներկայացնէ մի եզական տիպար երևոյթ։ Նա չունի այլևս հնադարեան վանքերու փտած ապականութիւնը, հոն գոյութիւն չունին պորտաբոյծ, ծոյլ վանականներ ու մշակներ, ժողովրդի ու գիւղացու կռնակէն կշտացող անօգուտ բերաններ։ Չկան և եկեղեցական զարդարուն զգեստներ, աղօթամատեան, ջահ ու կանթեղ, քշոց ու վարագոյր, դուռք ու գրաստ, խաչ և արօր, բայց ի փոխարէն կան՝ զինուօրական կարգապահութիւն, ամենախիստ կօնտրօլ, վարչական, մատակարարական՝ գործադիր մարմիններ, իշխանութեան և աշխատութեան բաժանում ու անպայման հսկողութիւն։

Չմոռնամ ասելու որ այդ վաճառումներէն մենք օգ-

տուեցանք մի միայն օրինաւորութեան սահմանի մէջ, վեր առնելով գոյացած գումարէն՝ ինչ որ անհրաժեշտ հարկաւոր էր իմ և ընկերներուս օրըստօրէական պէտքերուն և պահեստի ֆոնտ, անակնկալ պատահմունքներու համար. Միացած գումարը կը գործածուի իր նպատակին։

Առաջ տանելով վանքի բարեկարգութեան գործը, հարց բարձրացաւ մեր ընկերներու մէջ թէ ինչ պէտք էր անել վանքի կից պարտէզին մէջ գտնուած մի հարիւրի չափ ծառերը, անպտուղ և պտղատու, կաղնի, տօսախ, կաղամախ, ընկուզենի, թթենի, խնձորենի, սալորենի են.։

Մեր ընկերներէն մի մասը կ՚առաջարկէր այդ ծառերը պահել ինչպէս որ են, իսկ մեծամասնութիւնը կ՚ուզէր զանոնք կտրել ու փայտը վաճառել և պարտէզը վերածել մի մարգարանի ուր տղերքը կարենային մարմնամարզական վարժութիւններ ընել.

Հարցը բաւական կարեւոր ու միանգամայն կնճռոտ էր և կարելի չէր թեթեւօրէն որոշում տալ, մանաւանդ դա կը լինէր կամայական մի բան և բոլորովին հակառակ մեր հաստատած կանոններուն և կարգապահութեան. ուստի որոշեցի հրաւիրել ընդհ. ժողով, խնդիրը ենթարկել լուրջ վիճաբանութեան և հասուն խորհրդակցութենէ ետքը դիմել ձայներու մեծամասնութեան։

Մինչեւ որ այդ առկախ հարցերը վերջնական կերպով չկարգադրուին, կարելի չէ հիմնական գործերու ձեռնարկել, և ես պէտք է աճապարեմ, քանի որ Ապրիլի վերջերը կու գամ Պոլիս՝ ձեր հրահանգներուն համեմատ։

Առ այժմ ցը՛։

ՄԱՆՐԷԱԲԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԻՄԻԱԿԱՆ ԼԱՊՕՐԱԹՈՒԱՐ

ՔԷՇԻՇԵԱՆ ԵՂԲՔ.

ՀԱՍՏԱՏՈՒԱԾ 1918 ԻՆ

Պոլիս՝ Նոր Նամակատան մօտ՝ Էրզրում խանի դէմ

ՂԵԿԱՎԱՐՈՒԹԵԱՄԲ

ՏՈՔԹ. Գ. ՔԷՇԻՇԵԱՆԻ ԵՒ ՅՈՎՀ. ՔԷՇԻՇԵԱՆԻ

(Մանրէաբան) (Քիմիագէտ)

Լապօրաթուարը ունի երկու բաժանումներ. ՄԱՆՐԷԱԲԱՆԱԿԱՆ և ՔԻՄԻԱԿԱՆ-ՃԱՐՏԱՐԱՐՈՒԵՍՏԱԿԱՆ։

Ա. ՄԱՆՐԷԱԲԱՆԱԿԱՆ ճիւղին մէջ կը կատարուին՝ արեան, խուխի, մէզի, թարախի, սերմնահիւթի, ինչպէս նաև մարմնոյ արտադրած բնական և ախտային ամէն տեսակ հիւթերու ճշգրիտ և ամբողջական քննութիւնները՝ տարրալուծական, մանրադիտային և ուլթրա միքրօսքօփիք։

Բ. ՔԻՄԻԱԿԱՆ - ՃԱՐՏԱՐԱՐՈՒԵՍՏԻ ճիւղին մէջ կը պատրաստուին զանազան տեսակի ամլացած ամբուլներ և մասնաւորապէս նէօսալվէրսան՝ միջմկանային (intra-musculaire) ներարկումներու համար՝ առանց ամենադոյզն ցաւ և ուռեցք պատճառելու, ինչ որ մեծ առաւելութիւն մըն է, միջերակային ներարկումներուն զանազան անպատեհութիւններու տեսակէտէն։

ՔԻՄԻԱԿԱՆ բաժնին մէջ կը կատարուին հանքային արհեստական բաղադրութիւններու առևտրական և սննդային նիւթերու տարրալուծումներ, ինչպէս նաև մաքսային—օրէնսգիտական քննութիւններ և արհեստագիտական քննութիւններ։

ԽՂՃԱՄԻՏ ՔՆՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՉԱՓԱՒՈՐ ԳԻՆ

ՏՕՔԹ. ՔԱՌԱԹԵՒ

ՓԱՐԻԶԻ ՆԷՔՔԷՐ ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑԻ ԲԺԻՇԿՆԵՐԷՆ

Բերա, Քիւչիւք Փարմաք Գաբու, թիւ 10

ՆՈՐ ՄԷԹՈՏՈՎ և ելեքտրական ամենավերջին կատարելագործուած գործիքներով կը բուժէ երիկամունքի, միզամանի և ծննդամիզական գործարաններու հիւանդութիւնները։

Ընդունելութեան ժամեր.— 9-12 և 2-7

ՏՕՔԹ. Վ. ՊԱԼԱՊԱՆ

ՀԱՆՐԱԾԱՆՕԹ ՄԱՍՆԱԳԷՏ

Վեներական, մորթային եւ կանանց հիւանդութիւններու

(Նախկին բժիշկ ֆրանսական բանակի)

Պահչէ-Գաբու Համիտիյէ Թիւրպէսիին դէմ

իր մասնաւոր դարմանատունը

ՕԹՕՄՕՊԻԼ ‟ՊՌԻՍՔՕ„

ԹՕՌՓԷՏՕ - ԼԻՄՈՒԶԻՆ

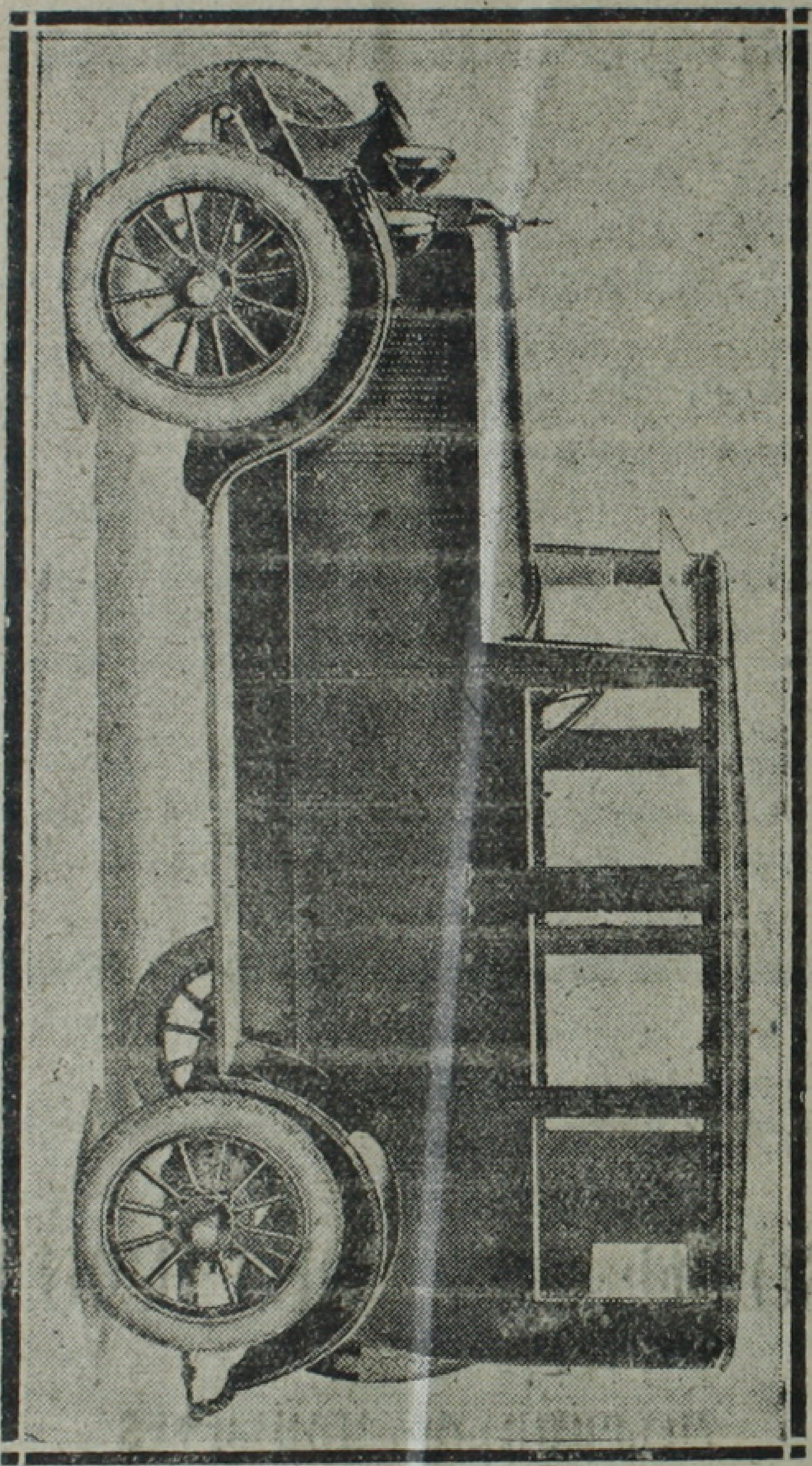

ԹՕՌՓԷՏՕ - ԼԻՄՈՒԶԻՆ

Թօռփէտօ և Լիմուզին ելեկտրական գնացքով հաստատուն և դիւրամատչելի գիներով։

Ներկայացուցիչ և մթերատէր Սալվաթօռ Ցուանսէզ Զալեան խան Թիւ 7. Գիւրէքճիլէր փողոց. Թէլէֆօն Բերա 2548.

Ցուցադրութիւն: Կառաժ Սէլիմ Տէօվլէթ Գապրիսթան փողոց Թիւ 179—181. Բերայի քաղաքապետութեան վրայ։

Կ'ՈՒԶԷ՞Ք ՈՐ...

— Կ'ուզէ՞ք ձեր փտած ակռաները բնականին յար և նման émail ով լեցնել տալ.

Դիմեցէ՛ք Էմին Էօնիւի հրապարակը, Նիյազէ խան, ծանօթ ատամնաբոյժ Տօքթ. Ալեքսանդր Էքմէքճեանի:

— Կ'ուզէ՞ք ձեր ակռաները Ամերիկեան սիսթէմով շինել տալ,

Դիմեցէ՛ք Էմին Էօնիւի հրապարակը, Նիյազէ խան, ծանօթ ատամնաբոյժ Տօքթ. Ալեքսանդր Էքմէքճեանի:

— Կ'ուզէ՛ք ձեր ակռաները առանց ցաւի քաշել տալ,

Դիմեցէ՛ք Էմին Էօնիւի հրապարակը, Նիյազէ խան, ծանօթ ատամնաբոյժ Տօքթ. Ալեքսանդր Էքմէքճեանի:

— Կ'ուզէ՞ք ձեր շինել տալիք ակռաները 10 ՏԱՐՈՒԱՆ միջոցին կոտրած, թափած կամ ցաւած պարագային ձրիօրէն դարմանել և նորոգել տալ,

Դիմեցէ՛ք Էմին Էօնիւի հրապարակը, Նիյազէ խան, ծանօթ ատամնաբոյժ Տօքթ. Ալեքսանդր Էքմէքճեանի:

— Կ'ուզէ՞ք բնականէն չի զանազանուելիք արուեստական ձերմակ emailé ակռաներ ունենալ,

Դիմեցէք Էմին Էօնիւի հրապարակը, Նիյազէ խան, ծանօթ ատամնաբոյժ Տօքթ. Ալեքսանդր Էքմէքճեանի:

— Կ'ուզէ՞ք վերջապէս ձեր բերնի, լինտի և ակռայի ամէն տեսակ հիւանդութիւնները արմատապէս և կարճ ժամանակի մը մէջ դարմանել տալ.

Դիմեցէք Էմին Էօնիւի հրապարակը, Նիյազէ խան, թիւ 3 ծանօթ ատամնաբոյժ Տօքթ. ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ ԷՔՄԷՔՃԵԱՆԻ:

ՆՇԱՆ ՄԻՆԱՍԵԱՆ

հանրածանօթ

վստահելի

եւ ուղղամիտ

ՇՈԳԵՆԱՒԱՅԻՆ ԳՈՐԾԱԿԱԼԸ

Ճամբորդ կ'ընդունի Ամերիկայի եւ աշխարհի բոլոր նաւահանգիստներուն համար:

Հասցէ.- Ղալաթիոյ քարափին վրայ Ցալէրօ խան թիւ 10

ԹԷԼԷՖ. ԲԷՐԱ

ՓԱՅԼԱԿ ԳՕԼԱՆՃԵԱՆ եւ Ընկ.

ԿԻՐԻ ԳՈՐԾԱՐԱՆ

Մաքրիքէօյ, Գարթալ թէփէ

Գրասենեակ՝

Պոլիս, Եմին Էօնիւ, Րըսթըմ խան

Հայ ճարտարագէտներու և շինուածանիւթերու վաճառականներու ջերմապէս կը յանձնարարուի գործածել մի միայն վերոյիշեալ գործարանի կիրը, որ իր տեսակի ազնուութեամբը կը գերազանցէ տեղական բոլոր արտադրութիւնները:

Գործարանիս առաւելութիւններէն մէկն ալ այն է որ փոխադրութիւնները ճշդապահօրէն կատարելու համար սեփական ամէն միջոցներ ունի:

Բացի կիրի պատրաստութիւններէ, ընկերութիւնը կը հայթայթէ նաև ուրիշ ամէն կարգի շինուածանիւթեր, մեծաքանակ և փոքրաքանակ և կը ստանձնէ ճարտարագիտական ամէն կարգի գործեր և շինութիւններ, խիստ նպաստաւոր պայմաններով:

Քիչ դրամով տուն շինել ուզողներուն մասնաւոր դիւրութիւններ կը տրուին:

ՏՕՔԹ. Վ. ՇԻՐԻՆԵԱՆ

ՄԱՆԿԱԲԱՐՁ—ԿՆԱԽՏԱԲՈՅԺ

Մասնագէտ ներքին, մորթային եւ վեներական ախտերու:

Արգանդի թերութիւնները եւ դեռասի աղջիկներու դաշտանի դժուարութիւնները նոր մեթոտով կը բուժէ: Ֆրանկախտը եւ ջերմամիզութիւնը քիչ ժամանակի մէջ նոր դեղերով (Սիլպեռ սալվարսան եւ Նէօլէվալ) արմատապէս կը դարմանէ:

ՀԱՍՑԷ. Սթամպօլ, Եմին Էօնիւ, Նիյազէ խան

Թիւ 4.

Ընդունելութեան ժամեր 9-12 եւ 1-7

Ն. Ա. Գօնսթանթինեան

ՇՈԳԵՆԱՒԱՅԻՆ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆ

Կալաթա, Քարափին վրայ, Ցալիօ Բասաժ, թիւ 13

ՄԱՄՆԱՃԻՒՂ.— Քարափին վրայ (անկիւնը) թիւ 2

Կը տրուին տոմսակներ ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ և աշխարհի բոլոր նաւահանգիստներուն համար։

ԲԵՌՆԱՒՈՐՈՒՄ—ՊԱՐՊՈՒՄ

ԱՊԱՀՈՎԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Թէլէֆօն.— Բէրա 3126

Հեռ. հասցէ.— ANDREZ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՏԻՊԱՐ ՊԱՆԴՈԿ

ՄԵԾ ՕՍՄԱՆԻԷ

Տէր եւ Տնօրէն

ՍԵՐՈՎԲԷ Ն. ՓԱՓԱԶԵԱՆ

Եիւքսէք գալտըրըմ թիւ 30

ԳԱԼԱԹԻԱ

Հեռաձայն Բէրա 1131

Յանձնարարելի միակ պանդոկ, համբորդ առեւտրականներու եւ ընտանիքներու համար։

ԳԱԱ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.
FL0339383

“ԱՄԵՐԻՔԱ„ ՃԱՇ

Ահաւասիկ մեր անզուգական ճաշարանապետին Գ. Ասումի պատրաստած տէօնէր քէպապը իր ո՛չ նուազ անզուգական «Ամերիքա» ճաշարանին մէջ, Բերա, մեծ փողոց Աղա Ճամիի դիմացը:

Պատկերն իսկ այնքան համեղ է որ թերեւս ընթերցողները փորձուին զայն ուտել իրական քէպապի տեղ:

ԳԻՆ 75 ՂՐՇ.